

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav pro klasickou archeologii

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Miroslav Kešner

Proměna císařského portrétu ve 3. a 4. století

The Transformation of the Imperial Portrait in the 3rd and 4th Century

Na tomto místě bych rád poděkoval doc. PhDr. Jiřímu Musilovi, Ph.D. za jeho pomoc při psaní této práce, Mgr. Janu Kyselovi, Ph.D. za poskytnutí několika důležitých studijních materiálů a ostatním vyučujícím na Ústavu pro klasickou archeologii za jejich cenné rady. Dále bych také rád poděkoval své rodině a především své manželce Milušce za podporu při studiu.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Ústí nad Labem, 10. 8. 2019

.....
Bc. Miroslav Kešner

ABSTRAKT

Tato práce se zabývá vyobrazením římských císařů na jejich sochách a mincích v průběhu 3. a 4. století. Začíná nástupem vojenských císařů a končí dynastií Constantinů. Snaží se o vyzorování změn římského císařského portrétu a stanovení jeho jasnější vývojové linie. V tomto směru hledá hlavní vlivy na změny v portrétování císařů a snaží se určit zlomové úseky. Soustředí se především na individuální rysy a pokouší se definovat možnosti rozpoznávání jednotlivých císařů. Snaží se také rozlišit do jaké míry se to projevuje na sochách a do jaké míry na mincích. Práce také zkoumá propojení vládní propagandy s portrétem císaře. Práce je též doplněna o stručné historické události sledovaného období.

KLÍČOVÁ SLOVA:

římské císařství, římské mince, římské sochařství, portrét, vojenští císaři, krize, Galsko-římské císařství, principát, dominát, tetrarchie, Gallienus, Aurelianus, Probus, Diocletianus, Constantinus, Julianus Apostata

ABSTRACT

This thesis deals with portraiture of roman emperors on their statues and coins during the 3rd and 4th century. It begins with accession of military emperors and ends by Constantinian dynasty. The thesis tries to describe the changes in roman imperial portrait and determine its clearer roadmap. Main influences for roman imperial portraits are found together with milestones within the roadmap. It primarily focuses on individual attributes in the portrait and attempts to define ability to identify emperors themselves. Also, it tries to describe the extent to which these attributes influence the ability to identify the emperor on the statue or on the coin. Moreover, the thesis aims to connect imperial propaganda and portrait of the emperor. Finally, the thesis contains brief historical overview of this era.

KEYWORDS:

Roman Empire, Roman coins, Roman sculpture, portrait, the Military Emperors, crisis, Gallic Roman Empire, principate, dominate, tetrarchy, Gallienus, Aurelianus, Probus, Diocletianus, Constantinus, Julianus Apostata

OBSAH

PŘEDMLUVA	11
1. ÚVOD.....	13
2. HISTORICKÉ UDÁLOSTI	31
2.1 Vojenští císaři a krize 3. století (235 – 284)	31
2.2 Odtržená území: Galsko-římské císařství a Palmýra (260 – 274).....	40
2.3 Tetrarchie (284 – 313).....	42
2.4 Constantinovská dynstie (313 – 364).....	48
3. PROSTŘEDKY CÍSAŘSKÉHO PORTRÉTU	54
3.1 Portrét vojenských císařů 3. století	55
3.1.1 <i>Krize impéria</i>	56
3.1.2 <i>Vojenský císař</i>	58
3.1.3 <i>Kult císařské osobnosti</i>	59
3.1.4 <i>Změna myšlení</i>	61
3.2 Tetrarchický portrétní styl.....	64
3.2.1 <i>Nové pojetí císařského majestátu</i>	66
3.2.2 <i>Božská podstata císaře</i>	66
3.2.3 <i>Idea svornosti císařského kolegia</i>	67
3.2.4 <i>Vzájemná podobnost císařů</i>	68
3.3 Císařský portrét za Constantinovců.....	70
3.3.1 <i>Ideál jednoty</i>	71
3.3.2 <i>Z Boží vůle císař</i>	73
3.3.3 <i>Absolutní vládce</i>	74
4. PORTRÉTY JEDNOTLIVÝCH CÍSAŘŮ	76
4.1 Od Maximina „Thrax“ po Galliena	76
4.1.1 <i>Gaius Iulius Verus Maximinus „Thrax“</i>	76

4.1.2 Marcus Antonius Gordianus (I.) Sempronianus Romanus „Africanus“	77
4.1.3 Marcus Antonius Gordianus (II.) Sempronianus Romanus	77
4.1.4 Decimus Caelius Calvinus Balbinus	78
4.1.5 Marcus Clodius Pupienus Maximus	78
4.1.6 Marcus Antonius Pius Gordianus (III.)	79
4.1.7 Marcus Iulius Philippus „Arabs“	80
4.1.8 Gaius Messius Quintus Traianus Decius	81
4.1.9 Gaius Vibius Trebonianus Gallus	83
4.1.10 Marcus Iulius Aemilius Aemilianus	84
4.1.11 Gaius Publius Licinius Valerianus	84
4.1.12 Publius Licinius Egnatius Gallienus	85
4.2 Održená území a významní uzurpátoři 3. století	87
4.2.1 Marcus Cassianius Latinus Postumus	87
4.2.2 Ulpius Cornelius Laelianus	88
4.2.3 Marcus Aurelius Marius	88
4.2.4 Marcus Piavonius Victorinus	88
4.2.5 Gaius Pius Esuvius Tetricus	89
4.2.6 Titus Fulvius Iunius Macrianus	89
4.2.7 Titus Fulvius Iunius Quietus	89
4.2.8 Lucius Iulius Aurelius Septimius Vabalathus Athenodorus.	90
4.2.9 Marcus Aurelius Carausius	90
4.2.10 Allectus	90
4.3 Od Claudia „Gothica“ po Carina	91
4.3.1 Marcus Aurelius Valerius Claudius „Gothicus“	91
4.3.2 Marcus Aurelius Claudius Quintillus	92
4.3.3 Lucius Domitius Aurelianus	92
4.3.4 Marcus Claudius Tacitus	93

4.3.5 Marcus Annius Florianus	93
4.3.6 Marcus Aurelius Equitius Probus	94
4.3.7 Marcus Aurelius Carus	96
4.3.8 Marcus Aurelius Numerius Numerianus	96
4.3.9 Marcus Aurelius Carinus	97
4.4 Tetrarchie	97
4.4.1 Gaius Valerius Diocletianus	98
4.4.2 Marcus Aurelius Maximianus	100
4.4.3 Gaius Galerius Valerius Maximianus	100
4.4.4 Flavius Iulius Valerius Constantius „Chlorus“	102
4.4.5 Flavius Valerius Severus (II.)	103
4.4.6 Galerius Valerius Maximinus (II.) „Daia“	103
4.4.7 Marcus Valerius Maxentius.....	103
4.4.8 Gaius Valerius Licinianus Licinius	104
4.5 Constantinovci.....	105
4.5.1 Flavius Valerius Constantinus (I.) „Magnus“	105
4.5.2 Flavius Iulius Crispus	110
4.5.3 Flavius Iulius Dalmatius a Flavius Claudius Hanniballianus.....	110
4.5.4 Flavius Claudius Iulius Constantinus (II.)	111
4.5.5 Flavius Iulius Constans	111
4.5.6 Flavius Iulius Constantius (II.)	112
4.5.7 Flavius Magnus Magnentius a Flavius Magnus Decentius	113
4.5.8 Flavius Vetrano	113
4.5.9 Flavius Iulius Popilius Nepotianus Constantinus	114
4.5.10 Flavius Claudius Constantius Gallus.....	114
4.5.11 Flavius Claudius Julianus (II.) „Apostata“	115
4.5.12 Flavius Jovianus.....	116

5. ZÁVĚR	117
ANTICKÉ PRAMENY	122
LITERATURA	124
ZDROJE OBRÁZKŮ	127
KATALOG MINCÍ	129

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

Obecné:

AE = aes = měděný (označení měděných, bronzových nebo mosazných mincí)

AR = argenteus = stříbrný (označení stříbrných mincí)

AV = aureus = zlatý (označení zlatých mincí)

Numismatické katalogy:

RIC = Roman imperial coinage (za zkratkou číslo katalogu a číslo položky)

RSC = Roman silver coins (za zkratkou číslo katalogu a číslo položky)

Aukční katalogy:

BFA = Bertolami Fine Arts

CNG = Classical Numismatic Group

EH = Emporion Hamburg

FRK = Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG

GHN = Gerhard Hirsch Nachfolger

GM = Gorny & Mosch (Giessener Münzhandlung)

GWLB = The George W. La Borde Collection of Roman Aurei

Inasta = Inasta Spa

LEU = Leu Numismatik AG

NAC = Numismatica Ars Classica

Nomisma = Nomisma S.p.a.

Nomos = Nomos AG

Rauch = Auktionshaus H. D. Rauch

RN = Roma Numismatics

SN = Savoca Numismatik GmbH & Co. KG

Muzea a organizace:

ANS = American Numismatic Society, New York

ERM = Ermitáž, Petrohrad

MET = The Metropolitan Museum of Art, New York

PŘEDMLUVA

Římský císařský portrét byl hlavně prostředkem panovníka, jak se prezentovat veřejnosti. Je tedy zřejmé, že mu císaři věnovali značnou pozornost a záleželo jim na způsobu provedení takového portrétu. Proto také procházel od počátku různými změnami v závislosti na smýšlení konkrétního císaře. Bylo důležité, jak císař viděl sám sebe, a na druhou stranu, jak chtěl být vnímán veřejností. Z tohoto důvodu nabývaly portréty rozličných vzhledů, od naprosto realistických až po ty s různými stupni idealizace. Tato práce se zaměřila na vzhled a změny císařských portrétů v průběhu 3. a 4. století. Ve 3. století ovšem záměrně vynechává dobu severovské dynastie, neboť se zabývá spíše dobou postupného úpadku a následné transformace impéria. Začíná tedy nástupem vojenských císařů v roce 235 a končí vládou císaře Joviana v roce 364. Zahnuje tak téměř 130 let vývoje v době, kdy římská říše prodělala jednu z největších krizí a kdy docházelo k velikým hospodářským, společenským a náboženským změnám. Tato práce se proto snaží tyto změny zohlednit při ovlivňování vývoje císařského portrétu. Jako zkoumaný materiál si vybírá portréty sochařské a portréty mincovní. Sochařské portréty jsou zkoumány pouze nepřímou a jejich četnost je poměrně malá. Naproti tomu jsou mincovní portréty zkoumány jak nepřímou za pomoci různých katalogů, tak i přímo za využití vlastního mincovního materiálu. Z tohoto důvodu jsou mincovní portréty zde považovány za důležitější. Také jejich veliké množství, dobrý stav dochování a nepřerušovaná vývojová linie z nich dělají krásnou přehlídku římských císařů. Vlastní mincovní materiál je také kompletně zpracován do katalogu a přiložen na konec této práce. Hlavní cíle předkládané práce jsou ukázat vývoj římského císařského portrétu ve sledovaném období, určit vlivy na tento vývoj, poukázat na individuální rysy či charakteristické znaky na portrétech konkrétních císařů, a na jejich základě určit možnosti identifikace. Těchto cílů se práce snaží dosáhnout nejen za pomoci zkoumaného materiálu, ale také zohledněním historických událostí doby. Pro ty jsou ve velké míře využívány antické prameny a některá moderní historická díla. Z historiků zde byli důležití Ch. Scarre, D. S. Potter, J. Harries, S. Corcoran, N. Lenski a z českých J. Burian. Pro římský portrét a umění obecně, byly nejvíce využity práce D. Kleiner a F. S. Kleinera a doplněny pracemi P. Zankera, N. Hannestada, D. Stronga a S. Tucka. Pro některé portréty se naopak jako nepříliš

vhodné ukázaly práce L'Orange, který je řadí do úplně jiných období. Pro mincovní portrét byly využity především práce D. Lužického a K. Kurze. Pro určování mincí byly využity katalogy Roman Imperial Coinage svazky IV, V, VI, VII a VIII, a Roman Silver Coins číslo III, IV a V.

V této práci se objevují některé latinské termíny, které jsou pro přehlednost označeny kurzívou a v poznámce pod čarou jsou vysvětleny. U jmen císařů se zde používá kvůli jednotnosti jejich latinská forma a nikoli počeštěná. Výjimku tvoří pouze přepis písmene I na J na začátku slova (kromě rodových jmen Iulius a Iunius, které je ponecháno v latinizované formě) a přepis latinského V na U. V názvech antických i moderních děl, kde se uvádějí jména císařů, zůstává ta varianta, kterou si zvolil sám autor. Při skloňování se však používají česká pravidla. Pro obecné císařské tituly Caesar a Augustus neexistuje v české literatuře jednotnost pro psaní s malým nebo velkým počátečním písmenem. Zde bylo zvolena varianta velkého počátečního písmene. Pojmenování antických měst zůstává v původních latinských názvech a v poznámce pod čarou pak bývá uvedeno, o které současné město se jedná. Všechna data v této práci jsou našeho letopočtu, pokud není uvedeno jinak. Jako zdroje mincovních obrázků se přímo v titulku uvádějí jednotlivé aukční katalogy společně s číslem aukce a číslem položky, podle kterých je možné je velmi dobře dohledat. V seznamu zdrojů jsou pak pouze mincovní archivy a databáze, ve kterých je na tyto katalogy odkazováno. Pro obrázky z neoficiálních zdrojů jsou pak uvedeny celé odkazy. Pro mincovní katalog na konci této práce bylo využito 95 kusů mincí, ze soukromé sbírky. Mince jsou po určení ocitovány již výše zmiňovanými katalogy Roman Imperial Coinage a Roman Silver Coins ve formě zkratky (RIC a RSC) s číslem, tak jak je v numismatice běžné.

1. ÚVOD

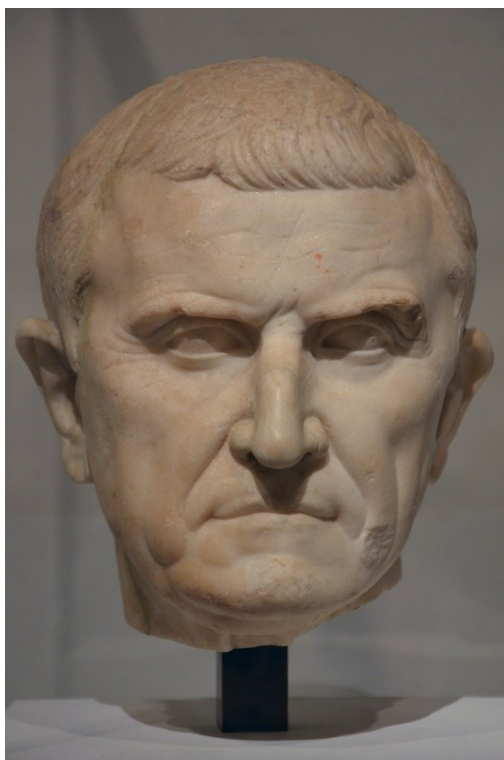
Císařský Řím trval více než 500 let. V jeho čele se vystříдалo veliké množství oficiálních panovníků i uzurpátorů a bez ohledu na to, jak dlouho se udrželi u moci, měli jednu věc společnou – nechávali si co nejdříve vytvořit svůj portrét. Důvody pro to byly jednoduché a vycházely z Římanům vlastní pragmatičnosti. V době neexistence sdělovacích prostředků, bylo jedinou možností nového císaře, jak se dostat do obecného povědomí, masivní rozšíření jeho portrétu. Základními prostředky pro šíření portrétu byly sochy a mince. Na výrobu časově náročné sochy plnily tuto funkci jen částečně. Při jejich velikosti jich nevznikalo tolik a byly vždy vázány na konkrétní místo. Nejlepším nositelem císařova portrétu tak zůstávala mince. Přesto sloužily oba způsoby jako sebe prezentace samotného císaře a prostředek vládní propagandy. Avšak během republikánského období se portrétovaly jen osoby zemřelé. Ve skulptuře byla tato tradice porušena již v první polovině 1.století př.n.l. První Říman, který si zřejmě uvědomil výhody vlastního zpodobňování, byl Gnaeus Pompeius Magnus.¹ Dnes jsou známy dvě jeho mramorové hlavy, které jsou kopiemi portrétů, které vznikly ještě za jeho života. Jedna je uložena v archeologickém muzeu v Benátkách a druhá v muzeu v Kodani (*obr. 1*).² Jsou známy i mramorové hlavy zbylých dvou členů prvního triumvirátu, Marka Licinia Crassa (*obr. 2*) a Gaia Iulia Caesara (*obr. 3*). Zatímco Caesar se své sochy dožil, u Crassa převládá názor, že vznikla až těsně po jeho neslavném konci v bitvě u Karrh. Všechny tyto jejich portréty jsou věrné republikánské portrétní tradici. Jsou dobře propracované a velmi realistické až veristické. Vlastního mincovního portrétu, jako první, využil Gaius

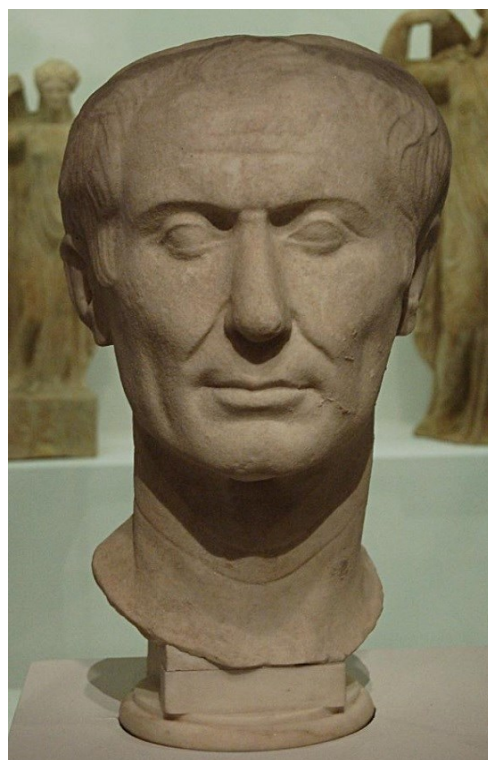
Obr. 1: mramorová busta Pompeia Magna; kopie z 1. století n.l. podle originálu vzniklého před rokem 50 př.n.l.; Ny Carlsberg Glyptotek, Kodaň; zdroj: www.ancient.eu.

¹ KLEINER 2010, 56.

² KLEINER 1992, 42; ZANKER 2010, 63.

Obr.2: mramorová busta Marka Licinia Crassa; kolem poloviny 1. století př.n.l.; Muzeum Louvre, Paříž; zdroj: www.ancient.eu.

Obr. 3: mramorová busta Lulia Caesara, tzv. portrét z Tuscula; po roce 50 př.n.l.; Muzeum antiky, Turín; zdroj: arthistoryreference.com.

Iulius Caesar.³ Mince s jeho podobiznou vznikla těsně před jeho smrtí v roce 44 př.n.l. (*obr. 4*).⁴ Jeho následovníci se poté již nechávali na sochách i mincích zobrazovat zcela běžně. Marcus Antonius i Gaius Octavius (Octavianus) byli také věrni italské tradici a nechávali se zobrazovat zcela reálně. Na společných mincích je pak Marcus Antonius zobrazen jako starší a s výrazně mohutnější hlavou i krkem, a Octavianus jako mladší a s menší hlavou a užším krkem (*obr. 5*).

Obr. 4: AR denarius Lulia Caesara; CAESAR DICTator PERPETVO (Caesar jako doživotní diktátor); únor 44 př.n.l.; zdroj: RN XVII, 685.

Obr. 5: AR denarius Marka Antonia a Octaviana; společná mince z roku 41 př.n.l. ražená Markem Antoniem; zdroj: RN E57, 776.

³ Existují i republikánské mince s portrétem Pompeia. Byly ale raženy posmrtně až za jeho synů.

⁴ PETRÁŇ – FRIDRICHOVSKÝ 2008, 12; KLEINER 2010, 58; BORG 2015, 197.

K výraznější změně dochází po přechodu z pozdní republiky na augustovský principát. Octavianus, nyní již jako Augustus, přijímá v umění helénistické vlivy, a v této tradici se také nechává zobrazovat. Římský smysl pro realitu sice nemizí, ale ve spojení s helénistickým pojetím portrétování dochází ke tlumení individuálních rysů. Jedná se o první klasicismus římského umění, kdy je portrét panovníka záměrně idealizován. Augustovy podobizny si tak uchovávají mladiství vzhled po celou dobu jeho vlády.⁵ Augustus se tímto počinem snažil vytvořit portrét ideálního panovníka, který měl působit na obyvatele říše svou vážností⁶. Ve skulptuře vytvořil pro svou potřebu dva základní typy tohoto ideálu – císař oděný v tóze (obr. 6) a císař v pancíři (obr. 7). Tóga měla reprezentovat jeho postavení v římské společnosti. Nebyl přeci vladař, ale pouhý *princeps*⁷, který zastával tradiční římské úřady. Pancíř pak byl určitou heroizací císaře a dával

Obr. 6: Augustus jako Pontifex Maximus; mramor; výška 208 cm; cca 12 př.n.l.; Palazzo Massimo, Řím; zdroj: KLEINER 2010, 68, Fig. 5-12.

Obr. 7: Augustus z Prima Porty; mramor; výška 203 cm; počátek 1. století n.l.; Vatikánská muzea, Řím; zdroj: KLEINER 2010, 68, Fig. 5-11.

⁵ MINAROVIČOVÁ 1979, 19; ZANKER 2010, 76.

⁶ Římská *auctoritas* = všeobecně uznávaná vážnost, úcta, společenská váha instituce či jedince (MAREK – OLIVA – CHARVÁT 2008, 63).

⁷ *princeps* = první občan, první mezi rovnými (MAREK – OLIVA – CHARVÁT 2008, 364).

najevo jeho moc a sílu. Oba typy svou uhlazeností vychází z krásy řeckých klasických portrétů. Na minci se tato idealizace projevuje také. Oproti předchozím ražbám z období druhého triumvirátu ztrácí nový portrét určité individuální rysy. Augustus získává hladší a plnější tvář, kratší a silnější krk, nadýchanější účes rozdělený ve větší prameny vlasů a přeci jen i trochu zestárne (*obr. 8, 9*). Z hubeného mladíka se tak stává mladý muž, jehož podoba se na minci udrží až do jeho smrti. Augustus umírá ve věku 76 let a jeho portrét stále nese podobu asi třicetiletého muže.

Obr. 8: AR denarius císaře Augusta;
19 př.n.l.; Colonia Patricia – Hispania;
zdroj: BFA 67, 362.

Obr. 9: AR denarius císaře Augusta;
7–6 př.n.l.; Lugdunum – Gallia;
zdroj: vlastní fotografie.

Následní císaři julsko-claudijské dynastie zůstávali věrní Augustově portrétní tradici. I když se u nich klasicizující tendence neprojevují tolik. Většinou si s sebou nesou některé individuální rysy, podle kterých je možné je rozlišit. Avšak nejdůležitějším aspektem těchto portrétů byla podobnost s Augustem, aby bylo jasně patrné, že jsou jeho přímými pokračovateli. Císař Tiberius se také nechával zobrazovat jako mladý muž a od Augusta ho odlišovala širší hlava, malinko pozměněný účes a podstatně větší oči (*obr. 10*).⁸ Tiberius je také jediný z julsko-claudijské dynastie, který není pokrevně vázán na Augusta. Patří pouze do claudijovské větve rodiny. Jeho spojení s rodem Juliů proběhlo skrze adopci, a tudíž je jeho podobnost s Augustem čistě propagandistická. Naproti tomu, císař Caligula je v přímé linii obou rodů. Jeho podobnost s císařem Augustem tak může mít reálný základ (*obr. 11*). Bohužel, pro to není opora v antických pramenech, které ho líčí zcela odlišně.⁹ Otázkou zůstává, jestli nechtěly neoblíbeného císaře poškodit, nebo zda mají pravdu, a jeho portréty pak pouze plní propagandistickou funkci ideálního

⁸ MRÁZKOVÁ 2013, 28.

⁹ Suetonius, 4.50-52.

Obr. 10: AE as císaře Tiberia; ražba za císaře Augusta; 12–14 n.l.; Lugdunum – Gallie; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 11: AE as císaře Caliguly; 37–38 n.l.; Řím; zdroj: EH 84, 170.

panovníka. Caligula na svých portrétech také nestárne, ale na rozdíl od svých dvou předchůdců, zemřel velmi mladý, takže zde není vidět onen kontrast mezi obrazem a realitou. U císaře Claudia se pomalu začínají objevovat náznaky návratu k realismu. Je u něj sice nadále uplatňován augustovský klasicismus,¹⁰ a jeho podobnost s ostatními členy dynastie je nezpochybnitelná, ale císař na některých svých portrétech ztrácí krásu a důstojnost augustovského portrétu. Jeho obličej často vypadá strnule a ve výrazu tváře se jakoby zrcadlí smutek nebo únava. Možná šlo o vyjádření jeho tělesných nedostatků, které měl již od dětství.¹¹ Císař je také na svých pozdějších portrétech vyobrazen podstatně starší. Tento rozdíl, oproti mladším vyobrazením, byl zapříčiněn uvalením *damnatio memoriae*¹² na jeho předchůdce Caligulu. Caligulovy sochy tak byly přerývány do podoby Claudia a ten díky tomu měl mladiství vzhled.¹³ Na pozdějších sochách se pak projevil jeho příklon k realismu, kdy byly na velmi zidealizovaný portrét přidávány jeho individuální rysy (*obr. 12*). I na Claudiově mincovním portrétu lze velmi dobře rozpoznat obraz příklánějící se zcela k Augustově ideálu (*obr. 13*) a ten s větším množstvím individuálních rysů (*obr. 14*). Poslední z císařů julsko-claudijské dynastie, císař Nero, se již nechával zobrazovat zcela realisticky. Augustovský typ ideálního panovníka je u něj postupem času nahrazován čím dál tím větším počtem

¹⁰ VARNER 2004, 27.

¹¹ Suetonius, 5.2, 5.30–31.

¹² *damnatio memoriae* = oficiální odsouzení památky císaře římským senátem nebo jeho nástupcem a následné ničení jeho portrétů, mazání jména z oficiálních nápisů a stahování mincí z oběhu (MAREK – OLIVA – CHARVÁT 2008, 106).

¹³ VARNER 2004, 25–27, 30; MRÁZKOVÁ 2013, 35.

Obr. 12: mramorová busta císaře Claudia;
Národní archeologické muzeum, Neapol;
zdroj: www.romanemperors.com

Obr. 13: AE dupondius císaře Claudia;
41–42 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 14: AE as císaře Claudia;
42–43 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

reálných detailů. Je také prvním císařem, který na svých portrétech stárne. Císařem Claudiem byl adoptován již v dětském věku, kdy začali vznikat jeho první podobizny na sochách i mincích. Lze se tedy setkat s jeho portréty chlapce, mladíka i dospělého muže. Jako chlapec je zobrazován v duchu augustovské tradice. Jeho portrét mladíka je také ještě velmi zidealizován, ale objevují se u něj již charakteristické znaky jeho vzhledu. U portrétu dospělého muže se dají rozlišit dva základní typy. První, který je starší, nese ještě znaky augustova portrétu. Hlava je mohutnější, má širší krk, orlí nos, vlasy jsou vlnitější a delší, a obličej má zamračený výraz (*obr. 15*). Přesto stále vypadá majestátně, jako u předchozích císařů, a dá se v něm pozorovat ideál panovníka. Druhý, mladší portrét, se již nese v duchu římské veristické tradice. Nero je na něm s tlustým krkem, masitou tváří, dlouhými vlnitými vlasy a objevují se i vousy (*obr. 16*).¹⁴

¹⁴ KLEINER 1992, 136–139; VARNER 2004, 48–49.

Obr. 15: AE dupondius císaře Nerona; 65. n.l.; Lugdunum – Gallia; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 16: AV aureus císaře Nerona; 66 n.l.; Řím; zdroj: BFA 67, 382.

Během panování julsko-claudijské dynastie byli zobrazováni i ostatní členové císařovy rodiny. Jejich portréty byly také vždy idealizovány a na mincích se nápadně podobaly tomu císaři, který ony mince vydával. Za příklad mohou sloužit mince Drusa mladšího (*obr. 17*), syna císaře Tiberia, nebo Germanika (*obr. 18*), otce císaře Caliguly a zároveň bratra císaře Claudia.

Obr. 17: AE as Drusa mladšího; raženo za císaře Tiberia; 21–22 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 18: AE as Germanika; pamětní ražba za císaře Claudia; 42 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

Po smrti Nerona se v čele římského státu vystřídali v rychlém sledu tři císaři. Vládli vždy jen několik měsíců a zároveň se každý z nich snažil distancovat od předešlé dynastie. První z nich byl Servius Sulpitius Galba. Byl to Neronův místodržící v Hispanii, který se proti němu v roce 68 vzbouřil. V době vzpoury byl Galba již dosti starý muž, což se projevilo i na jeho portrétech. Mince, které si ještě v Hispanii nechal razit, ho zobrazují jako starého muže, s krátkým, uhlazeným účesem, velkým zahnutým nosem a přísným, zamračeným výrazem (*obr. 19*).¹⁵ Jeho portrét tak byl návratem k předaugustovskému republikánskému verismu. Dalším byl Marcus Salvius Otho. Ten byl naopak přítelem císaře Nerona¹⁶ a na svých portrétech se mu snaží podobat.¹⁷ Jeho mincovní portréty se vyznačují tučnějším obličejem, krátkým špičatým nosem, vystupující bradou a téměř helmovitou nakadeřenou parukou (*obr. 20*). Podle antických pramenů jí skutečně používal k zakrytí své pleše.¹⁸ Posledním z těchto tří císařů byl Aulus Vitellius. Před svým nástupem k moci byl velitelem legií v Dolní Germánii. Na svých ražbách navazuje na portréty Galby a nechává se zobrazovat zcela reálně. Má na nich podobu staršího muže se sklony k obezitě (*obr. 21*). V dnešní době neznáme žádné portréty ve skulptuře, které by se daly s určitostí přiřadit některému z těchto císařů. Je to dáno tím, že vládli velmi krátkou dobu, a takových portrétů nevzniklo mnoho, a ještě byly po nástupu nového císaře ihned ničeny a přerývány do podoby někoho jiného.¹⁹

Obr. 19: AR denarius císaře Galby; 68–69 n.l.; Řím; zdroj: Rauch 108, 142.

Obr. 20: AR denarius císaře Othona; 69 n.l.; Řím; zdroj: Rauch 108, 145.

Obr. 21: AR denarius císaře Vitellia; 69 n.l.; Řím; zdroj: RN E60, 754.

¹⁵ PETRÁŇ – FRIDRICHOVSKÝ 2008, 109; MRÁZKOVÁ 2013, 46.

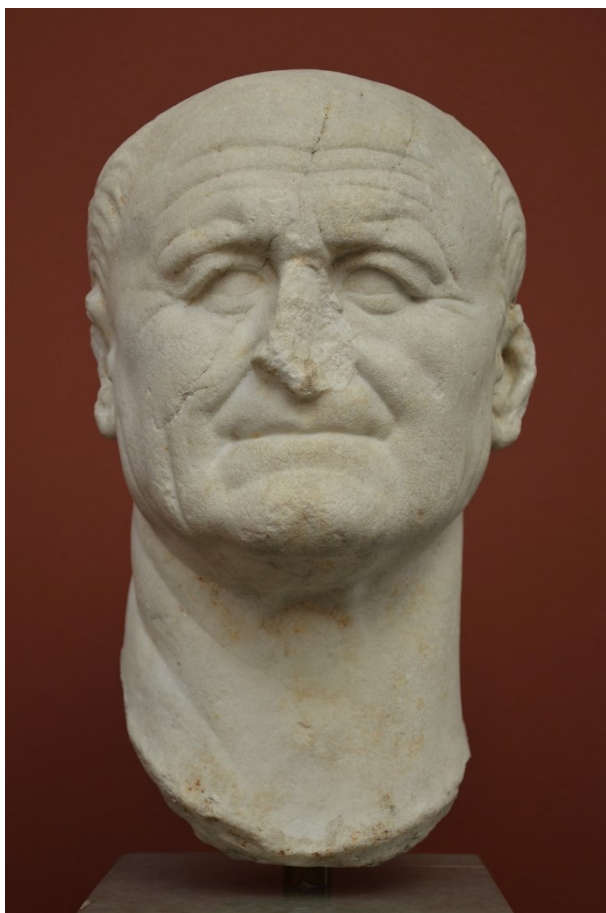
¹⁶ Suetonius, *Otho*, 7.2.

¹⁷ KLEINER 1992, 169.

¹⁸ Suetonius, *Otho*, 7.12.

¹⁹ VARNER 2004, 105–109.

Po zmatcích let 68 a 69 se v čele římského impéria objevuje nová dynastie císařů. Je to dynastie flaviovců, podle svého zakladatele Tita Flavia Vespasiana. Tato dynastie měla tři po sobě jdoucí císaře, kteří se již úplně odvrátili od Augustem zavedeného idealismu a byli věrní veristické tradici. Navazují tak na portréty císařů Galby a Vitellia.²⁰ Jejich portréty byly zcela realistické až naturalistické. Tento návrat k portrétnímu stylu z období republiky mohl být symbolickým vyjádřením obnovy republikánských hodnot. Císař Vespasianus byl v době nástupu na trůn již šedesátiletý muž. Jeho sochařské i mincovní portréty tomu odpovídají. Přiznávají mu všechny nedostatky jako jsou tučný krk, masitá tvář, povislá víčka, vrásky a pleš. Dobře je to vidět na sochařském portrétu z Kodaně (*obr. 22*), kde vyobrazení úst naznačuje dokonce absenci chrupu.²¹ Na svých mincích je císař zobrazován jako silnější starší muž s orlím nosem a krátkým, tlustým krkem (*obr. 23*). Pro císaře Tita platí to samé, co pro jeho otce. Jeho portréty tak nesou stejné rysy, pouze mají více vlasů a mají mladší vzhled (*obr. 24*). Na mincích je pak někdy těžké tyto dva císaře od sebe odlišit. Obzvláště, pokud je mince v horší zachovalosti.²² Poslední z rodu flavijů, císař Domitianus, má na svých portrétech charakteristické rysy své rodiny, ale svému otci již není podobný tolik jako jeho bratr Titus. Na svých mincích tak vypadá mladší, má hubenější obličej, delší tenčí krk a má nápadně vystouplý horní ret. (*obr. 25*).

Obr. 22: mramorová hlava císaře Vespasiana; cca 70 n.l.; Ny Carlsberg Glyptotek, Kodaně; zdroj: www.ancient.eu.

²⁰ KLEINER 1992, 172.

²¹ KLEINER 1992, 172; MRÁZKOVÁ 2013, 50.

²² Jelikož i jejich jména a tituly jsou shodné, tak nám pro identifikaci pomůže na Titových mincích přidané písmeno T, které se v opise nachází na jeho začátku.

Obr. 23: AR denarius císaře Vespasiana; 78–79 n.l.; Řím; zdroj: RN E60, 768.

Obr. 24: AE sestertius císaře Tita; ražba za císaře Vespasiána; 72 n.l.; Řím; zdroj: LEU W8, 1020.

Obr. 25: AE as císaře Domitina; 92–94 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

Po Domitianově smrti se vlády nad říší ujímá jeden ze senátorů Marcus Cocceius Nerva. Vědom si svého nejistého postavení a malého vlivu na armádu, adoptoval krátce po svém nástupu vojenského velitele Dolní Germánie Marka Ulpia Traiana. Tímto krokem si zajistil loajalitu armády a vytvořil tím na dlouhou dobu pravidlo, že by si císaři měli své nástupce hledat mezi schopnými muži a nikoli jen ve své rodině. Toto období je pak moderními historiky nazýváno vládou adoptivních císařů. Císař Nerva vládl jen krátce a jistě řešil důležitější záležitosti, než byla změna jeho portrétu. Zůstává tak věrný veristické tradici svých předchůdců. Je zobrazován jako starý muž s úzkou hlavou a velkým orlím nosem (*obr. 26*). U jeho nástupce, císaře Traiana, lze již pozorovat snahy o určitou idealizaci. Obzvláště pak po udělení čestného titulu *Optimus princeps*²³, kdy na svých portrétech přestává stárnout. Přesto je jeho mincovní obraz natolik typický, že se dá rozpoznat i na velmi otřelých mincích²⁴. Císař na nich má podobu zralého muže

²³ *Optimus princeps* = nejlepší císař; senát mu tento titul udělil v roce 103 n.l. (BENNETT 2005, 108).

²⁴ PETRÁŇ – FRIDRICHOVSKÝ 2008, 125.

Obr. 26 AE sestertius císaře Neryy;
97 n.l.; Řím; zdroj: RN E60, 787.

Obr. 27: AR denarius císaře Traiana; na reversu
dedikační nápis: SPQR OPTIMO PRINCIPI (senát a lid
římský nejlepšímu císaři); 103–111 n.l.; Řím;
zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 28: mramorová busta císaře Traiana;
108 n.l.; Kapitolské muzeum, Řím;
zdroj: KLEINER 2010, 154, Fig. 11-3.

s kulatou hlavou a příjemným výrazem ve tváři (obr. 27). Pouze na mincích z počátku své vlády je podobný císaři Nervovi. Má na nich protáhlejší hlavu a výraznější nos. Na sochách je jeho portrét doplněn o účes, kdy prameny vlasů jdou od temene hlavy směrem dolů (obr. 28).²⁵ Za Traianova nástupce, císaře Hadriana, dochází v císařském portrétu k zásadní změně. Císař, jakožto obdivovatel řecké kultury, se začal nechávat zobrazovat po vzoru řeckých filosofů s plnovousem. Tímto způsobem se pak nechávají zobrazovat téměř všichni jeho nástupci po další dvě století.²⁶ Jeho portréty jsou také opět záměrně idealizovány²⁷ a císař na nich nestárne. Zůstává tak od chvíle svého nástupu po celou dobu stejný.²⁸ Císař má podobu zralého muže s plochým obličejem, sevřenými malými rty a velmi vlnitými a hustými vlasy (obr. 29). Skoro stejným způsobem je na svých mincích vyobrazen i jeho nástupce Lucius Aelius (obr. 30). Lucius Aelius se však svého nástupnictví nedožil a jeho místo

²⁵ Tento zvláštní typ účesu se občas objevuje i na mincích. Většinou má však císař tyto prameny vlasů vedeny neuspořádaně.

²⁶ KLEINER 2010, 171.

²⁷ Jedná se o tzv. druhý klasicismus v římském portrétním umění.

²⁸ KLEINER 1992, 238.

zaujal Titus Aelius Antoninus Pius. Ve skulptuře došlo za Hadriana k plastickému vyjádření očí. Duhovka i zornice, které byly do té doby pouze malovány, jsou nyní vyryty přímo do mramoru.²⁹ Hadrianův nástupce Antoninus Pius se dostal k moci

Obr. 29: AE sestertius císaře Hadriana; 122–125 n.l.; Řím; zdroj: CNG E448, 463.

v době, kdy římská říše byla na vrcholu svých sil. Jeho vláda se vyznačovala vnitřním klidem a stabilitou. Proto snad i císařovy portréty působí klidně a vyrovnaně. Císař je vždy zobrazován jako zralý muž s protáhlým obličejem, s krátkými vlnitými vlasy, delším špičatým nosem, mírně vystupující bradou a krátkým plnovousem (obr. 31). Po smrti Antonina Pia dochází k prvnímu rozdělení moci

mezi dva rovnoprávné císaře. Byli jim Marcus Aurelius Antoninus a Lucius Aurelius Verus. Jejich portréty odpovídají směru, který odstartoval císař Hadrianus. Portréty jsou idealizovány a císaři jsou zobrazováni s plnovousem. Avšak u obou dochází k větší modelaci vlasů i vousů. Vousy jsou podstatně delší než u jejich předchůdců a vlasy se často z hodně vlnitých mění až v kudrnaté. Objevuje se také nový fenomén – portréty dospívají společně se zobrazovaným. Týká se to těch císařů, kteří byli ustanoveni nástupci již v dětském věku. Marka Aurelia tak můžeme spatřit jako chlapce, bezvousého mladíka i zralého muže s typickým plnovousem. Po dosažení určitého věku, ale císař již dále na portrétech nestárne. Na mincích se oba císaři od sebe liší hlavně věkem (Markus Aurelius je zobrazován o něco starší než Lucius Verus) a pak detaily tváře, které zcela určitě vycházely z jejich skutečné

Obr. 30: AE sestertius Lucia Aelia; 137 n.l.; Řím; zdroj: Rauch 108, 191.

²⁹ KLEINER 1992, 238.

Obr. 31: AE sestertius císaře Antonina Pia; 151–152 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

podoby. Na sochařských portrétech jsou pak od sebe ještě lépe rozlišitelní. Marcus Aurelius (obr. 32) vypadá opět starší a Lucius Verus (obr. 33) má protáhlejší obličej a pod nosem řidší vousy. Posledním z řady adoptivních císařů je syn Marka Aurelia, Lucius Aelius Aurelius Commodus. Jeho portréty se velice podobají otci. Hlavně na mincích jsou od sebe hůře rozeznatelní.³⁰ Commodus na nich vypadá jen o něco mladší a má užší

hlavu. V sochařském portrétu je situace o něco lepší, protože jeho vousy jsou pod nosem více zastříhnuté a výraz tváře působí arogantně.³¹ Commodus dospívá se svými portréty stejně jako jeho otec. Ke konci své vlády nám svou identifikaci sám poměrně zlehčuje, protože se nechává zobrazovat jako bájný hrdina Herkules (obr. 34).³² Po Commodově svržení bylo na mrtvého císaře senátem uvaleno *damnatio memoriae*.³³ Za to, že se nám dochovalo poměrně dost jeho portrétů, vdčíme některým pozdějším nástupcům, kteří jeho památku rehabilitovali.³⁴

Obr. 32: mramorová busta císaře Marka Aurelia; 170–180 n.l.; Kapitolské muzeum, Řím; zdroj: KLEINER 2010, 191, Fig. 13-8.

Obr. 33: mramorová busta císaře Lucia Vera; 161–169 n.l.; Kapitolské muzeum, Řím; zdroj: KLEINER 2010, 191, Fig. 13-11.

Obr. 34: mramorová busta císaře Commoda; 190–192 n.l.; Palazzo dei Conservatori, Řím; zdroj: KLEINER 2010, 191, Fig. 13-14.

³⁰ PETRÁŇ – FRIDRICHOVSKÝ 2008, 145.

³¹ KLEINER 1992, 275.

³² Héródianos, I, 14.8-9.

³³ VARNER 2004, 137.

³⁴ Postarali se o to hlavně Didius Julianus a Septimius Severus (VARNER 2004, 138).

Po smrti císaře Commoda došlo ke zmatkům a rychlým výměnám císařů stejně jako po smrti císaře Nerona. Nově ustanovený císař Publius Helvius Pertinax se na trůnu udržel pouhé tři měsíce. Přestože vládl tak krátce, dochovaly se nám i portréty ve skulptuře. Císař se nechává zobrazovat jako starší muž s plnovousem sahajícím téměř až na hrud' (*obr. 35*). Pertinaxův nástupce Marcus Didius Severus Julianus se do dějin zapsal jako císař, který si koupil trůn.³⁵ Nabídl každému vojákovu 25 000 sestercií, pokud ho armáda provolá císařem. Armáda jej tedy provolala, a přestože údajně svému slibu dostál, tímto způsobem získaná lojalita nevydržela vojákům příliš dlouho.³⁶ Císař byl po dvou měsících vlády všemi opuštěn a svými vojáky zabit. I u tohoto krátce vládnoucího císaře známe jeho sochařské portréty. Je na nich zobrazován téměř stejně jako Pertinax, jen vypadá mladší a jeho plnovous nepřiléhá k tělu, ale odstává od něj. Stejný obraz pak vidíme i na jeho mincích (*obr. 36*).

Obr. 35: AE sestertius císaře Pertinaxa;
193 n.l.; Řím; zdroj: BFA E71, 882.

Obr. 36: AE sestertius císaře Didia Juliana;
193 n.l.; Řím; zdroj: GM 261, 757.

Ještě během vlády císaře Juliana se nechali na různých místech říše svými vojsky provolat za císaře tři velitelé legií. Na západě to byl místodržící Británie Decimus Clodius Albinus, na východě správce Sýrie Gaius Pescenius Niger a v Horní Panonii místodržící Lucius Septimius Severus. Z těchto bojů o moc nakonec vyšel vítězně Septimius Severus a založil poslední významnou dynastii principátu.

³⁵ Cassius Dio 73.11; Héródianos, II, 6.8-11, 6.14; Zosimos, I, 7.

³⁶ Nakonec prý vyplatil 30 000 sestercií (Historia Augusta, *Didius Julianus*, 3.2); Podle jiné verze neměl dostatek prostředků na vyplacení tolika peněz, a to bylo příčinou ztráty lojality jeho vojáků (Héródianos, II, 7.1-2, 7.6).

Pescenius Niger se nechával zobrazovat jako starší muž s plnovousem a krátkým, ale výrazným nosem (*obr. 37*). Portréty Clodia Albina ukazují muže mladšího, s menší hlavou, charakteristickým krátkým zdviženým nosem a krátkým neuspořádaným plnovousem (*obr 38*).

Obr. 37: AR denarius císaře Pescenia Nigra; 193–194 n.l.; Antiochie – Sýrie; zdroj: CNG 111, 742.

Obr. 38: AR denarius císaře Clodia Albina; 193 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

Septimius Severus byl posledním císařem, jemuž byl pro jeho portréty předobrazem uhlazený styl antoninovské doby. On sám se hlásil k odkazu Antonina Pia a Marka Aurelia. Dokonce svému staršímu synovi dal jejich jména.³⁷ Císař byl zobrazován jako zralý muž s kudrnatými vlasy a dlouhým plnovousem odstávajícím od krku a rozděleným do dvou až tří proudů (*obr. 39*).³⁸ Ostatní členové jím založené dynastie však už v tomto trendu nepokračovali. Patrně proto, že i v reálném životě se jim věkem, vážností, a hlavně životními osudy nikterak nepodobali. Prvním z nich byl císař Caracalla. Jeho otec ho ustanovil nástupcem v době, kdy mu bylo teprve 10 let, a proto můžeme Caracallu vidět na jeho portrétech od malého chlapce až po dospělého muže. Na většině svých portrétů má Caracalla kudrnaté vlasy – jako chlapec o něco bohatší a později jako muž krátce střižené. Na mužských portrétech má i krátký kudrnatý plnovous. Caracallův portrét je ale charakteristický ještě jednou věcí – je to tvrdost jeho výrazu (*obr. 40*). Jeho známé *frons trux*, hrozivé čelo, se projevuje hlubokými vráskami, k nosu přitaženým obočím a občas mírně pootevřenými ústy (*obr. 41*).³⁹ Tato tvrdost výrazu mohla vycházet z jeho tvrdé až kruté povahy, kterou máme doloženou z antických pramenů⁴⁰, nebo z jeho snahy stylizovat se do role drsného vojáka.

³⁷ Marcus Aurelius Antoninus Pius bylo oficiální jméno pozdějšího císaře Caracally.

³⁸ PETRÁŇ – FRIDRICHOVSKÝ 2008, 145.

³⁹ L'ORANGE 1984, 7.

⁴⁰ Héródianos, IV, 3.4; Historia Augusta, *Caracalla*, 2.1-3, 9.3, 11.5.

Obr. 39: AR denarius císaře Septimia Severa; 202–210 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 40: AR denarius císaře Caracally; 212–213 n.l.; Řím; zdroj: CNG E448, 479.

Obr. 41: mramorová hlava císaře Caracally; 212–217 n.l.; Metropolitní muzeum, New York; zdroj: MET 40.11.1a.

Septimiův mladší syn Lucius Publius Septimius Geta vládl jen velmi krátce a pouze jako spolucísař svého staršího bratra. Stejně jako on, tak i Geta se svými portréty dospívá až do vzhledu dospělého muže.⁴¹ Na rozdíl od bratra však nemá kudrnaté vlasy, ale vlnité, a chybí mu také bratrův tvrdý výraz ve tváři (*obr. 42*). Po Caracalovi se dalším císařem stal Marcus Opellius Severus Macrinus. Ten nebyl se severovskou dynastií nijak spřízněn. Snažil se sice zdůraznit návaznost tím, že připojil k rodnému jménu svého syna jméno Antoninus, ale i tak se u moci neudržel ani rok. Jeho portréty ukazují staršího muže s delším plnovousem a špičatým nosem (*obr. 43*). Na mincích se občas objevuje i s kratším plnovousem připomínajícím jeho mladšího předchůdce. Ve skulptuře je jakousi kombinací pootevřených úst a krátkého vojenského sestřihu císaře Caracally a delšího plnovousu a příjemnějšího výrazu tváře z dob Marka Aurelia. Jeho syn Marcus

⁴¹ PETRÁŇ – FRIDRICHOVSKÝ 2008, 164 (chybně uvádějí, že Getův portrét ukazuje pouze podobu mladého chlapce).

Opelius Antoninus Diadumenianus byl v době vlády svého otce pouze desetiletý, a tak mince, které pro něj byly raženy nesou vždy portrét malého chlapce (*obr. 44*).

Obr. 42: AR denarius císaře Gety; 210 n.l.; Řím; zdroj: LEU W8, 1222.

Obr. 43: AR denarius císaře Macrina; 217–218 n.l.; Řím; zdroj: CNG E449, 634.

Obr. 44: AR denarius císaře Diadumeniana; 217–218 n.l.; Řím; zdroj: BFA 67, 459.

Po smrti Macrina se moc vrátila do rukou severovské dynastie. Avšak poslední dva císaři této dynastie byli velmi mladí a vládli za ně jejich matky. První z nich, Marcus Aurelius Antoninus Pius zvaný Elagabalus, byl synovcem a možná nepřiznaným synem císaře Caracally.⁴² Poukazují na to jeho oficiální jména a téměř identická chlapecká podobizna na vládních mincích. Tyto mince se pak dají s Caracallovými snadno zaměnit. K závěru své vlády se na mincích objevil i jako mladý muž s krátkým plnovousem (*obr. 45*). Od Caracally se na nich odlišuje vlnitými vlasy a přívětivějším výrazem tváře. Druhým, z oněch dvou posledních císařů, byl Marcus Aurelius Alexander Severus. Na trůn nastoupil již ve 13 letech a je tudíž zobrazován jako malý chlapec. Jeho pozdější portréty jsou ve skulptuře i na mincích velmi kvalitně a detailně vypracovány a císař je na nich jako příjemný mladý muž s lehkým úsměvem, krátkými vlasy a krátce střiženými vousy (*obr. 46, 47*).

Po odstranění posledního císaře severovské dynastie se římská říše dostala do hluboké a vleklé krize, která měla své počátky již od vlády Marka Aurelia. Během této krize se do čela státu dostávali i lidé nenáležející k vyšším společenským vrstvám, ale zato s velkými válečnými zkušenostmi. Prvním z nich byl Gaius Iulius

---

⁴² Aurel. Vic., DC, 23.1; Héródianos, V, 3.10; Historia Augusta, Caracalla, 9.2, 11.6, Heliogabalus, 1.4; Jordanes, Romana, 279.

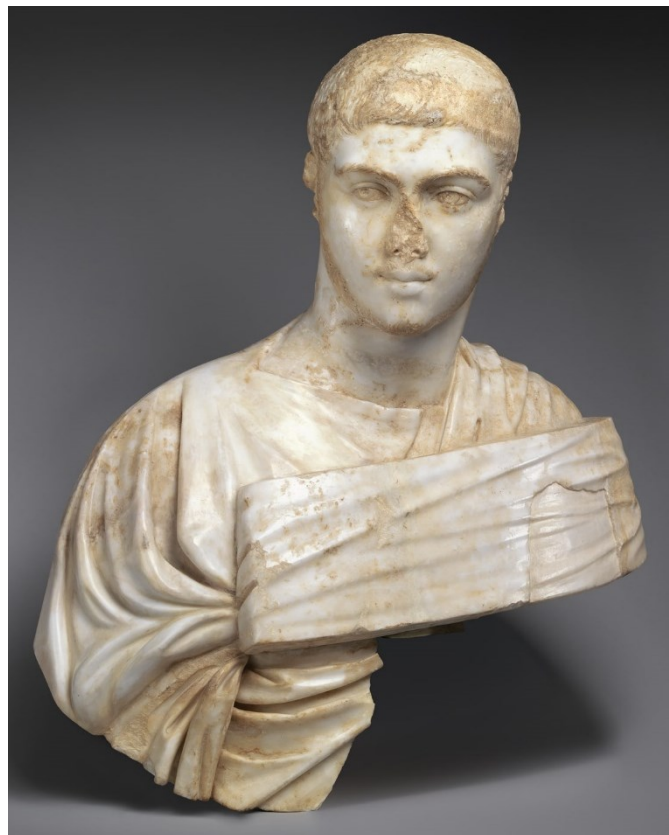
Verus Maximinus „Thrax“, který započal období tzv. vojenských císařů. Toto období pak trvalo téměř až do konce 3. století.

Obr. 45: AR denarius císaře Elagabala; 221–222 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 46: AE sestertius císaře Alexandra Severa; 231 n.l.; Řím; zdroj: BFA 67, 467.

Obr. 47: mramorová busta císaře Alexandra Severa; 230–235 n.l.; zdroj: MET 2011.87.

2. HISTORICKÉ UDÁLOSTI

2.1 Vojenští císaři a krize 3. století (235 – 284)

Ve 2. století n.l. byla římská říše na vrcholu svých sil. Ale již za vlády Marka Aurelia se začali objevovat destabilizační prvky, které narušovaly hladký chod impéria. Byl to především sílící tlak barbarů na římské hranice. Markomanské války, z let 165 až 180,⁴³ dokázala silná říše bez větších problémů zvládnout. Následný Commodův mír, pro současníky nepopulární, se ukázal jako dlouhodobě výhodný, protože dal říši tolik potřebný oddech. I samotní barbari, především Germáni, již nebyli v této době jen lupičskými tlupami, které občas překračovaly hranice. Měli lepší organizaci i výzbroj a jejich armády se natrvalo staly hrozbou, se kterou se muselo počítat. V druhé polovině 2. století zasáhly také říši morové rány, které značně vyčerpaly lidské zdroje.

Nástupem Septimia Severa v roce 193 získala říše silného císaře schopného nejen se účinně bránit, ale dokonce se vzchopit k novým výbojům.⁴⁴ Severus byl schopný vojevůdce, který si dokázal získat na svou stranu vojáky. Bohužel tím zvýšil už tak enormní náklady na udržování početného vojska. Podle antických pramenů zvedl vojákům žold a také učinil dost ústupků, podřívajících vojenskou disciplínu.⁴⁵ Vlivem těchto výdajů se také podstatně zhoršila kvalita měny. Císař Caracalla, který byl také nucen zvýšit svým vojákům platy, vyřešil nedostatek financí dvěma způsoby. V roce 212 vydal svůj nejslavnější výnos *Constitutio Antoniniana*⁴⁶, který povyšoval veškeré svobodné obyvatelstvo říše na římské občany, a tím i na daňové poplatníky. V roce 215 pak vydal novou stříbrnou minci zvanou antoninianus⁴⁷. Její přínos pro státní pokladnu spočíval v tom, že vážila 1,5násobek hmotnosti denáru, ale nominálně platila za jeho dvojnásobek. Císař tak ušetřil značné množství stříbra. Z antoninianu se postupem času stala nejběžnější mince.

---

⁴³ BURIAN 1994, 111.

⁴⁴ V letech 197 – 198 zvítězil nad Parthy a připojil k říši Mezopotámii. V letech 208 – 211 bojoval na severu Británie.

⁴⁵ Héródianos, III, 8.4-5.

⁴⁶ Cassius Dio, 77.9; Papyrus 273, *Antika v dokumentech II*, 416; MAREK – OLIVA – CHARVÁT 2008, 99.

⁴⁷ Antoninianus je moderní název odvozený od oficiálního jména císaře Caracally. Antický název této mince není znám.

Za císaře Alexandra Severa se na východě objevil i nový silný nepřítel. Válkami se Septimiem Severem a Caracallou oslabená Parthská říše byla vystřídána říší Novoperskou v čele se sasánovskou dynastií. Sasánovci se snažili navázat na Achaimenovskou veleříši a jejich expanzivní politika vůči Římu se stala problémem po zbytek antiky. V roce 223 zaútočili na římské východní provincie, ale Alexandru Severovi se je podařilo zatlačit zpět. V dalším roce pak císař musel bojovat na Rýně, kde zaútočil svaz germánských kmenů zvaných Alamani.⁴⁸ Ty se údajně císař pokusil podplatit, což se nelíbilo jeho vojákům, a ti Alexandra Severa zabili. Na jeho místo si zvolili oblíbeného velitele Maximina.

Gaius Iulius Verus Maximinus „Thrax“⁴⁹ byl prvním z tzv. vojenských císařů. Do vysokých hodností se vypracoval od píky.⁵⁰ Byl údajně veliký, silný, statečný a nevzdělaný. Prý dokonce ani neuměl latinsky, což se zdá velmi nepravděpodobné. Úspěšně bojoval proti Germánům, ale tím vyčerpával státní finance. Zvyšováním daní a jejich nekompromisním vybíráním se však stával velmi nepopulárním. V roce 238 se proti němu vzbouřil místodržící v provincii Afrika Gordianus I. „Africanus“ a jeho syn Gordianus II. Byť se jim nepodařilo Maximina nijak ohrozit, neboť byli ihned poraženi a zabiti správcem Numidie Capellianem,⁵¹ měli na své straně senát. Ten označil Maximina za nepřítele státu a zvolil si ze svého středu nové dva císaře – Balbina a Pupiena.⁵² Ti si k sobě přibrali jako svého nástupce mladičkého Gordiana III. Tím dali najevo sympatie k revoltě vedené již zesnulými Gordiany a také že setrvávají v odporu proti Maximinovi.⁵³ Přímo vojensky proti němu měl zakročit císař Pupienus. Než se však stačil s Maximinem srazit v bitvě, dostal zprávu, že byl svými vlastními vojáky u Aquileie zabit. Pupienus s Balbinem se ovšem ze svého snadného vítězství neradovali dlouho. Ještě v témže roce byli zabiti pretoriánskou gardou a jediným vládcem se tak stal mladý Gordianus III.⁵⁴

---

⁴⁸ Poprvé tento kmen zaútočil už v roce 213 na území *Agri decumates*, ale byl císařem Caracallou poražen.

⁴⁹ Thrax = Thrák; Byl považován za Thráka, ale názory na jeho původ se již od antiky různí.

⁵⁰ Eutropius, IX, 1.

⁵¹ Zabit v bitvě byl pouze Gordianus II. Gordianus I. poté spáchal sebevraždu; *Historia Augusta, Dva Maximinové*, 19.1,2; SCARRE 1995, 163.

⁵² Aurel. Vic., DC, 26.7; *Historia Augusta, Dva Maximinové*, 19.1; Zosimos, I, 14.

⁵³ *Historia Augusta, Dva Maximinové*, 19.2; *Historia Augusta, Tři Gordianové*, 15.1-3, 16.3; SCARRE 1995, 163.

⁵⁴ Aurel. Vic., DC, 27.6; Eutropius, IX, 2; *Historia Augusta, Maximus a Balbinus*, 14.5-7.

Marcus Antonius Pius Gordianus III. nastoupil na trůn ve 13 letech. Jako mladík nebyl schopen řádně vládnout, ale měl štěstí na schopné rádce a vojevůdce. Těm se podařilo zlikvidovat povstání proti císaři, odvrátit vpád Gótů a v roce 243 porazit vojska perského krále Šápura I. Situace se obrátila až ve chvíli, kdy mladičkový císař jmenoval nového prefekta pretoriánů. Nový prefekt Philippus „Arabs“ pomalu zbavoval Gordiana vlivu na armádu a v roce 244 byl vojáky prohlášen císařem. Mladého Gordiana pak vojáci zabili.⁵⁵

Marcus Iulius Philippus „Arabs“ byl podle antických historiků syn arabského náčelníka.⁵⁶ Z počátku se jeho vláda vyvíjela úspěšně. V roce 246 zvítězil v Dácii proti Karpům a v Germánii proti Kvádům. Svého syna po těchto vítězstvích jmenoval spoluvládce a v roce 248 uspořádal veliké oslavy 1000. výročí založení Říma (*obr. 48*).⁵⁷ Vše nasvědčovalo tomu, že se situace v říši začíná opět zlepšovat. Jenže ještě v téže roce se proti císaři začali bouřit jeho legie, které prosazovali na trůn své oblíbené velitele. Císař přestal nepřehlednou situaci zvládat, a dokonce nabídl senátu, že odstoupí. Na radu městského prefekta Decia tak nakonec neučinil.⁵⁸ Nejhůře se to vyvíjelo u podunajských legií. Tam také císař Decia vyslal, aby situaci uklidnil. Decius zajistil v legiích klid a pořádek a získal si tím veliký respekt vojáků. Ti ho v roce 249 prohlásili císařem. Philippus proti němu vytáhl se svým vojskem a srazil se s ním v bitvě u Verony,⁵⁹ kde společně se synem padl.

Obr. 48: AR antoninianus císaře Philippa Araba; ražba k příležitosti 1000. výročí založení Říma; avers: IMP PHILIPPVS AVG; revers: SAECLARES AVGG (cippus s nápisem COS III); 248 n.l.; Řím; zdroj: Rauch E29, 211.

⁵⁵ Aurel. Vic., DC, 27.8; Jordanes, *Romana*, 282; Historia Augusta, *Tři Gordianové*, 30; SCARRE 1995, 165.

⁵⁶ Zosimos, I, 18.

⁵⁷ Aurel. Vic., DC, 28.1; Eutropius, IX, 3; Historia Augusta, *Tři Gordianové*, 33.3; Jordanes, *Romana*, 283; HANNESTAD 1988, 286; SCARRE 1995, 167; HARRIES 2012, 1.

⁵⁸ Zosimos, I, 21.

⁵⁹ Aurel. Vic., DC, 28.10.

Gaius Messius Quintus Traianus Decius byl schopný velitel, kterému nebyly lhostejné ani vnitřní problémy říše. Ihned po svém nástupu začal s rozsáhlou reorganizací správy říše a s upevňováním tradičního římského náboženství. Císař viděl odklon od uctívání tradičních božstev za hlavní příčinu celkového úpadku. Vydal řadu nařízení, která nutila obyvatelstvo k pravidelným obětem pohanským bohům. Této povinnosti se musel účastnit úplně každý a kdo nechtěl, byl potrestán smrtí. Samozřejmě ten, kdo nechtěl byli hlavně křesťané. Do období vlády císaře Decia tak spadá jedno z největších pronásledování křesťanů.⁶⁰ Za jeho vlády také došlo k jedné z největších římských porážek. V roce 250 vpadli na římské území spojené armády Karpů a Gótů. Císař proti nim vyrazil s vojskem a postupně je v několika střetech porazil. Ustupující gótské vojsko pak chtěl v poslední bitvě úplně zničit. Došlo k ní roku 251 u Abrittu⁶¹, kde se však nechal chytit do léčky a spolu se svým synem a většinou vojska padl.⁶² Velitel části Deciova vojska Gaius Vibius Trebonianus Gallus byl poté vojáky prohlášen za císaře.

Vláda Treboniana Galla byla provázena řadou pohrom. Nejprve byl nucen uzavřít dosti nevýhodný mír s Góty. Zavázal se jim také platit každoroční tribut, aby je odvrátil od dalších vpádů. V říši propukl mor, který měl za následek velké lidské ztráty a podlomil bojeschopnost armády.⁶³ Na východě zaútočili Peršané a obsadili Arménii a Mezopotámii. Dokonce se dostali až k Antiochii⁶⁴, kterou dobyli a vyplenili.⁶⁵ Gótové opět vpadli na Balkán a také přes Černé moře do Malé Asie. A nakonec se v roce 253 nechal správce Dolní Moesie Marcus Aemilius Aemilianus, který tam úspěšně odrážel gótské vpády, provolat svými vojáky císařem. Za těchto podmínek se císař Trebonianus Gallus na mnoho nezmoohl. Stačil jen rozpoutat další pronásledování křesťanů a připravit si vojsko na střet s Aemilianem. Jeho vojáci ho však raději zabili a přešli na Aemilianovu stranu.⁶⁶ Nový císař se u moci udržel pouhé tři měsíce. Do hry o trůn totiž zasáhl Publius Licinius Valerianus, který byl původně Trebonianem Gallem přivolán na pomoc,

---

⁶⁰ Řehoř z Toursu, I, XXX; SCARRE 1995, 170.

⁶¹ Dnešní Razgrad v Bulharsku.

⁶² Bylo to poprvé v římských dějinách, kdy císař ztratil život v bitvě s cizím nepřítelem; Jordanes, *Romana*, 284; SCARRE 1995, 170.

⁶³ Aurel. Vic., DC, 30.2; Eutropius, IX, 5; SCARRE 1995, 171.

⁶⁴ Dnešní Antakya v Turecku.

⁶⁵ SCARRE 1995, 171.

⁶⁶ Aurel. Vic., DC, 31.2; Zosimos, I, 28.

a který se také nechal svými vojsky provolat císařem. Než však mohlo dojít k měření sil, byl Aemilianus vlastními vojáky zabit, a jediným císařem se stal Valerianus.

Císař Valerianus si ihned po svém příchodu do Říma zvolil spoluvládce se stejnými pravomocemi. Byl to jeho vlastní syn Gallienus.⁶⁷ Císař si byl jistě vědom nezbytnosti rozdělení vlády, neboť zdědil říši v rozkladu. V provinciích zuřil mor a odevšad se na říši valili nepřátelé. Na rýnské hranici to byli Frankové a Alamani, na Balkáně Karpové, Gótové a Sarmati, v Malé Asii Gótové a na východní hranici Peršané. V roce 256 si proto říši rozdělili i územně. Gallienus se měl starat o záležitosti na západě a Valerianus si ponechal východ. Nejprve bojoval proti Gótům v Malé Asii. Než však stačil dosáhnout nějakého úspěchu, musel se stáhnout do Mezopotámie, aby tam bojoval proti stále útočnějším Peršanům. V roce 260 tam došlo k bitvě u města Edessy. Bitva zřejmě dopadla nerozhodně a s velikými ztrátami na obou stranách, což přimělo Valeriana k jednání o míru. Perský Král Šápur I. souhlasil a nabídl setkání. Valerianus tedy dorazil s malým doprovodem ke králi, který ho ale dal zajmout a odvézt do Persie.⁶⁸ Tam také zřejmě během roku 260 císař zemřel. Jeho syn a spoluvládce Gallienus se tak stal jediným vládcem nad římským impériem.

Publius Licinius Egnatius Gallienus byl výjimkou mezi vojenskými císaři 3. století. Byl vzdělaný, měl zálibu v řecké kultuře, zajímal se o umění, literaturu a filosofii, a také se na trůně udržel celých 15 let. Byl pohan, ale na rozdíl od svého otce a jiných svých předchůdců křesťany nepronásledoval. Byl také zkušený voják. Provedl reorganizaci vojska a zařadil do něj těžkou obrněnou jízdu. Ale přes všechny jeho kvality i jeho snahy o nápravu poměrů, dosáhla římská říše za jeho vlády vrcholu úpadku. Již v roce 254 byl nucen bojovat na Rýně proti Germánům. Po jejich porážce se přesunul do Dácie, kde se v roce 257 vypořádal s Karpy. Ve stejnou dobu překročily rýnskou hranici spojené kmeny Franků, a protože je neměl kdo zastavit, prorazily si cestu Galií až do Hispánie. V roce 258 vtrhly

---

⁶⁷ Aurel. Vic., *DC*, 32.3; Zosimos, I, 30; SCARRE 1995, 173.

⁶⁸ Aurel. Vic., *DC*, 32.5; Eutropius, IX, 7; Jordanes, *Romana*, 287; Zosimos, I, 36; HANNESTAD 1988, 293; SCARRE 1995, 173.

do Itálie kmeny Alamanů a Gallienus je porazil u Mediolana. Markomanům, kteří vyrazili přes Dunaj císař dovolil se tam usadit, aby se tak vyhnul dalšímu boji. V roce 259 zaútočil další germánský kmenový svaz, Svébové, a dobyl část římského území nazývané *Agri decumates*⁶⁹. V roce 260 se proti Gallienovi vzbouřil jeho velitel legií v Galii a na jeho stranu se přidali i Hispánie a Británie. Vzniklo tím území s vlastním císařem a nezávislé na centrální vládě. V témže roce také upadl do perského zajetí císařův otec Valerianus. Valerianův vojevůdce Macrianus ale perská vojska porazil a zatlačil je zpět za Eufrat. Tento úspěch ho podnítil k tomu, aby se také vzbouřil proti Gallienovi a ustanovil své dva syny Macriana (II.) a Quieta císaři.⁷⁰ V této chvíli válkami zaneprázdněný Gallienus požádal o pomoc palmýrského vládce Odenatha a jmenoval ho vrchním velitelem římských armád na východě.⁷¹ Po porážce obou Macriánů, o kterou se postaral podřízený Gallienova generála Aureola Domitianus, se Odenathus vypořádal s Quietem a začal napadat perská vojska. Úspěšně na ně útočil po dobu pěti let a získal nazpět velké části Mezopotámie. V roce 267 byl však zavražděn a vládu zdědila jeho žena Zenobia se synem Vabalathem.⁷² Zenobia využila svého výhodného postavení, prohlásila syna Vabalatha vládcem a odtrhla své království od římské říše. Gallienus se chtěl proti Zenobii vypravit, ale musel se napřed vypořádat s mnohem naléhavější událostí. Řecko a Malá Asie se opět ocitla pod náporom Gótů a tentokrát i Herulů. Císař je napadl na Balkáně, když se vraceli z výpravy domů, a u Naissu⁷³ v roce 268 je drtivě porazil.⁷⁴ Ve stejném roce se jeden z nejlepších císařových generálů Aureolus také nechal provolat císařem. Gallienus se ihned vydal zpět do Itálie, ale vzbouřeného Aureola už porazit nestihl. Byl zabit svými důstojníky. Na jeho místo si vojáci zvolili Claudia později zvaného Gothicus. Všechny tyto vojensko-politické problémy vedly k prohloubení hospodářské krize. Zlaté mince byly nejlehčí za celou historii císařství a stříbrné už neobsahovaly skoro žádné stříbro.⁷⁵ To vzbudilo nedůvěru obyvatelstva v kvalitu říšského oběživa a ceny veškerého zboží raketově vzrostly. To společně

---

⁶⁹ Území k zajištění hranice mezi Rýnem a Dunajem. Římany opuštěno kolem roku 265 (MAREK – OLIVA – CHARVÁT 2008, 19–20).

⁷⁰ *Historia Augusta, Dva Gallienové, 1.3, Třicet uzurpátorů, 12.12*; SCARRE 1995, 175.

⁷¹ BURIAN 1994, 127; SCARRE 1995, 179.

⁷² Zosimos, I, 39.

⁷³ Dnešní Niš v Srbsku.

⁷⁴ Toto vítězství bylo později připisováno císaři Claudiu Gothicovi; SCARRE 1995, 182.

⁷⁵ Aureus klesl až na váhu 1,24 g tj. 1/260 římské libry (LUŽICKÝ 2015, 69–70) a antoninianus při váze 2,7 g obsahoval pouze 3 % stříbra (LUŽICKÝ 2015, 17).

s obrovskými výdaji na vojenská tažení, která v podstatě vůbec neustávala, znamenalo de facto státní bankrot.

Nástup císaře Claudia II. „Gothica“ znamenal, alespoň po vojenské stránce, obrat k lepšímu. Ačkoliv vládl pouhé dva roky, podařilo se mu v bitvách porazit Germány i různé uzurpátory. Ihned se vypořádal se vzbouřeným generálem Aureolem. Poté v severní Itálii porazil armádu Alamanů, přesunul se na Balkán a u Marcianopole porazil v roce 269 armádu Gótů. Tento úspěch mu vynesl titul Gothicus, který se pak přidával k jeho oficiálnímu jménu. Úspěšnými diplomatickými jednáními se mu také podařilo získat Hispánii zpět pod ústřední římskou vládu. V roce 270 se císař dozvěděl, že jsou v ohrožení provincie Panonie a Raetie. Na Balkáně tedy ustanovil velitelem Lucia Domitia Aureliana a vydal se na pochod. V jeho armádě však vypukl mor, kterému podlehl i on sám.⁷⁶ Po Claudiově smrti byl vojsky pozdraven jako císař jeho mladší bratr Quintillus. Vládl ale pouze několik měsíců.⁷⁷ Když vešlo ve známost, že byl na Balkáně vojsky prohlášen císařem i Aurelianus, jeho vojáci ho začali opouštět a on spáchal sebevraždu.

Lucius Domitius Aurelianus byl více než důstojným nástupcem císaře Claudia II. Několikrát porazil Germány a zahnal je zpět na jejich území. Město Řím obehnal novým pásem hradeb⁷⁸ o délce asi 20 km a začal podnikat přípravy na znovudobytí odpadlých území. V roce 271 se vydal na východ, aby sesadil Zenobii a jejího syna, a připojil k říši Palmýrské království. Cestou ještě stačil překročit Dunaj a porazit Góty usídlené v provincii Dacii. Po tomto vítězství se přesto rozhodl římské obyvatelstvo evakuovat na druhý břeh Dunaje a těžko hájitelnou provincii vyklidit.⁷⁹ Pak už pokračoval dále na východ, kde se v roce 272 střetl s vojsky královny Zenobie, a porazil je. Královna i její syn pak byli odvedeni do Říma jako zajatci. Nyní měl císař volné ruce na připojení Galie a Británie. Tam vládl Tetricus I., který si byl ale vědom, že proti Aurelianovi neobstojí a zřejmě se s ním tajně

---

⁷⁶ Eutropius, IX, 11; Historia Augusta, *Božský Claudius*, 12.2; Zosimos, I, 46; BURIAN 1994, 129; SCARRE 1995, 183–184.

⁷⁷ Historia Augusta, *Božský Claudius*, 12.3,5; Zosimos, I, 47; SCARRE 1995, 185.

⁷⁸ Aurel. Vic., DC, 35.7; Eutropius, IX, 15; Historia Augusta, *Božský Aurelianus*, 21.9, 39.2; Zosimos, I, 49; SCARRE 1995, 184–185; HARRIES 2012, 4.

⁷⁹ Eutropius, IX, 15; BURIAN 1994, 130.

dohodl. V roce 274 se před bitvou anebo během ní přidal na Aurelianovu stranu a opuštěné vojsko se vzdalo. Říše tak byla obnovena téměř v celém svém původním rozsahu. To bylo dobré i pro hospodářství země, protože ze znovu připojených území plynuly do státní pokladny opět daně. Aurelianus také provedl měnovou reformu, která měla navrátit důvěru občanům v říšské oběživo.⁸⁰ V náboženství Aurelianus zavedl kompromis mezi upadajícím polyteismem a vzrůstající oblibou monoteismu. Zavedl kult Nepřemožitelného Slunce,⁸¹ které bylo jakýmsi monoteistickým rozšířením starých kultů. V roce 274 byl opět nucen vydat se k severní hranici, aby odrazil germánské útoky na provincii Raetii. Dalším jeho cílem však bylo dobýt na Persanech zpět území, které obsadili v předešlých letech. V roce 275 se dostal až do Thrákie, kde byl ale svými důstojníky zabit.

Po Aurelianovi se stal císařem Marcus Claudius Tacitus. Toho, jako všechny ostatní v té době, vyzvedla k moci armáda. Není ale příliš jasné, jak k tomu došlo. Během Aurelianovy vraždy totiž u vojska vůbec nebyl, ale zdržoval se ve své vile v Kampánii. Jak si na něj tedy vojáci vzpomněli je trochu záhadou. Nicméně musel mít značnou autoritu, protože jeho jmenování nikdo nezpochybnil. V roce 276 se vydal společně s bratrem Florianem, kterého jmenoval pretoriánským prefektem, do Malé Asie, kterou obsadili germánské kmeny Herulů a Gótů. Podařilo se jim Germány porazit a vyhnat. Císař ale krátce nato onemocněl horečkou a zemřel. Florianus se ihned sám prohlásil císařem, aniž by čekal až to udělají vojáci nebo senát.⁸² Tento tah by mu patrně vyšel, kdyby nebyl ve hře ještě jeden uchazeč o císařskou hodnost Marcus Aurelius Equitius Probus. Florianus si byl jist vítězstvím díky početní převaze svého vojska. Probus se však takticky přímému střetu vyhýbal až Florianovým vojákům došla trpělivost a císaře zabili. Všichni pak přešli na Probovu stranu.

Císař Probus zdědil již stabilizující se říši, sice dále se svými hospodářskými problémy, ale zbavenou velkého množství vnějších nepřátel. Gótské nájezdy

---

⁸⁰ Zvýšil hmotnost aureu až na 1/50 římské libry (LUŽICKÝ 2015, 77) a zvýšil obsah stříbra v již téměř měděných antoniniánech na 5 %.

⁸¹ *Historia Augusta, Božský Aurelianus*, 35.3; SCARRE 1995, 187.

⁸² *Aurel. Vic., DC*, 36.2; *Historia Augusta, Tacitus*, 14.1.

na nějaký čas ustaly a Peršané měli své vlastní vnitřní problémy, které se objevily po smrti krále Šápura I. Přesto musel bojovat s novými germánskými kmeny, které se snažili narušovat hranice. Byly to kmeny Franků, Longionů a Vandalů.⁸³ Císař jich mnoho pobil a zajal. Se zajatci však jednal mírně, a dokonce je umisťoval do služby v římské armádě. Zahájil tak trend, který hojně využívali i pozdější císaři, a který vedl k postupné barbarizaci římských legií. Po těchto vítězstvích a po odstranění několika nevýrazných uzurpátorů se rozhodl navázat na plány císaře Aureliana a napadnout Persii. Jeho vojáci však tímto nápadem nebyli příliš nadšeni. Měli za sebou již mnoho bitev a když nebojovali, tak je císař ještě nutil těžce pracovat. Proto si legie v Raetii a Noriku, které se tam shromažďovaly pro perské tažení, zvolily nového císaře. Byl jím pretoriánský prefekt Carus.⁸⁴ Probus se sice pokusil vzdorocísaře zlikvidovat, ale jeho vojáci ho zabili a přešli na Carovu stranu.⁸⁵

Ihned po svém nástupu v roce 282 císař Carus povýšil své dva syny do hodnosti Caesarů, aby mu pomáhali při správě říše a v boji proti vnějším nepřítelům. Využil Probus nashromážděné legie a oživil jeho plán na znovudobytí Mezopotámie z rukou Peršanů. V roce 283 je skutečně porazil a dobyl i jejich hlavní město Ktesifon. Na oslavu vítězství povýšil svého staršího syna Carina, který mezitím spravoval záležitosti v Římě, do hodnosti Augusta a měl v úmyslu táhnout dále na východ. Tento ambiciózní plán již neuskutečnil, protože byl v noci nalezen ve svém stanu mrtv. Podle antických pramenů císaře Cara zasáhl blesk.⁸⁶ Jeho mladší syn Numerianus, který se tažení účastnil, byl po otcově smrti pozdraven jako spolucísař svého bratra v Římě, a svá vojska obrátil na pochod domů. Během cesty ho začala trápit jakási oční choroba a císař se proto nechal nést v zakrytých nosítkách.⁸⁷ Když koncem roku 284 dorazila armáda do blízkosti Nikomedie⁸⁸ všimli si vojáci podivného zápachu, který z nosítek vycházel. Vojáci v nich císaře našli mrtvého. Vládcem celého impéria se tedy měl stát Carinus. Jenomže vojáci rozhodli jinak

---

⁸³ Zosimos, I, 67,68.

⁸⁴ Aurel. Vic., DC, 38.1; SCARRE 1995, 192.

⁸⁵ Zosimos, I, 71.

⁸⁶ Aurel. Vic., DC, 38.3; Eutropius, IX, 18; Historia Augusta, Carus, 8.1,2; Jordanes, Romana, 294; SCARRE 1995, 193.

⁸⁷ Aurel. Vic., DC, 38.6; Eutropius, IX, 18; Historia Augusta, Numerianus, 12.1; Jordanes, Romana, 295; SCARRE 1995, 193–194.

⁸⁸ Dnešní Izmit v Turecku.

a za Numerianova nástupce zvolili jednoho z velitelů elitní jednotky císařského štábu, zvané *protectores domestici*⁸⁹, Diocla.

2.2 Odtržená území: Galsko-římské císařství a Palmýra (260 – 274)

V době nejhlubší krize se sama říše začala rozpadat na menší státní útvary, protože centrální vláda nebyla schopna účinně zakročit proti každému uzurpátorovi, který se prohlásil za císaře. Většina jich byla velice rychle odstraněna, ale v roce 260 se jednomu správci provincie podařilo ovládnout velkou část římského území a vytvořit si z něj svou říši. Byl to Gallienův velitel legií na Rýně a správce Horní a Dolní Germánie Marcus Cassianus Latinius Postumus. Ten ve městě Colonia Agrippina⁹⁰ zabil Gallienova syna Salonina a sám se nechal svými vojáky pozdravit jako císař.⁹¹ Byl uznán vojsky v Galii, Hispánii a Británii. Gallienus, který musel bojovat proti vnějším nepřátelům, nemohl proti odtrhnutému území nijak zakročit. Postumus si tak vytvořil vlastní Galsko-římskou říši naprosto nezávislou na Římu. Jako hlavní město si zvolil Augustu Treverorum⁹². Měl v něm vlastní senát s dvojicí každoročně volených konzulů a také vlastní pretoriánskou gardu. S kopií římského císařství také získal stejné problémy. Pobřeží Galie musel bránit proti pirátům a rýnskou hranici proti nájezdům Germánů. V roce 261 se mu podařilo porazit armády Franků a Alamanů, které překročili Rýn, a zahnat je zpět. V roce 263 musel čelit snahám Gallienových armád, které se pokusily území získat zpět. Postumus byl v několika bitvách poražen, ale připojit odštěpené provincie se Gallienovi nepodařilo. V roce 268 se Gallienův generál Aureolus, který se měl znovu pokusit zaútočit na Postuma, otevřeně přidal na jeho stranu. Nemohl však Postumovi ničím prospět, neboť byl ještě v téže roce Gallienovým nástupcem Claudiem Gothikem poražen a zabit. Sám Postumus musel v roce 268 čelit zradě ve vlastních řadách. Jeden z jeho velitelů Laelianus se v Moguntiaku⁹³ prohlásil císařem. Postumus Moguntiacum dobyl a Laeliana dal popravit. Svým vojákům ale zakázal město vyplenit a ti ho krátce nato zabili.⁹⁴ Před svou smrtí ještě stačil jmenovat svého

---

⁸⁹ Jednalo se o zvláštní jednotku štábních důstojníků, kteří tvořili císařovu tělesnou stráž (HANNESTED 1988, 301; CORCORAN 2012, 294).

⁹⁰ Dnešní Kolín nad Rýnem v Německu.

⁹¹ Historia Augusta, *Třicet uzurpátorů*, 3.2; Zosimos, I, 38; HANNESTAD 1988, 293.

⁹² Dnešní Trevír v Německu.

⁹³ Dnešní Mohuč v Německu.

⁹⁴ Aurel. Vic., DC, 33.8; Eutropius, IX, 9.

spoluvládcem. Tím byl další z jeho velitelů Marcus Piavonius Victorinus.⁹⁵ Ten se zbavil dalšího uchazeče o trůn Marka Aurelia Maria a stal se tak jediným vládcem Galsko-římského císařství. Uznala ho však už jen Galie a Británie. Hispánie se po jednáních s Claudiem Gothikem vrátila pod ústřední vládu. Po necelých dvou letech vlády byl Victorinus zabit jedním ze svých lidí. Po něm nastoupil v roce 271 poslední Galsko-římský císař Gaius Pius Esuvius Tetricus. Tetricus ovládal již pouze Galii, ve které se musel bránit vpádům barbarů. V roce 273 jmenoval svého syna Tetrica (II.) nástupcem, a společně se připravovali na vpád vojsk císaře Aureliana. Vše ale nasvědčuje tomu, že přípravy byly prováděny jen tak naoko, aby si Tetrikové zachránili život před vlastními vojáky, a dohodli se s Aurelianem, že se mu po jeho příchodu sami vzdají. V roce 274 Aurelianus přitáhl s vojskem a Tetricus přešel na jeho stranu.⁹⁶ Opuštěné vojsko pak již nemělo důvod bojovat a Galsko-římské císařství přestalo existovat.

Na opačném konci římského impéria se v roce 267 začalo odtrhávat další území. Byla to Palmýra v čele s královnou Zenobií a jejím synem Vabalathem.⁹⁷ Do té doby loajální Palmýra začala ve východních oblastech uplatňovat vlastní politiku a čím dál tím více se odpoutávat od římské říše. Avšak do roku 270 zachovávala Zenobia zdání podřízenosti Římu. V roce 270 si vojensky podmanila Sýrii a Egypt a v roce 271 i část Anatólie. Také diplomatickými styky s Persií a arabskými kmeny se snažila získat si jejich podporu. Dalším krokem královny bylo, že se v roce 271 prohlásila Augustou a svého syna Vabalatha ustanovila Augustem. Římský císař Aurelianus, kterému se již předešlá příliš velká volnost Palmýry nelíbila, se rozhodl, že s její nezávislostí skoncuje. Na začátku roku 272 získal zpět provincie v Anatólii a jeho generál a pozdější císař Probus dobyl nazpět Egypt. V létě 272 Aurelianus Palmýru oblehl a pokusil se o vyjednávání. Zenobia ale veškerá vyjednávání odmítla. Císař Palmýru po těžkých bojích dobyl a Zenobii, která mezitím uprchla z města, chytil a odvezl s sebou do Říma. Palmýra tak byla opět připojena k římské říši.

---

⁹⁵ Historia Augusta, *Třicet uzurpátorů*, 6.1.

⁹⁶ Aurel. Vic., *DC*, 35.3,4; Eutropius, IX, 13; Historia Augusta, *Třicet uzurpátorů*, 24.2; Jordanes, *Romana*, 290; SCARRE 1995, 177.

⁹⁷ SCARRE 1995, 182.

2.3 Tetrarchie (284 – 313)

Po smrti Numeriana v roce 284 byl vojsky provolán novým císařem velitel císařského štábu Gaius Valerius Diocles.⁹⁸ Ten okamžitě prohlásil, že se smrtí Numeriana nemá nic společného a obvinil poblíž stojícího pretoriánského prefekta Apera, kterého na místě probodl mečem.⁹⁹ Není jisté, kdo z nich byl za smrt Numeriana odpovědný, nebo zda nezemřel přirozenou smrtí. Avšak Dioclov rychlý zásah od něj nadobro odvrátil podezření vojáků. Také si změnil své jméno na Diocletianus, které bylo důstojnější císaře a znělo více latinsky. Nyní se musel vypořádat s bratrem Numeriana Carinem, který zůstal v Římě. Jejich vojska se střetla v roce 285 u řeky Margu¹⁰⁰ v Moesii. Carinovo vojsko zpočátku vítězilo, ale císař byl jedním ze svých důstojníků zabit a vojáci bez velitele přešli na Diocletianovu stranu.¹⁰¹ Diocletianus, který se nyní stal jediným císařem římského impéria, si velmi brzy uvědomil, že by mohl skončit stejně jako většina vojenských císařů před ním, a že nemůže účinně spravovat tak rozsáhlá území sám. Proto ještě v roce 285 přijal k vládě, zatím jen v pozici nástupce, svého přítele Marka Aurelia Maximiana. Oba se ihned pustili do řešení naléhavých problémů říše. Diocletianus se vrátil na Balkán, kde bojoval proti Sarmatům a Maximiana poslal do Galie, aby potlačil povstání místních loupeživých band, tzv. Bagaudů.¹⁰² Maximianus zvládl svěřený úkol dobře a za odměnu získal 1. 4. 286 titul Augusta.¹⁰³ Od té chvíle císaři vystupovali jako rovnocenní partneři a bratři. Toto „bratrství“ stvrdili tím, že si připojili *gentilicium*¹⁰⁴ toho druhého ke svým jménům, a v roce 287 se pak ještě obdařili božskými tituly *Iovius* a *Herculius*,¹⁰⁵ které měly ukazovat na jejich vzájemný vztah.

---

⁹⁸ V Nikomédii (dnešní Izmit v Turecku) 20.11.284 (SCARRE 1995, 196; POTTER 2004, 280); 20.12.284 (CORCORAN 2012, 294); Není uvedeno místo, ale opět jiné datum 17.11.284 (HANNESTED 1988, 301).

⁹⁹ Aurel. Vic., DC, 39.13; Eutropius, IX, 20; Historia Augusta, Numerianus, 13.2; Jordanes, Romana, 296.

¹⁰⁰ Dnešní Velká Morava v Srbsku.

¹⁰¹ Aurel. Vic., DC, 39.11; Eutropius IX, 20; Jordanes, Romana, 295.

¹⁰² Aurel. Vic., DC, 39.17; Eutropius, IX, 20; Jordanes, Romana, 296; POTTER 2004, 281; LEADBETTER 2009, 52; CORCORAN 2012, 296.

¹⁰³ SCARRE 1995, 198; POTTER 2004, 282; MOUSOURAKIS 2007, 136; LEADBETTER 2009, 54.

¹⁰⁴ Nomen gentile = rodové jméno (BARTOŠEK 1994, 192).

¹⁰⁵ Diocletianus jako *Iovius* a Maximianus jako *Herculius*. Aurel. Vic., DC, 39.18; Mamertinus, Oslava zrození císaře Maximiana, 3.4–6; SCARRE 1995, 198; LEADBETTER 2009, 55; CORCORAN 2012, 296.

Roku 287 došlo k první uzurpaci. Postaral se o ní Maximianův velitel loďstva Carausius, který byl obviněn z pronevře válečné kořisti, a aby se vyhnul trestu, prohlásil se císařem a se svou flotilou ovládl Británii a sever Galie.¹⁰⁶ Oba císaři byli ale zaneprázdněni vojenskými povinnostmi jinde, a tak museli Carausiovo svolání prozatím akceptovat. Maximianus bojoval na Rýně proti Germánům a Diocletianus na východě vyjednával s Peršany. V roce 288 provedli úspěšný koordinovaný útok proti germánským Alamanům v oblasti mezi Rýnem a Dunajem.¹⁰⁷ Na přelomu let 290 a 291 se spolu sešli v Mediolanu¹⁰⁸, aby projednali vládní záležitosti a zřejmě zde vznikla myšlenka přibrat k vládě další dva kolegy.¹⁰⁹ Učinili tak v roce 293. Oba Augustové si zvolili své nástupce s tituly Caesarů. Maximianus adoptoval 1. 3. 293 schopného vojenského velitele Marka Flavia Iulia Valeria¹¹⁰ Constantia „Chlora“¹¹¹, kterému již v roce 289 dal za ženu svou dceru Theodoru¹¹², a Diocletianus 21. 5. 293 dalšího vojenského velitele Gaia Galeria Valeria Maximiana. Ten se rozvedl se svou dosavadní ženou a vzal si Diocletianovu dceru Valerii.¹¹³ Tak vznikla tetrarchie – vláda čtyř vzájemně spolupracujících císařů. Tento nový systém vlády v sobě skrýval ještě jednu revoluční novinku. Aby se zabránilo případným uzurpacím ze strany Caesarů, měli Augustové po určité době sami odstoupit a uvolnit jim místo. Tak by se stali Augusty a zvolili by si pro sebe nové Caesary. Tento systém se pak měl cyklicky opakovat.

Nové kolegium čtyř císařů si ihned v roce 293 rozdělilo naléhavé úkoly říše. Constantius Chlorus byl vyslán proti Carausiovi. Toho na severu Galie porazil a jemu nezbyvalo než se přesunout do Británie. Carausiova neúspěchu využil jeho

---

¹⁰⁶ Aurel. Vic., *DC*, 39.21; Eutropius, IX, 20; Jordanes, *Romana*, 297; BURIAN 1994, 135; POTTER 2004, 284; CORCORAN 2012, 297.

¹⁰⁷ Diocletian měl zaútočit přes horní Dunaj a Maximianus přes Rýn (SCARRE 1995, 198).

¹⁰⁸ Dnešní Milán v Itálii.

¹⁰⁹ Mamertinus, *Oslava zrození císaře Maximiana*, 12.1–3; POTTER 2004, 285; CORCORAN 2012, 297–298.

¹¹⁰ V jeho jménech nepanuje shoda. Jisté je jen Flavius Constantius. Jméno Marcus zmiňuje např. Burian (BURIAN 1994, 136). Iulius se objevuje u antických autorů (Aurel. Vic., *DC*, 39.24); Corcoran zase jméno Valerius zmiňuje u všech císařů první tetrarchie kromě Constantia (CORCORAN 2012, 308).

¹¹¹ Chlorus = bledý. Označení od byzantských historiků.

¹¹² Anonymus Valesiův, I, 1.1; POTTER 2004, 288; CORCORAN 2012, 298–299; HARRIES 2012, 29–30; Někdy označována jako nevlastní. Aurel. Vic., *DC*, 39.25; Eutropius, IX, 22; SCARRE 1995, 199.

¹¹³ Aurel. Vic., *DC*, 39.25; Eutropius, IX, 22; Jordanes, *Romana*, 298; SCARRE 1995, 199; POTTER 2004, 288; CORCORAN 2012, 298; HARRIES 2012, 31.

prefekt Allectus a nechal ho zavraždit. Sám se pak prohlásil císařem.¹¹⁴ Constantius zaútočil na Británii až v roce 296 a za pomoci Maximianova pretoriánského prefekta Asklepiodota¹¹⁵ Allectova vojska porazil. Británie byla pak opět připojena k impériu. Constantius se vrátil do Galie, kde převzal odpovědnost za rýnskou hranici od Maximiana, a ten se vydal na pochod do Afriky proti kmenovému svazu Quinquegentianů¹¹⁶. V roce 299 se pak vítězně vrátil do Říma. Diocletianus mezitím válčil na dunajské hranici se Sarmaty a svého Caesara Galeria poslal potlačit povstání v Egyptě.¹¹⁷ V roce 296 nový perský král Narses porušil dohodnuté příměří a napadl Arménii.¹¹⁸ Galerius, který se po potlačení povstání přesunul do Sýrie, se mu na jaře 297 postavil u Karrh, ale byl poražen. Už ale na podzim roku 297, posílen o část Diocletianovy armády, vpadl do Arménie, kde překvapil Narsa i s jeho vojskem a na hlavu je porazil. Pak postupoval podél Tigridu a v lednu 298 dorazil do města Ktésifóntu, kde s králem dojednal podmínky míru.¹¹⁹ Podmínky tohoto míru zajistily klid na dlouhých 40 let.¹²⁰ Poté byl Galerius odeslán na Balkán, aby tam střežil dunajskou hranici, a Diocletianus zůstal na východě v Antiochii.

Během válečných let si Diocletianus našel i čas na reorganizaci správy říše a na celou řadu reforem. Tu nejzásadnější, rozdělení vlády mezi čtyři kooperující císaře, doprovázelo formální rozdělení římské říše. Ta zůstala jednotná, ale každý z císařů spravoval část území. Bylo vytvořeno 12 velkých administrativních jednotek zvaných diecéze, které byly rozděleny na menší provincie. V čele každé diecéze stál nový typ úředníka tzv. *vicarius*¹²¹. Ten byl oficiálně podřízen pretoriánskému prefektovi a byl mezičlánkem mezi ním a místodržícím provincie. Pretoriánští prefekti byli v této době dva a byli součástí císařského kolegia.¹²² Všichni tyto vysokí úředníci včetně místodržících v provinciích byli zbaveni vojenského velení

---

¹¹⁴ Aurel. Vic., DC, 39.40–41; Eutropius, IX, 22; HANNESTAD 1988, 311; SCARRE 1995, 200; POTTER 2004, 288; CORCORAN 2012, 299.

¹¹⁵ Své pretoriánské prefekty měli pouze Augustové (CORCORAN 2012, 308).

¹¹⁶ Berberský kmen v Mauretánii; Aurel. Vic., DC, 39.22; Eutropius, IX, 23; Jordanes, *Romana*, 300; SCARRE 1995, 199; CORCORAN 2012, 300.

¹¹⁷ Povstání v Thebaidě; CORCORAN 2012, 300.

¹¹⁸ SCARRE 1995, 200; POTTER 2004, 292; CORCORAN 2012, 300; HARRIES 2012, 37.

¹¹⁹ LEADBETTER 2009, 94–95; CORCORAN 2012, 300–301.

¹²⁰ SCARRE 1995, 200; CORCORAN 2012, 301.

¹²¹ Vicarius = zástupce pretoriánské prefekta (BARTOŠEK 1994, 280).

¹²² Caesarové neměli své prefekty (CORCORAN 2012, 308). K rozdělení říše na 4 prefektury, kde v čele stál pretoriánský prefekt, došlo až za Constantina (BURIAN 1994, 139).

a stali se z nich pouze civilní správci. Při rozdělování území musel také každý z císařů disponovat vlastní armádou. Tím se dosáhlo větší flexibility při řešení problémů v různých částech říše, ale zároveň se tím zvýšila finanční zátěž státní pokladny. Každý z císařů musel mít své mobilní vojsko dostatečně velké a také muselo zbývat dost vojáků pro kontrolu hranic. Celkový počet mužů ve zbrani se odhaduje na 500 000.¹²³

K získání dostatečných finančních prostředků uskutečnil Diocletianus hned několik finančních reforem. Jako první byla reforma měnová v roce 294. Říšské oběživo bylo úplně znehodnoceno a dřívější mincovní standardy již dávno neplatily. Zvýšil hmotnost zlatého aureu na 1/60 římské libry¹²⁴ a zvětšil jeho množství v oběhu.¹²⁵ Zavedl novou stříbrnou minci zvanou *argenteus*¹²⁶, velkou bronzovou minci zvanou *follis*¹²⁷ nebo také *nummus*¹²⁸ a drobnou měděnou minci nazývanou *laureatus*¹²⁹. Tím chtěl vrátit důvěru občanů v kvalitní mince. Původní znehodnocené nominály zrušil.¹³⁰ Zrušil také poslední samostatnou ražbu v říši, provinciální alexandrijskou tetradrachmu. Další reformu provedl v roce 297. Tentokrát šlo o reformu daňovou. Císař obnovil pětiletý interval pro *census*¹³¹, aby měla vláda lepší přehled o množství obyvatel a jejich majetku.¹³² Zavedl vybírání daní podle velikosti pozemku a kvality půdy a také daň z hlavy, která se vztahovala i na otroky.¹³³ Také Itálie přišla o svoje výsadní postavení, kdy byla osvobozena od daní. Jeho poslední finanční reformou byla snaha o zastavení růstu cen. V roce 301 vydal edikt o maximálních cenách, ve kterém byla zakotvena maximální cena

¹²³ BURIAN 1994, 139; POTTER 2004, 456; MOUSOURAKIS 2007, 137.

¹²⁴ WEBB 1929, 192; LUŽICKÝ 2015, 71.

¹²⁵ K navýšení hmotnosti zlatého aureu došlo již v roce 286 (LUŽICKÝ 2015, 71).

¹²⁶ *Argenteus* = stříbrňák. Jedná se o moderní název.

¹²⁷ *Follis* je moderní označení mince. V literatuře je rozšířenější než *nummus*.

¹²⁸ Označení *nummus* je antického původu, ale není jisté, zdali se jedná skutečně o tuto minci. *Nummus* také bývá označován jako pseudostříbrná mince, protože obsahovala malou příměs stříbra na svém povrchu, obvykle 4–5 %, aby vypadala jako mince stříbrná (LUŽICKÝ 2015, 43).

¹²⁹ *Laureatus* je moderní označení mince. Jedná se zřejmě o pokračovatele znehodnoceného denáru. V ediktu o max. cenách je označen jako *denarius communis* (LUŽICKÝ 2015, 46–47).

¹³⁰ Ještě několik let se pokračovalo s ražbou měděného antoninianu. Asi zřejmě proto, že reforma neposkytovala žádnou novou střední měděnou minci, která by zaplnila prostor mezi *follisem* a *laureatem*. Pro odlišení od původního antoninianu se v literatuře obvykle používá název poreformní *radiatus*.

¹³¹ Sčítání občanů a jejich majetku u účelům vojenským, politickým a daňovým (BARTOŠEK 1994, 57).

¹³² LEADBETTER 2009, 171; CORCORAN 2012, 314.

¹³³ Papyrus z Karanis, *Antika v dokumentech II*, 447; CORCORAN 2012, 314; HARRIES 2012, 60–61.

několika stovek druhů služeb a zboží, která nesměla být překročena. Tato reforma se však minula účinkem a bylo od ní nakonec upuštěno.¹³⁴

V roce 303 Diocletianus poprvé navštívil Řím, aby zde oslavil dvacetileté výročí své vlády a desetileté trvání tetrarchie.¹³⁵ Oslav se účastnil i jeho kolega Maximianus. A právě zde se zřejmě dohodli, že dostojí svému slibu o odstoupení ve prospěch svých Caesarů. Diocletianus se poté vrátil do Nicomedie¹³⁶, kde 1. 5. 305 skutečně abdikoval. Maximianus učinil, dosti neochotně, v Mediolanu totéž.¹³⁷ Po abdikaci se oba odebrali do svých soukromých rezidencí. Maximianus do Lukánie¹³⁸ a Diocletianus do svého paláce ve Spalatu¹³⁹.

Po Diocletianově a Maximianově abdikaci roku 305 zaujali jejich místa dosavadní Caesarové Constantius „Chlorus“ a Galerius. Aby zachovali Diocletianem zavedený tetrachický systém, zvolili si ihned po nástupu své Caesary. Stali se jimi Flavius Severus a Maximinus „Daia“. Oba byli schopní vojenští velitelé, a tak to vypadalo, že druhá tetrarchie bude fungovat ve stejném duchu jako ta první. Problém však nastal, když v Eboracu¹⁴⁰ v roce 306 náhle zemřel Augustus Constantius.¹⁴¹ Jednotky v Británii okamžitě provolaly jeho syna Constantina Augustem. Galerius nehodlal toto provolání uznat a povýšil do hodnosti Augusta Constantiova Caesara Severa. Constantinovi však nabídl titul Severova Caesara. Constantinus nabídku přijal a situace se uklidnila. Jenže to se nelíbilo Maxentiovi, synovi původního Augusta Maximiana. Cítil se totiž nedoceněn, že byl v nástupnictví po svém otci opomenut. Pomocí pretoriánské gardy se v Římě nechal provolat císařem a přizval k této vládě i svého otce Maximiana.¹⁴² Právoplatný Augustus Severus se rozhodl, že tyto dva samozvance sesadí, ale byl jimi

---

¹³⁴ Diocletianův výnos o maximálních cenách, *Antika v dokumentech II*, 450–457; Lactantius, *De Mort. Pers.*, 7; CORCORAN 2012, 316; TUCK 2015, 307.

¹³⁵ HANNESTED 1988, 309–310.

¹³⁶ Dnešní Izmit v Turecku.

¹³⁷ Aurel. Vic., *DC*, 39.48; Eutropius, IX, 27; SCARRE 1995, 203; POTTER 2004, 341.

¹³⁸ Eutropius, IX, 27; LEADBETTER 2009, 136.

¹³⁹ Dnešní Split v Chorvatsku.

¹⁴⁰ Dnešní York v Anglii.

¹⁴¹ Eutropius, X, 1; SCARRE 1995, 208; POTTER 2004, 346; HARRIES 2012, 43.

¹⁴² Anonymus Valesiův, I, 3.6; Aurel. Vic., *DC*, 40.5; Eutropius, X, 2; Zosimos, II, 9,10; BURIAN 1994, 141; SCARRE 1995, 209; HARRIES 2012, 43.

u Ravenny poražen a zabit.¹⁴³ Druhý Augustus Galerius se pokusil o totéž, ale počátečních nezdarech se raději stáhl zpět. V této krizi svolal roku 308 do Carnunta¹⁴⁴ poradu všech císařů, včetně bývalých Augustů, aby společně problém vyřešili. Poradě předsedal sám Diocletianus. Ten byl dokonce požádán, aby se opět ujal vedení říše, ale to striktně odmítl a trval na zachování systému tetrarchie.¹⁴⁵ Maximianus byl znovu donucen vzdát se titulu Augusta a jeho syn Maxentius byl označen za nepřítele státu a měl být jakýmikoliv prostředky sesazen. Na místo zemřelého Augusta Severa byl Galeriem prosazen jeho přítel Licinius.¹⁴⁶ Constantinus měl zůstat na pozici jeho Caesara, což odmítl, protože v tetrarchickém systému měl být po Severovi Augustem on.

Po zasedání v Carnuntu bylo jasné, že se tetrarchický systém nastavený Diocletianem již zřejmě neudrží. Formálně sice existovalo rozdělení pravomocí mezi dva Augusty a dva Caesary, ale ti již nebyli jednotní, a navíc jeden z oficiálních Caesarů Constantinus se již nehodlal s tímto nižším postavením smířit. Také Maxentius stále ovládal Itálii a Afriku. V roce 310 se situace ještě více zkomplikovala, když se za Augusta prohlásil poslední Caesar Maximinus „Daia“. Nyní říši ovládalo pět augustů: Galerius, Licinius, Maximinus Daia, Constantinus a Maxentius. Nejstarší z nich Galerius v roce 311 zemřel. Následujícího roku vytáhl Constantinus proti Maxentiovi, kterého ve slavné bitvě u Mulvijského mostu porazil, a který se, když prchal z bitvy, utopil v řece.¹⁴⁷ V roce 312 zůstali už jen tři Augustové a jejich rozložení sil bylo v podstatě stejné. Constantinus ovládal celý západ a Afriku, Licinius podunajské provincie, Balkán a řecké ostrovy, a Maximinus Daia celý východ a Egypt. Jako první se k činu odhodlal Maximinus, který se se svým vojskem přesunul na Balkán, aby se utkal s Liciniem. Byl však poražen a na útěku po několika měsících zemřel.¹⁴⁸ Zbylí dva Augustové již neměli zájem na obnově tetrarchie a spíše usilovali o samovládu a vytvoření vlastní dynastie. Oba také proto později prohlásili své syny za Caesary. Protože ve stejném

---

¹⁴³ Aurel. Vic., DC, 40.7; Eutropius, X, 2; Zosimos, II, 10; SCARRE 1995, 209; HARRIES 2012, 43.

¹⁴⁴ Dnešní Petronell v Rakousku.

¹⁴⁵ Zosimos, II, 10; BURIAN 1994, 141; CORCORAN 2012, 324.

¹⁴⁶ Aurel. Vic., DC, 40.8; Eutropius, X, 4; Zosimos, II, 11; BURIAN 1994, 141; SCARRE 1995, 210; POTTER 2004, 349; HARRIES 2012, 44.

¹⁴⁷ Anonymus, *Chvalořeč na císaře Konstantina*, 17.1,2; Anonymus Valesiův, I, 4.12; Aurel. Vic., DC, 40.23; Eutropius, X, 4; Nazarius, 30, 1; Zosimos, II, 16; LENSKI 2012, 335.

¹⁴⁸ Aurel. Vic., DC, 41.1.

roce zemřel i sám zakladatel tetrarchického systému vlády Diocletianus,¹⁴⁹ můžeme bez výčitek označit rok 313 za konec období tetrarchie.

2.4 Constantinovská dynastie (313 – 364)

Po rozpadu tetrarchického systému vládli nad říší zbylí dva Augustové. Flavius Valerius Constantinus I. na západě a Valerius Licinianus Licinius I. na východě. Své vzájemné přátelství utvrdili v roce 313 sňatkem Licinia a Constantiny nevlastní sestry Constantie.¹⁵⁰ Přesto mezi nimi již v roce 316 vypukla válka. Po několika nerozhodných bitvách se nakonec usmířili a dohodli se na uzemním rozdělení. Oba také v roce 317 jmenovali své nástupce s hodností Caesara. Constantin syny Crispa a Constantina II. (*obr. 49*) a Licinius syna Licinia II.¹⁵¹ Nařadu let tak byla další občanská válka odvrácena, ale mezi císaři panovala nedůvěra. Ta přerostla v otevřené nepřátelství v roce 324.

Obr. 49: AV 2-solidus císaře Constantina na oslavu jmenování jeho dvou synů Caesary
opis aversu: IMP CONSTANTINVS PIVS F AVG (císař s paprskovou korunou);
opis reversu: CRISPVS ET CONSTANTINVS IVN NOB CAESS
(Caesarové Crispus a Constantinus II.); SIS: Siscia; Zdroj: GM 207, 704.

Oba císaři shromáždili obrovská vojska a střetli se u Hadrianopole¹⁵², kde byl Licinius poražen. Poté došlo k námořní bitvě u Byzantia¹⁵³, ze které opět vyšel lépe Constantinus. Licinius se stáhl na asijský břeh, kde 18. 9. 324 došlo u Chrysopole¹⁵⁴

¹⁴⁹ CORCORAN 2012, 324–325.

¹⁵⁰ Anonymus Valesiův, I, 5.13; Aurel. Vic., DC, 41.2; Eutropius, X, 5; Zosimos, II, 17.

¹⁵¹ Anonymus Valesiův, I, 5.19; Aurel. Vic., DC, 41.6; Zosimos, II, 20; SCARRE 1995, 214; POTTER 2004, 378; HARRIES 2012, 112; LENSKI 2012, 341.

¹⁵² Dnešní Edirne v Turecku (na evropské straně); Zosimos, II, 22.

¹⁵³ Dnešní Istanbul v Turecku (evropská část).

¹⁵⁴ Dnešní Istanbul v Turecku (asijská část).

k jeho poslední porážce. Licinius uprchl do Nikomedie, kde byl postupujícími vojsky Constantina I. zajat. Constantinus se stal jediným císařem a Licinius byl poslán, na přímluvu Constantie, do domácího vězení v Thessalonice¹⁵⁵. V roce 325 ho přesto Constantinus nechal popravit.¹⁵⁶

Constantinus pokračoval v reformním úsilí císaře Diocletiana a v mnohém na něj přímo navázal. Měl však oproti němu výhodu, že mohl zpětně zhodnotit, které reformy jsou dobré, a které se minuly účinkem.¹⁵⁷ Při reorganizaci armády ještě více rozlišoval mezi pohraničními a mobilními jednotkami. Mobilní jednotky, nyní více tvořené z Germánů, byly hlavní údernou silou, která byla schopna se rychle přesunout do napadené oblasti. Členové těchto mobilních jednotek měli o něco vyšší postavení a byli i lépe placeni než jejich kolegové v pohraničí. Přesto i u hraničních jednotek se Constantinus snažil o zlepšení jejich životních podmínek. Uvědomoval si, že jsou pro obranu říše velice důležité. Zvyšoval v nich počty vojáků a také nechával opravovat a zpevňovat hranice podél Dunaje a Rýna. Definitivně zrušil pretoriánskou gardu¹⁵⁸ a nahradil jí germánskou jízdní gardou. I samotný Řím degradoval pouze na formální hlavní město říše tím, že si vybudoval na místě řecké osady Byzantion své vlastní rezidenční město Constantinopolis¹⁵⁹. Z vojenského hlediska nebyl Řím jako sídelní město císaře využíván už během 3. století, ale nyní ztratil značnou část své výjimečnosti. Pokračoval také ve finančních reformách. Zvýšil daně, vybírané převážně v naturáliích, a zvětšil úřednický aparát říše. Provedl také měnovou reformu. Zavedl novou lehčí zlatou minci *solidus*¹⁶⁰, dvě stříbrné mince, těžší *miliarense*¹⁶¹ a lehčí *siliquu*¹⁶², zrušil

---

¹⁵⁵ Dnešní Soluň v Řecku.

¹⁵⁶ Anonymus Valesiův, I, 5.28,29; Eutropius, X, 5,6; Zosimos, II, 28; BURIAN 1994, 142; HARRIES 2012, 113; LENSKI 2012, 341.

¹⁵⁷ BURIAN 1994, 142–143.

¹⁵⁸ Zosimos, II, 17; SCARRE 1995, 218; LENSKI 2012, 348.

¹⁵⁹ Dnešní evropská část Istanbulu. Vystavěno bylo v letech 324 – 330.

¹⁶⁰ Nová zlatá mince nahrazující původní aureus. Ražena byla o váze 1/72 římské libry. Používala se i v období byzantské říše.

¹⁶¹ Těžší stříbrná mince o váze 1/72 římské libry. Ražena do období vlády Arcadia a Honoria.

¹⁶² Lehčí stříbrná mince o váze 1/96 římské libry, která nahradila Diocletianův argenteus. Přestože její váha už v průběhu 4. století výrazně klesala, používala se až do období byzantské říše (PETRÁŇ – FRIDRICHOVSKÝ 2008, 44).

bronzový *follis*¹⁶³ a zavedl malou měděnou minci *centenionalis*¹⁶⁴. Největším jeho počinem, z hlediska historie, byla však jeho reforma náboženská. Ještě jako jeden z tetrarchů vydal v roce 311 společně s Liciniem a Galeriem edikt serdický, který uděloval křesťanům svobodu vyznání. V roce 313 pak s Liciniem vydal ještě edikt milánský, který zaručoval svobodu všech náboženských vyznání.¹⁶⁵ Křesťanství tak mělo být v celé říši uznáno a tolerováno. Nakonec i on sám mezi léty 313 až 325 konvertoval ke křesťanství. Pokřtít se však nechal až těsně před svou smrtí v roce 337.¹⁶⁶

Ani císař Constantinus se nevyhnul bojům s vnějšími nepřáteli. Ještě jako Caesar bojoval v Británii a později na rýnské hranici proti Frankům a Alamanům. Jako Augustus válčil především na dunajské hranici proti Gótům a Sarmatům. Do roku 326 mu při vojenských akcích obratně pomáhal jeho syn a nástupce Crispus. Ten byl ale Constantinem popraven za údajný milostný vztah se svou nevlastní matkou Faustou.¹⁶⁷ Constantin měl další syny, které postupně prohlásil za nástupce. V roce 317 Constantina II., v roce 324 Constantia II. a v roce 333 nejmladšího Constance.¹⁶⁸ V roce 335 ještě povýšil do hodnosti Caesara svého synovce Dalmatia.¹⁶⁹ Jeho další synovec Hannibalianus získal titul *Nobilissimus*¹⁷⁰ a král národů Pontu.¹⁷¹ Tím zanechal říši pět nástupců, u kterých předpokládal, že jako příbuzní budou vládnout ve vzájemné shodě.

Každý z pěti Constantinových nástupců ovládal své území. Constantinus II. vládl v Británii, Galii a Hispánii. Constantius II. měl téměř celý východ. Constans ovládal Itálii a Afriku. Dalmatius vládl na Balkáně a jeho bratr Hannibalianus

---

¹⁶³ Follis nebo také nummus byla velká bronzová mince vzniklá mincovní reformou císaře Diocletiana.

¹⁶⁴ Jako *centenionalis* jsou numismatiky označovány malé měděné mince od mincovní reformy Constantina I. až do konce antického Říma. Tento název je sice znám z písemných pramenů, ale není jisté, ke kterému konkrétnímu nominálu patří (PETRÁŇ – FRIDRICHOVSKÝ 2008, 45–46). V roce 346 za vlády Constantia II. a Constance byla zavedena ještě další měděná mince *maiorina*, která je větší než *centenionalis*.

¹⁶⁵ MAREK – OLIVA – CHARVÁT 2008, 123.

¹⁶⁶ LENSKI 2012, 352.

¹⁶⁷ Řehoř z Toursu, I., XXXVI; Zosimos, II, 29.

¹⁶⁸ BURIAN 1994, 144; LENSKI 2012, 342.

¹⁶⁹ Aurel. Vic., DC, 41.15; Někdy je udáván letopočet 337 (LENSKI 2012, 342).

¹⁷⁰ *Nobilissimus* = nejvznešenější.

¹⁷¹ HARRIES 2012, 186; LENSKI 2012, 342.

v Kappadokii, Arménii a Pontu. Nejprve byli svými vojáky zabiti Dalmatius a Hannibalianus. Stalo se tak zřejmě na popud Constantinových synů.¹⁷² Ani jejich spolupráce nevydržela příliš dlouho. V roce 340 vypukla válka mezi nejstarším Constantinem II. a nejmladším Constasem, při které byl Constantinus II. poražen a zabit. I mezi zbylými dvěma bratry panovalo napětí. Neshodli se v otázkách náboženských. Zatímco Constans se přikláněl ke katolicismu, Constantius II. byl arián. Přesto mezi nimi k otevřenému konfliktu nedošlo. Oba se totiž museli potýkat se zahraničními nepřáteli. Constans úspěšně bojoval na dunajské hranici a v Británii a Constantius II. musel čelit novému náporu Peršanů. Přestože byl Constans v bojích úspěšný, netěšil se mezi vojáky oblibě. Když v roce 350 vypukla v Augustodunu¹⁷³ vojenská vzpoura pod vedením důstojníka Magnentia, byl Constans nucen uprchnout.¹⁷⁴ Byl však vojáky dostižen a zabit. Těchto nepokojů využili i další velitelé, kteří se nechávali pozdravit svými vojáky jako císaři. V Římě to byl další člen rodiny Constantinů Flavius Iulius Popilius Nepotianus Constantinus. Ničeho však nedosáhl, protože byl asi po měsíční vládě uzurpátorem Magnentiem poražen a zabit.¹⁷⁵ Dalším byl velitel ilyrských a panonských legií Vetrano.¹⁷⁶ Ten se nacházel v nevýhodné pozici mezi vojsky Magnentia a Constantia II. V tomto postavení se proto rozhodl, že bude lepší přidat se na něčí stranu. Po několika měsících sám nabídl Constantiovi svou podporu v boji proti Magnentiovi, a ten souhlasil. Císař převzal od Vetrana jeho vojska, a jeho odeslal do Bithýnie, kde v klidu dožil jako soukromník.¹⁷⁷ V roce 351 si Magnentius zvolil za spoluvládce v pozici Caesara svého bratra Decentia a svěřil mu část vojsk.¹⁷⁸ I Constantius II. jmenoval svého nástupce, aby nebyl v boji proti uzurpátorům osamocen. Constantiovým Caesarem se stal jeho bratranec Constantius Gallus.¹⁷⁹ Jejich vojska se střetla v roce 351 u města Mursa Maior¹⁸⁰, kde byl Magnentius poražen. Začátkem roku 352 se stáhl do Galie, kde zformoval svá vojska pro další bitvu. K té došlo v roce 353 a Magnentius utrpěl další porážku. Po této porážce již zřejmě neměl dost vojska pro další boj, a tak on i jeho bratr spáchali

---

¹⁷² Zosimos, II, 40; LENSKI 2012, 354.

¹⁷³ Autun v dnešní Francii.

¹⁷⁴ Eutropius, X, 9; Zosimos, II, 42; SCARRE 1995, 224; POTTER 2004, 471.

¹⁷⁵ Aurel. Vic., DC, 42.7,8; Eutropius, X, 11; POTTER 2004, 472.

¹⁷⁶ Aurel. Vic., DC, 41.26; Eutropius, X, 10; Zosimos, II, 43.

¹⁷⁷ Aurel. Vic., DC, 42.1; Zosimos, II, 44; HARRIES 2012, 222–223.

¹⁷⁸ Aurel. Vic., DC, 42.9.

¹⁷⁹ Zosimos, II, 45.

¹⁸⁰ Dnešní Osijek v Srbsku.

sebevraždu.¹⁸¹ Po odstranění uzurpátora Magnentia získal Constantius Gallus pod správu východ říše se sídlem v Antiochii. Na svých územích se údajně choval velmi krutě a bezohledně. Když se to Constantius II. dozvěděl, povolal ho k sobě, ale již během cesty ho nechal v roce 354 v Pole¹⁸² popravit.¹⁸³

Po Gallově smrti byl ke dvoru pozván jeho nevlastní bratr Flavius Claudius Julianus. Byl to vzdělaný mladý muž, který měl v oblibě pohanskou minulost Říma. Jako poslední blízký příbuzný císaře byl v roce 355 jmenován Caesarem a oženil se s jeho sestrou Helenou.¹⁸⁴ Císař ho odeslal na rýnskou hranici, aby tam ve své nové funkci odrážel nájezdy Germánů. Julianus několik let úspěšně bojoval s Franky a Alamany a stal se u vojáků velmi oblíbeným. Avšak jeho rostoucí popularita začala Constantiovi II. vadit. Ten se v roce 360 pokusil stáhnout část Julianovy armády pod své velení, ale vojáci se vzepřeli a povolali Juliana Augustem.¹⁸⁵ Julianus se snažil s Constantiem domluvit, ale ten jakákoliv jednání odmítl. V roce 361 proti Julianovi vytáhl se svým vojskem, ale cestou onemocněl a zemřel. Julianus poté bez problémů dorazil až do Constantinopole a byl uznán císařem celé říše.¹⁸⁶ Jako nový císař se otevřeně přihlásil k pohanství a k obnově starých tradičních římských kultů.¹⁸⁷ I když nesvolil k žádnému pronásledování křesťanů, za své zřeknutí se křesťanství si od pozdějších historiků vysloužil přídomek *Apostata*¹⁸⁸. V roce 363 se císař Juliuanus vydal na tažení proti perskému králi Šapurovi II. Chtěl si podmanit celou Persii jako jeho velký vzor Alexander III. Makedonský. V čele 65 000 vojáků se úspěšně probjoval až k hlavnímu městu Ktesifontu, kde byl okolnostmi donucen vrátit se zpět. Na zpáteční cestě byla jeho ustupující armáda neustále napadána malými perskými oddíly. Při jednom takovém útoku byl sám císař zasažen kopím a po několika dnech zemřel.¹⁸⁹ Jeho smrtí skončila vláda constantinovské dynastie. Julianovým nástupcem se stal jeden z jeho

---

¹⁸¹ Aurel. Vic., DC, 42.10; Eutropius, X, 12; Zosimos, II, 53,54.

¹⁸² Dnešní Pula v Chorvatsku.

¹⁸³ Aurel. Vic., DC, 42.12; Eutropius, X, 13.

¹⁸⁴ Amm. Marc, XV, 8.11,18; Eutropius, X, 14; Zosimos, III, 1,2.

¹⁸⁵ Amm. Marc, XX, 4.14; Zosimos, III, 8,9.

¹⁸⁶ Amm. Marc, XXII, 2.4; Zosimos, III, 11.

¹⁸⁷ Jordanes, *Romana*, 304; BURIAN 1994, 188; SCARRE 1995, 225; LENSKI 2012, 355.

¹⁸⁸ *Apostata* = odpadlík.

¹⁸⁹ Eutropius, X, 16.

důstojníků Flavius Jovianus.¹⁹⁰ Ten byl nucen dohodnout se Šápurem podmínky míru, které byly pro Římany značně nevýhodné, ale na oplátku mohl svou armádu bezpečně dopravit domů.¹⁹¹ Po návratu z tažení ihned obnovil návrat římské říše ke křesťanství. V roce 364, ani ne rok po svém zvolání, císař Jovianus umírá na neznámou nemoc.¹⁹²

---

¹⁹⁰ Amm. Marc, XXV, 5.8; Eutropius, X, 17; Jordanes, *Romana*, 305; Zosimos, III, 30; SCARRE 1995, 226.

¹⁹¹ Amm. Marc, XXV, 7.6, 7.9-11; Eutropius, X, 17; Jordanes, *Romana*, 306; Zosimos, III, 31.

¹⁹² Amm. Marc, XXV, 10.12,13; Eutropius, X, 17,18; Zosimos, III, 35.

3. PROSTŘEDKY CÍSAŘSKÉHO PORTRÉTU

Císařský portrét byl po celou dobu trvání císařství nástrojem panovníkovy sebe prezentace a vládní propagandy. Vždy samozřejmě záleželo na tom, jak se panovník sám viděl, jak chtěl být vnímán, jak přemýšlel, v jakém čase portrét vznikl a pro jaký prostor byl určen. Zatímco, první tři kritéria se dají zjistit jen těžko a většinou je lze rekonstruovat jen na základě dochovaného materiálu a antických zpráv, tak zbylá dvě lze určit poměrně snadno. Za prvé je portrét ovlivňován dobou, ve které císař žil – v jakém stavu byla říše, s jakými těžkostmi se musel potýkat nebo jak dlouho se udržel u moci. Od toho se odvíjí i kvalita a množství portrétů, které si mohl nechat císař vytvořit. Někteří tvrdí, že sochařská díla vznikala především v dobách stability a prosperity říše, kdy byl čas a prostředky na jejich výrobu.¹⁹³ S tím se dá souhlasit je částečně, protože císař má prostředky vždy. Jediné, čeho má stejně jako ostatní je právě čas. Takže u císařů, kteří vládli jen velmi krátce, nestačila sochařská díla vzniknout nebo jen v tak malém množství, že se do našich dnů nedochovala. Jediným portrétem takového císaře pak zůstává mince. Za druhé je portrét ovlivňován prostorem, pro který byl určen. Jak u soch, tak u mincí šlo o prostor veřejný. U soch se jednalo o veřejný prostor určený pro omezený počet pozorovatelů, a tak byly spíše sebe prezentací císaře. Mince se naproti tomu měla dostat, za ideálních podmínek, do rukou úplně každému, což z ní dělá nejlepší nástroj vládní propagandy, ať už se jednalo o podobiznu císaře nebo o události v říši.

Jak již bylo vidět v úvodu této práce, císařský portrét se v průběhu času měnil. Změny ve způsobu zobrazování šly spíše z jedné dynastie na druhou. Avšak snaha zvýraznit individuální rysy byla pro každého císaře raného principátu specifická. Proto není obtížné, až na výjimky, císaře od sebe odlišit pouhým pohledem na jejich podobiznu. Všechny vycházejí z římského smyslu pro realitu. I když jsou portréty někdy záměrně idealizovány, tak si stále drží individuální rysy zobrazovaného a nikdy se nestávají neosobním typem vládce. Římanům jde také pouze o hlavu zobrazovaného, a nikoliv o celou postavu, jako tomu bylo u Řeků. Římané díky

---

¹⁹³ PETRÁŇ – FRIDRICHOVSKÝ 2008, 11.

tomu vytvořili nový způsob sochařského portrétu – bustu.¹⁹⁴ Je také možné, že to byl důvod, proč věnovali takovou péči mincovnímu obrazu. Proto se můžeme během raného principátu setkat, hlavně na velkých bronzových mincích, až s neuvěřitelnými detaily (*obr. 50, 51*).

Obr. 50: AE sestertius císaře Vespasiana; 71 n.l.; Řím; zdroj: RN E59, 564.

Obr. 51: AE sestertius císaře Traiana; 109–117 n.l.; Řím; zdroj: SN OA35, 387.

3.1 Portrét vojenských císařů 3. století

Na 3. století je obecně nahlíženo jako na období krize římského impéria. Problémy začínají gradovat po pádu severovské dynastie, kdy se na scéně objevuje nový typ císaře. Je jím vojenský velitel, kterého dosazuje i sesazuje armáda.¹⁹⁵ Je to doba velkého hospodářského propadu, kdy polnosti zůstávají ladem, stagnuje obchod, postupně je úplně znehodnocena měna, ceny zboží neúměrně rostou a chudí obyvatelé se mění v nebezpečné bandity. Vše se ještě děje za neustálého tlaku barbarů na hranice říše a častých uzurpací trůnu, kdy proti sobě stojí římské armády, které by spíše měly říši chránit. K největšímu rozvratu dochází za císaře Galliena, kdy se římská říše rozpadá na tři části. Po jeho smrti roku 268 se situace začíná obracet k lepšímu, alespoň po vojenské stránce. Noví císaři říši postupně stabilizují, spojí jí opět v jeden celek a zabezpečí její vnější hranice. Podaří se jim zajistit

¹⁹⁴ BOUZEK 2009, 250.

¹⁹⁵ HANNESTAD 1988, 285.

římské říši životaschopnost na dalších 200 let, byť za cenu ztráty svobod a hmotného blahobytu širokých vrstev obyvatelstva.

Eric R. Dodds nazývá toto období věkem úzkosti.¹⁹⁶ Je to příznačné označení, neboť v takové době se lidé dost často cítí sklíčení a začínají přemýšlet o příčinách takového stavu věcí. Proto 3. století není jen o ekonomické stagnaci a o bojích proti nepřátelům, ale je také stoletím změny myšlení plné filosofických úvah a náboženských vlivů. A právě všechny tyto aspekty 3. století, jako neklidná doba, armáda dosazující císaře a změny v myšlení lidí, jsou důležité pro utváření císařova portrétu.

3.1.1 Krize impéria

Při utváření císařova portrétu v neklidné době 3. století je nejdůležitějším činitelem čas. V dřívějších dobách měl nástupce určitou jistotu, že se skutečně císařem stane, neboť byl vybrán ještě za života císaře původního. Mohl se tak jeho portrét utvářet, a také se tak stávalo, ještě před jeho nástupem. Avšak v období tzv. vojenských císařů byl nový císař vybírán spontánně, nahodile a jen podle rozmaru či aktuálních potřeb vojska. Tito císaři byli také poměrně rychle sesazováni a stejným způsobem nahrazováni novým. Není proto s podivem, že nový portrét císaře musel vznikat velice rychle. Postupem času proto dochází na mincích i sochách ke zjednodušování portrétu. Zřejmě proto, aby jeho vyhotovení, kvůli množství detailů a následné náročnosti výroby, netrvalo příliš dlouho. Samozřejmě to byl proces postupný, vyznačující se pomalým až nenápadným odebíráním drobných detailů, který na mincích vyvrcholil za vlády císaře Galliena. Gallienovou mincovní reformou se utváří konvence, podle které vznikají mincovní obrazy císařů až do období tetrarchie. Tento zjednodušený a schematický obraz, mnohdy nedodržující proporce lidské fyziognomie, si přesto ponechává prostor pro několik individuálních rysů portrétovaného. Na sochařských portrétech také dochází ke zjednodušování, ale s určitými výkyvy. Například za Gallienovy vlády, v době

---

¹⁹⁶ DODDS 1994, 15.

největšího úpadku, vznikají naopak císařovy sochařské portréty vysoké úrovně a plné detailů, které se jakoby navracejí do doby posledních severovců.¹⁹⁷

Sochařské portréty jsou také doprovázeny určitým emočním vypětím údajně značící těžkosti doby.¹⁹⁸ V tomto případě by měla být na místě určitá obezřetnost. Jelikož se toto vypětí objevuje z počátku vlády vojenských císařů, kdy ještě problémy říše nedosahovaly takových rozměrů, tak tyto emoce asi nemají nic společného s krizí impéria. Císař také jistě nechtěl být ve zjevném rozporu se svými mincemi, kde vždy propaguje jen pozitivní náměty (*obr. 52*). Také ekonomické faktory během krize zřejmě nehrály klíčovou úlohu při utváření císařova portrétu. Množství prostředků se dá vždy ušetřit hlavně výběrem méně hodnotného materiálu nebo recyklací, a nikoliv vytvořením lepšího či horšího portrétu. Na sochách se to projevilo velkým nárůstem přerývaných portrétů.¹⁹⁹ Za vlády císaře Galliena dokonce poprvé dochází k přerývání hlav těch císařů, na které nebylo uvaleno *damnatio memoriae*.²⁰⁰ Nejlépe je to však pozorovatelné na mincích, které se v průběhu 3. století razili s čím dál tím menší hmotností a ryzostí, ale způsob portrétování se na nich výrazněji neměnil.

Obr. 52: AE antoninianus císaře Aureliana; avers: IMP C AVRELIANVS INVICTVS AVG (neporazitelný císař; císař ve zbroji a s paprskovou korunou); revers: RESTITVTOR ORBIS (obnovitel světa; císař přebírá od Victorie vítězný věnec); 274–275 n.l.; Serdica; zdroj: SN OA35, 467.

¹⁹⁷ HANNESTAD 1988, 296.

¹⁹⁸ KLEINER 1992, 369; KLEINER 2010, 265.

¹⁹⁹ PRUSAC 2010, 50–52.

²⁰⁰ PRUSAC 2010, 52.

3.1.2 Vojenský císař

Císaři 3. století byli především vojáci, kteří z této role neměli v mnoha případech ani možnost vystoupit. Jejich vojenskost byla mnohdy téměř úplná. Pocházeli ze skromných poměrů, vstupovali do armády a začínali jako prostí vojáci. Jejich schopnosti je nakonec dovedli až k velitelským postům. Do funkce císaře je provolávala armáda, se kterou po dobu své vlády téměř nepřetržitě válčili, a která jejich vládu také většinou ukončila. Jan Burian napsal, že v době Septimia Severa císař ovládal armádu, zatímco po jeho smrti začala armáda ovládat císaře.²⁰¹ Proto muž, který je stvořený a ovládaný armádou, nezmění svou osobní image ani ve chvíli, kdy se stane císařem. To se také projevilo na jednoduchosti, přímosti a tvrdosti jejich portrétů. Císaři jsou zobrazováni skutečně po vojensku s nakrátko střiženými vlasy a vousy, a přímost a tvrdost výrazu je naznačena především k nosu svrstěným obočím, tak jak to začal používat již císař Caracalla.²⁰² Ve skulptuře jsou tyto prvky zjemňovány větším množstvím detailů, a císař tak na svých sochách nevypadá jen jako strohý a drsný voják. Na mincích je od počátku vojenskost císaře lépe viditelná. Císaři jsou zobrazováni často ve zbroji, mají krátký sestřih a drsný energický pohled (*obr. 53*).²⁰³

Obr. 53: AE antoninianus císaře Proba; avers: IMP C M AVR PROBVS P AVG (císař ve zbroji, se štítem, kopím a přilbicí); VIRTVS PROBI AVG (statečnost císaře Proba; císař na koni probodává kopím nepřítele); 280 n.l.; Serdica; zdroj: Nomisma E11, 70).

²⁰¹ BURIAN 1994, 124.

²⁰² L'ORANGE 1984, 7.

²⁰³ HANNESTAD 1988, 288.

3.1.3 Kult císařské osobnosti

Vojenští císaři se již nemohli přirozeně opírat o vznešenou historii vlastních rodů, neboť pocházeli ze skromných poměrů. Do funkce je dosazovala armáda bez jakékoliv účasti senátu, což vyvolávalo mezi císařem a senátory napětí a nedůvěru. Senátoři také s nelibostí potvrzovali nově zvolené císaře v jejich funkci, neboť na tuto volbu neměli žádný vliv a pouze se od nich očekávala jakási legitimizace protiprávního aktu armády. Císaři také omezovali vliv senátu tím, že zapovídali senátorům čím dál tím více veřejných funkcí a poskytovali je spíše jezdeckému stavu. Vojenští císaři neustále posilovali svoji osobní moc a stávali se tak více absolutistickými vládci než jen prvními občany.²⁰⁴ Tento přerod principa na absolutního vládce se završil s příchodem císaře Diocletiana. Patrně za to mohly dva faktory. Zaprvé byl císař voják zvyklý vydávat rozkazy a očekával jejich splnění. Císař tedy řídil stát jako armádu a vyžadoval plnění rozkazů i od svého vládního aparátu. Zadruhé doba, ve které se císař nacházel, vyžadovala odlišný a bezohledný způsob myšlení. Císař v období nejvyššího ohrožení státu jednoduše nemohl brát zřetel na privilegovanou vrstvu obyvatel nebo na právní postupy svého jednání. Musel naléhavé situace řešit rázně a rychle. Toto vše vytvářelo kult císařovy osobnosti, který byl všemožně propagován. Na sochách pokračovala již dřívější tradice zobrazovat v tomto ohledu císaře v heroické nahotě, či ve zbroji. Na mincích se ale rozvinula v množství jeho až božských vlastností. Na aversu to bylo především vyobrazení vznešenosti a majestátnosti císaře, kdy byla věrnost jeho vzhledu a jeho individuální rysy čím dál tím více upozadovány. Na reversech se pak objevují nápisy propagující jeho neporazitelnost (INVICTVS AVG), jeho statečnost (VIRTVS AVG), jeho nebo boží prozřetelnost (PROVIDENTIA AVG, DEORVM, *obr. 54*), či jeho schopnost vítězit (VICTORIA AVG, *obr. 55*).²⁰⁵ Císař je také na reversech propagován jako iniciátor změn a napravovatel stavu věcí. Objevují se tak nápisy oslavující obnovu říše a její ochranu (RESTITVT, CONSERVAT ORBIS), šťastné století (FELICITAS SAECVLI), milostivou nebo šťastnou dobu (CLEMENTIA, FELICITAS TEMP), obnovu vojsk (RESTITVTOR

---

²⁰⁴ HANNESTAD 1988, 301.

²⁰⁵ U vojenských císařů se toto neobjevuje jen na reversních stranách mincí, jak bylo vidět už na *obr. 52*, kde je na aversu císař Aurelianus nazýván neporazitelným císařem. Přesto je přenášení těchto atributů na aversní strany mincí spíše výjimkou.

EXERCITI), svornost a věrnost vojáků, (CONCORDIA, FIDES MILITVM / MILIT, *obr. 56*), a mnoho dalších.

Obr. 54: AE antoninianus císaře Tacita; avers: IMP C M CLA TACITVS AVG; revers: PROVIDENTIA DEORVM (stojící Providentia drží v levé ruce roh hojnosti a v pravé hůlku nad globem, který leží u jejích nohou); 275 n.l.; Ticinum; zdroj: RN E58, 1234.

Obr. 55: AE antoninianus císaře Claudia II. Gothica; avers: IMP CLAUDIVS P F AVG; revers: VICTORIA AVG (kráčející Victoria nese palmový list a věnec); 268–269 n.l.; Mediolanum; zdroj: Nomos 13, 677.

Obr. 56: AE antoninianus císaře Floriana; avers: IMP C FLORIANVS AVG; revers: FIDES MILIT (stojící Fides drží v pravé ruce dlouhé žezlo a v levé vojenskou standardu); 276 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

3.1.4 Změna myšlení

Ve 3. století se na římskou říši snášela řada katastrof v podobě válek, nemocí a snižování životní úrovně snad všech vrstev obyvatelstva. To vedlo až k rozpadu starých sociálních i duchovních struktur. Lidé se jistě ptali, proč se tyto neblahé události dějí a stará tradiční náboženství jim nepřinášela adekvátní odpovědi. Proto se v průběhu 3. století objevily myšlenkové proudy a zesílily ty náboženské směry, které lépe vyhovovaly potřebám doby. Nositelem nových myšlenek byl hlavně gnosticismus a novoplatonismus. Ty se odvracejí od tradičního polyteismu a vytvářejí princip jednoho nejvyššího boha.²⁰⁶ Ovšem nejdůležitější je u nich myšlenka dualismu – neustálého boje dobra se zlem. V globálním měřítku jde o rozpor mezi nejvyšším dobrotivým bohem a zlým hmotným světem, nebo o boj dobra a zla o vládu nad hmotným světem. V případě jednotlivce jde o boj hmotného těla, které je špatné, a nehmotné duše, která je naopak dobrá a směřuje k nejvyššímu bohu.²⁰⁷ Z toho je tedy patrné, že všechny katastrofy hmotného světa jsou vlastně přirozené. Člověk 3. století, který se ztotožnil s těmito myšlenkami, pak musel brát své utrpení zde na zemi jako boj se zlem, kdy trpí pouze jeho hmotné tělo, a zkoušku své víry, kdy po smrti skončí jeho trápení a duše se spojí s nejvyšším dobrem. Tomuto konceptu vyhovovaly především dva náboženské směry, které si byly ale v mnohém velice podobné. První byl kult boha Slunce a druhý kult perského boha Mithry. Obě náboženství představovala neporazitelného a dobrého slunečního boha a získala si v průběhu 3. století mnoho vyznavačů. Mithraismus byl velice rozšířený mezi vojáky všech hodností,²⁰⁸ ale ženám byl zapovězen,²⁰⁹ takže v běžném životě nehrál tak významnou roli. Kult boha Slunce²¹⁰ se naproti tomu stal dokonce za císaře Aureliana státním náboženstvím.²¹¹ Císař nechal v Římě vystavět velkolepý chrám²¹² a své spojení se slunečním bohem všemožně propagoval. Vznikly tak mince věnované neporazitelnému Slunci (SOLI INVICTO, *obr. 57*) a Slunci

---

²⁰⁶ BURIAN 1994, 186; POTTER 2004, 324.

²⁰⁷ POTTER 2004, 324–326; EVANS 2005, 272–273; HARRIES 2012, 21.

²⁰⁸ TURCAN 2004, 31.

²⁰⁹ TURCAN 2004, 35.

²¹⁰ Slunce = Sol, byl původně jako Sol Indiges staré italské božstvo denního světla. Později byl ztotožňován s řeckým Heliem. Jeho kult se v římské říši rozšířil v průběhu 3. století vlivem severovců a za Aureliana se stal pod názvem Sol Invictus hlavním božstvem římského panteonu (NEŠKUDLA 2012, 181–182).

²¹¹ HANNESTAD 1988, 300.

²¹² Aurel. Vic., DC, 35.7; Eutropius, IX, 15; Historia Augusta, *Božský Aurelianus*, 25.6, 35.3, 39.2; Zosimos, I, 61; HARRIES 2012, 20.

pánu římského impéria (SOL DOMINVS IMPERI ROMANI, *obr. 58*). V propagaci kultu pokračoval císař Probus, vzkvétal v období tetrarchie a hojně ho využíval i císař Constantinus I, než svou podporu přesunul směrem ke křesťanství.

Jiní císaři naopak spatřovali těžkosti doby v odklonu od tradičních římských božstev a snažili se o jejich obnovu. Nejdále v tomto směru zašel nejspíše císař Decius, který považoval za povinnost všech obyvatel říše obětovat římským bohům,²¹³ kteří pak navrátí svou přízeň upadajícímu impériu.

Je těžké rozhodnout, zda tyto změny měly vliv na portréty císařů. Melancholický výraz tváře některých mramorových bust by tomu nasvědčoval. S větší mírou pravděpodobnosti by se dal vliv těchto nových myšlenek přiřadit k portrétům císaře Galliena, který se ztotožňoval s idejemi novoplatonismu a byl přítelem jejich největšího propagátora filosofa Plótína.²¹⁴ Jedná se však vždy pouze o portréty sochařské. Mince jsou vzhledem ke své velikosti pro takový detail nepoužitelné.

Obr. 57: AE antoninianus císaře Aureliana s propagací kultu neporazitelného Slunce; revers: SOLI INVICTO (stojící Sol se zdviženou pravíci, v levé ruce drží globus a u nohou má zajatce); 273 n.l.; Tripolis; zdroj: Rauch 108, 331.

²¹³ KLEINER 1992, 358–359.

²¹⁴ HANNESTAD 1988, 296–297.

Obr. 58: AE as císaře Aureliana; avers: SOL DOMINVS IMPERI ROMANI (hlava Sola);
revers: AVRELIANVS AVG CONS (císař Aurelianus drží dlouhé žezlo a obětuje nad oltářem);
274 n.l.; Serdica; zdroj: Nomos 13, 679.

3.2 Tetrarchický portrétní styl

Císaři Diocletianus a Maximianus byli pokračovateli vojenských císařů a jejich způsob vyobrazení tomu odpovídá.²¹⁵ Přestože je u portrétů jejich předchůdců patrná již velká míra stylizace, vždy si ponechávají určité charakteristické rysy, podle kterých je možné je od sebe odlišit.²¹⁶ S nástupem císaře Diocletiana se začínají veškeré individuální rysy ztrácet. Obzvláště po ustavení tetrarchie jsou portréty na mincích i ve skulptuře vyhotoveny tak, aby nebylo možné od sebe jednotlivé členy císařského kolegia rozpoznat.²¹⁷ Přesná identifikace na mincích je pak možná jen na základě opisů. Mincovní portréty za tetrarchie se dají rozdělit do dvou základních období. První je před mincovní reformou císaře Diocletiana v roce 294, kdy se císaři nechávali na svých mincích portrétovat v tradici vojenských císařů. Druhé, poreformní období, kdy vznikají nové mincovní nominály a také zcela nový mincovní obraz. Právo razit mince měli všichni členové císařského kolegia. Každý ze čtyř císařů razil ve svěřené oblasti mince nejen se svým jménem a portrétem, ale i mince se jmény a portréty všech svých spoluvladařů.²¹⁸ Díky postupnému stírání rozdílů v individuálních rysech jednotlivých císařů bylo běžné, že jeden mincovní obraz sloužil k zobrazení všech členů kolegia.

Jednotlivé portrétní typy se pak dají hlavně ve skulptuře rozeznat podle místa, kde byly zhotoveny. Zatímco na východě jsou portréty modelovány velmi schematicky, někdy až s geometrickými prvky, tak na západě vykazují vyšší kvalitu provedení a ponechávají si realističtější vzhled.²¹⁹ Císař Diocletianus se postupně snažil vytvořit obraz císaře, který by šel ruku v ruce s pojetím nového systému vlády a jeho idejemi.²²⁰ A tak spojením nového císařského kultu se vzájemnou kolegiálnítou mezi členy tetrarchie a ztrátou osobní identity, vytvořil nezaměnitelný nadosobní styl, specifický pro období tetrarchie.²²¹ Nejlepší ukázkou tohoto portrétního stylu v sochařství jsou císařské porfyrové skupiny (*obr. 59*).

---

²¹⁵ POTTER 2004, 288.

²¹⁶ KEŠNER 2016, 28.

²¹⁷ STRONG 1976, 264; LUŽICKÝ 2015, 93.

²¹⁸ HANNESTAD 1988, 306; KURZ 2006, 137–138.

²¹⁹ LUŽICKÝ 2015, 92.

²²⁰ L'ORANGE 1965, 47.

²²¹ STRONG 1976, 264.

Obr. 59: benátská porfyrová skupina tetrarchů první tetrarchie; cca 300 n. l.;
původně v Constantinopoli; dnes jihozápadní roh baziliky sv. Marka, Benátky;
zdroj: KLEINER 2010, 278, Fig. 19-1.

3.2.1 Nové pojetí císařského majestátu

Císař Diocletianus byl završitel vývoje, který nastartovali již vojenští císaři. Nastavil kult císařské osobnosti tak, že vyměnil pseudorepublikánské divadlo principátu za neskrývaný absolutismus. Císař byl od nynějška *dominus noster*²²². To s sebou přineslo vytvoření okázalého slavnostního ceremoniálu, při kterém císař vyžadoval od svých poddaných gesto adorace²²³, tedy hluboké úklony nebo pokleknutí. Vysokým hodnostářům bylo dovoleno i políbení císařova roucha.²²⁴ Císař se také začal od ostatních odlišovat vizuálně, což je jedním z faktorů pro utváření tetrarchického portrétu. Nosil purpurový šat, který byl společně s botami osázen drahokamy a na hlavě měl diadém.²²⁵ Ovšem jako pokračovatel vojenských císařů si ponechával na svých portrétech vojenskou jednoduchost, přímost a tvrdost výrazu.

3.2.2 Božská podstata císaře

Diocletianus byl zastáncem tradičních pohanských kultů. Byl přesvědčen, že jejich obnova a striktní dodržování navrátí říši její stabilitu a zaručí jí další trvání.²²⁶ Vydal řadu ediktů, které ukládaly povinnost obětovat tradičním římským bohům a které byly namířeny proti zavádění nových podvratných nauk a pověr.²²⁷ Do těchto podvratných nauk zahrnoval i křesťanství, neboť jeho členové odmítali vykonávat oběti.²²⁸ Zásadním počinem v rámci císařského kultu bylo v roce 287 přijetí božských přídomek k vlastním jménům. Diocletianus se začal nazývat *Iovius* a Maximianovi přidělil jméno *Herculius*.²²⁹ Císaři tím nevyjadřovali jen to, že jsou pod ochranou těchto božstev, ale přímo rodinnou příslušnost k nim a tím zároveň i vlastní božství.²³⁰ Do této božské rodiny byli později adoptí přibráni i jejich Caesarové Galerius a Constantius Chlorus. Avšak ve své tituluře nakonec tyto přídomek používali pouze Diocletianus s Maximianem. Důležitá byla i božská

---

²²² Dominus noster = náš pán.

²²³ Adoratio purpurae = úklona a políbení roucha (HANNESTAD 1988, 306; BARTOŠEK 1994, 20).

²²⁴ Amm. Marc., XV, 5.18; CORCORAN 2012, 304.

²²⁵ Aurel. Vic., DC, 39.2–4; Eutropius, IX, 26.

²²⁶ KLEINER 1992, 400.

²²⁷ Kodex Gregoriův, *Antika v dokumentech II*, 538.

²²⁸ L'ORANGE 1965, 66.

²²⁹ Viz poznámka 105.

²³⁰ MACCORMACK 1981, 171.

*virtus*²³¹ všech členů tetrarchie, která byla všemožně propagována. Samotné božství pak mělo přímo vycházet z vyobrazení císaře. Projevilo se to především ve skulptuře na velkých upřeně hledících očích a strnulém až fanatickém výrazu tváře. Portréty tak mají až ikonický ráz. Na mincích jsou to pak převážně velké oči a velká hlava, která má působit majestátním dojmem.

3.2.3 Idea svornosti císařského kolegia

*Concordia*²³² byla patrně nejdůležitějším nosným principem celé tetrarchie.²³³ Bez ní by byla jakákoliv spolupráce v rámci císařského kolegia nemožná. Svornost císařů byla vyjadřována naprostou rovností obou Augustů i obou Caesarů. Tato rovnost se projevovala na všech úrovních správy říše. Každý ze čtyř císařů měl nárok na vlastní armádu, na část území, které spravoval, na insignie moci, na své sídelní město a svou rezidenci. Všichni měli svůj císařský doprovod, právo vydávat zákony i právo razit mince. Zákony vždy vydávali jménem všech tetrarchů a mince také razili i pro ostatní kolegy. Pokud se zrovna nacházeli na stejném místě, tak pronášeli projevy společně. Svornost byla jimi považována za samotný základ fungování státu a její narušení by mohlo vést k rozpadu celého systému. Proto také byly likvidovány veškeré snahy o uzurpaci vlády. Když se roku 306 Maxentius zmocnil Itálie, tak přestože byl synem Augusta první tetrarchie Maximiana a zeťem Augusta druhé tetrarchie Galeria, bylo rozhodnuto, že je proti němu nutno vojensky zakročit.²³⁴ Také všechny úspěchy i neúspěchy byly kolektivní a tetrarchický způsob vlády vyžadoval, aby vystupovali jako jeden muž. Při vyobrazení tetrarchů se jejich vzájemná svornost projevuje hned několika způsoby. Císaři jsou zobrazováni společně, buď ve dvojici, nebo i všichni čtyři. Mohou se dívat na sebe, podávat si ruce nebo se objímat. Na reverzních stranách mincí se může objevovat stojící nebo sedící *Concordia*, nebo i dvě *Concordie* podávající si ruce, a vše může být doplněno nápisy CONCORDIA AVGG, CAESS nebo AVGG ET CAESS.²³⁵

---

²³¹ Virtus = statečnost, ctnost, moc, síla; MACCORMACK 1981, 170–172.

²³² Concordia = svornost.

²³³ L'ORANGE 1984, 3.

²³⁴ L'ORANGE 1984, 6.

²³⁵ Concordia Augustorum, Caesarum, Augustorum et Caesarum (Svornost dvou Augustů, Caesarů, dvou Augustů a dvou Caesarů); Na konci ještě zpravidla bývá NN, NNNN, NOSTR = nostrorum (našich).

3.2.4 Vzájemná podobnost císařů

V důsledku tetrarchického státního zřízení se období vlády, nástup a odstoupení císařů, nebo různá jubilea odehrávala v přesných intervalech a ve stejné datum. Stávalo se, navzdory faktickému stavu, že stejné události, které se ale staly na jiném místě a v jiný čas, připadly na stejný den. Tak se výročí nástupu Caesarů k moci, jejich *dies imperii*²³⁶, slavilo shodně v jeden den, i když oba byli pravděpodobně jmenováni jindy.²³⁷ Také když císař Diocletianus slavil na konci roku 303 v Římě své dvacetileté výročí vlády (*vicennalia*), tak Maximianus ho slavil také, a dokonce se k tomuto výročí přidružila i oslava desetiletého vládnutí obou Caesarů (*decennalia*).²³⁸ Na tuto událost měl upomínat monument, který císaři nechali vystavět na Foru Romanu. Jednalo se o pět sloupů se sochami Jova a tetrarchů.²³⁹ Z monumentu se dochovala pouze báze sloupu jednoho z Caesarů a je vyobrazena na reliéfu Constantinova oblouku v Římě.²⁴⁰ Veškerá snaha o zachování symetrie pro konání důležitých jubileí byla způsobena představou samotné tetrarchie. Diocletianus předpokládal, že jím nastavený koncept vlády přetrvá, a tak se patrně pokoušel vyrovnat nepravidelnosti, které vznikly při jejím zakládání. Proto také donutil Maximiana abdikovat ve stejný den, a i noví Caesarové byli jmenováni stejně, aby se v budoucnu už nemusely uměle vytvářet podmínky pro oslavy důležitých vládních výročí. Při zachování svornosti a symetrie by se vše opakovalo v pravidelných cyklech. Aby mohlo dojít i k synchronizaci dat osobnějšího charakteru, jako byly například narozeniny císařů, u kterých se nedalo předpokládat, že by byly ve stejný den, byl vytvořen koncept božských narozenin. Oba Augustové tak slavili místo *dies natalis*²⁴¹ nové *gemini natales*²⁴² odvozené od jejich „božského zrození“. Narozeniny byly stanoveny na den, kdy přijali svá božská přízviska, tedy 21. 7. 287.²⁴³ Takto prosazovaná svornost a symetrie vyústila v ještě jeden důležitý ideál, naprostou podobnost císařů.

---

²³⁶ Den, kdy získali svou svrchovanou moc.

²³⁷ Constantius byl jmenován 1.3.293 v Mediolanu a Galerius 21.5.293 v Nicomedii. V tomto ohledu nepadá mezi historiky shoda.

²³⁸ L'ORANGE 1965, 45; L'ORANGE 1984, 3; KLEINER 1992, 413; KLEINER 2010, 282; BARNES 2011, 54,58.

²³⁹ TUCK 2015, 312.

²⁴⁰ STRONG 1976, 265–266; HANNESTAD 1988, 309; ELSNER 1998, 81; KLEINER 2010, 282.

²⁴¹ Dies natalis = den narození.

²⁴² Gemini natales = dvojité zrození.

²⁴³ SCARRE 1995, 198.

Toto *similitudo*²⁴⁴ císařů, které spočívá hlavně na společném božském původu, způsobilo, že se vytvořil jakýsi vzor tetrarchického vládce, který byl nadřazen individuální osobnosti každého ze členů císařského kolegia. Tato představa začala pravděpodobně vznikat již dříve, když si císaři vyměnili svá *gentilicia*. V sochařství i na mincích se to projevilo postupnou ztrátou veškerých individuálních rysů. Umělci pak primárně zobrazovali císaře jako čtyři tetrarchy, a ne jako čtyři individuální muže v čele státu.²⁴⁵ Ve skulptuře byli proto císaři vyobrazeni jako tělesně identičtí, ve stejném oděvu, se stejnými účesy a pokrývkami hlavy. Stejně tak tomu bylo i v mincovnictví (*obr. 60*), kde dokonce mohla hlava jednoho císaře substituovat jiného.²⁴⁶

Obr. 60: zlatý medailon vydaný k příležitosti ustavení tetrarchie;
na jedné straně je Diocletianus Augustus a jeho Caesar Galerius
(DIOCLETIANVS AVG ET MAXIMIANVS C);
na straně druhé je Maximianus Augustus a jeho Caesar Constantius „Chlorus“
(MAXIMIANVS AVG ET CONSTANTIVS C);
293 n.l.; Augusta Treverorum;
zdroj: ANS 1967.153.38.

²⁴⁴ Similitudo = podobnost.

²⁴⁵ KLEINER 1992, 404; KLEINER 2010, 280.

²⁴⁶ GÜNTHER 1938,25; L'ORANGE 1984, 4.

3.3 Císařský portrét za Constantinovců

Císař Constantinus velice rychle opouští způsob portrétování svých předchůdců a vytváří si postupně několik typů portrétů, které vyhovují jeho aktuálním požadavkům. Stejně jako tetrarchický portrét je i ten Constantinův spíše symbolem než snahou o zobrazení konkrétního člověka.²⁴⁷ Vzniká ovšem za jiných podmínek a na základě jiných ideálů. Neustále se snaží o zjemnění rysů tváře od téměř fanatického výrazu tetrarchů až po neosobní a všech emocí zbavený portrét křesťanského vládce. Také mizí krátce střižený účes a plnovous. Účes se stává uniformním a navazuje svým vzhledem na císaře Traiana.²⁴⁸ Je pouze o něco delší a méně kvalitně zpracovaný. Na mincích se stejný typ účesu udrží až do pádu západořímské říše. Vousy z mincí mizí úplně. Výjimku tvoří pouze několik uzurpátorů a císař Julianus „Apostata“, který jako obdivovatel řecké kultury, má na svých portrétech dlouhý plnovous. Na sochařských portrétech je situace podobná jako na mincích. Účes je stejný, ale občas se objevují krátce střižené vousy.

Z předchozích období přebírají constantinovské portréty některé atributy. Vojenský ráz císařů je prezentován jejich zobrazováním ve zbroji, popřípadě i v přilbici s kopím a štítem. Na mincích je pak doplněn o nápisy a výjevy oslavující císaře a armádu. Z období tetrarchie zůstává výrazná akcentace oka, která se postupem času ještě více prohlubuje, a na některých bronzových sochách se znovu objevuje přísný výraz tváře.

U dalších členů constantinovské dynastie se objevuje snaha o zobrazení dle aktuálního věku. Synové Constantina I. se na mincích objevují jako chlapani, mladíci a mladí muži. Ovšem kvůli stylizaci jejich portrétů je často toto rozlišení spíše pocitové. Pouze u císaře Juliana se dá jednoznačně určit jeho portrét z období nástupnictví, kdy je zobrazován jako bezvousí mladík, a z období samostatné vlády, kde je naopak jako mladý muž s plnovousem.

---

²⁴⁷ MINAROVIČOVÁ 1979, 24.

²⁴⁸ KLEINER 1992, 434; THOMPSON 2007, 72; KLEINER 2010, 293; TUCK 2015, 336.

Vzájemné rozlišení jednotlivých panovníků constantinovské dynastie je poměrně obtížné. Oproti tetrarchii sice není snaha o naprosto shodné zobrazení císařů, ale vytvořením nového portrétního typu Constantinem I. se většina individuálních rysů stírá. Obzvláště těžké je odlišit od sebe některé portréty Constantina I. a jeho synů.²⁴⁹ V některých případech je to dokonce nemožné. Lepší situace je u ostatních členů dynastie. Ti si většinou ponechávají nějaký charakteristický rys, podle kterého je možné je rozeznat. Císař Jovianus, který již nepatří do dynastie Constantinců, ale je zahrnut do této práce, již ztrácí veškeré individuální rysy. Tento trend pak pokračuje až do konce antického Říma a přechází i do nástupu Byzance.

3.3.1 Ideál jednoty

Po rozpadu tetrarchie navázal císař Constantinus na reformní snahy císaře Diocletiana a upravil si je pro své potřeby.²⁵⁰ Chtěl se hlavně vyvarovat zmatků, které vládly ke konci období tetrarchie a začal hledat způsoby, jak římskou říši sjednotit. Neměl však na mysli pouze sjednocení území, šlo mu především o sociální a duchovní jednotu. Tetrarchové se snažili o jednotu říše svým vlastním příkladem, a to již zmiňovanou ideou svornosti císařského kolegia. Svornosti a jednoty různorodého obyvatelstva říše tím však nedosáhli, a ani snahy v tomto ohledu zapojit staré pohanské kultury se neosvědčil. Pohanství se jako sjednocující prvek přežil už v průběhu 3. století. Toho si povšiml i císař Aurelianus a jeho myšlenka, že jednotná říše má mít jednoho císaře a být pod ochranou jediného boha, ho vedla k vytvoření kultu Neporazitelného Slunce. Constantinus si toho byl vědom a na Aurelianovy snahy navázal ihned poté, co ztratil důvěru v životaschopnost tetrarchického vládního systému. Po roce 310 se tak na reversech jeho mincí objevuje *Sol*²⁵¹ v různých vyobrazeních a s nápisy SOLI INVICTO COMITI (*obr. 61, 62*).²⁵² Přestože je pro tuto dobu již zdůrazňován Constantinův příklon ke křesťanství, zvolil si raději pro své záměry kult boha Slunce. Ten se mu zdál zřejmě méně znásilňující pro staré pohanské kultury než křesťanství, byl mnohem více rozšířený a také se těšil velké oblibě u vojska. Kult boha Slunce opouští asi až

---

²⁴⁹ KLEINER 1992, 434.

²⁵⁰ KLEINER 2010, 291.

²⁵¹ Viz poznámka 210.

²⁵² LENSKI 2012, 336.

kolem roku 325, kdy už je nesporným vládcem celého impéria. V tu dobu se již plně přiklání na stranu křesťanství. Constantinus patrně došel k závěru, že jen křesťanství má dobře fungující organizaci a může být tím stmelujícím činitelem, který hledal. Další císaři constantinovské dynastie pak již zůstávají křesťany a jejich portrétní styl navazuje na Constantina I.

Obr. 61: redukovaný AE follis císaře Constantina I.; revers: SOLI INVICTO COMITI (stojící Sol kyne pravíci a v levé ruce drží globus); 315–316 n.l.; Arelate; zdroj: RN E60, 1064.

Obr. 62: redukovaný AE follis císaře Constantina I.; revers: SOLI INVICTO COMITI (hlava Sola); 313 n.l.; Augusta Treverorum; zdroj: LEU W8, 1491.

3.3.2 Z Boží vůle císař

Císař Constantinus I. je v každé fázi své vlády spjat s nějakým bohem. Dává tím najevo, že je tím přirozeně předurčen k vládnutí nad římským světem. V období tetrarchie náležel císař Constantinus I. do rodiny Herculiů. Po rozchodu s tímto rodem a vytvořením nového rodokmenu navazujícího na císaře Claudia „Gothica“ ztrácí status mocného pohanského boha a opouští tetrarchický portrétní styl. Stává se kolegou boha Slunce a jeho portrétní rysy se začínají zjemňovat. Císař omládne a jeho výraz tváře vyznívá přátelštěji. Ztrácí také na svých portrétech plnovous.²⁵³ Po roce 324, kdy už přijímá křesťanství jako hlavní náboženství říše, se objevují mincovní portréty se zbožným pohledem směrem vzhůru. Někdy je nakloněna celá hlava (*obr. 63*) a někdy je to záležitost pouze očí. Hlava i krk jsou poměrně široké a celkový dojem z portrétu vyznívá majestátně. Po roce 330 se začíná objevovat poslední typ mincovního portrétu, kdy je císař zbaven jakéhokoliv výrazu ve tváři a ztrácí i onu majestátnost. Portrét se stává neosobním, symbolickým obrazem císařského veličenstva.²⁵⁴ Tento poslední typ poté přebírají i ostatní členové jeho rodiny. Za císařů Constanta a Constantia II. dochází již jen ke zmenšování a zužování hlav na mincovním portrétu a stávají se vzorem pro další císaře až do konce západořímské říše. Sochařský portrét si za Constantinovců ponechává majestátnost božského císařova vzezření a často se zbožným pohledem vzhůru.

Obr. 63: redukovaný AE follis císaře Constantina I. se zbožným pohledem vzhůru; avers: CONSTANTINVS MAX AVG (císař hledí vzhůru); revers: CONSTANTINIANA DAFNE (sedící Victoria drží palmovou a vavřínovou ratolest, u nohou jí klečí zajatec); 327–328 n.l.; Constantinopolis; zdroj: CNG E444, 424.

²⁵³ KLEINER 1992, 434; KLEINER 2010, 292.

²⁵⁴ MINAROVICOVÁ 1979, 25.

3.3.3 Absolutní vládce

Zvyšováním kultu císařské osobnosti v průběhu 3. století došlo k tomu, že císaři Aurelianus a Probus začali na některých svých mincích používat titulu *dominus*²⁵⁵. Dávali tím najevo své autokratické sklony a pomalé odpoutávání se od již přežitého titulu *princeps*²⁵⁶. K završení tohoto vývoje došlo za císaře Diocletiana. Ten již otevřeně vystupoval jako pán nad svými poddanými a vytvořil si kolem toho řadu ceremonií a insignií. To bylo pro císaře Constantina dalším vzorem, který se mu hodil do představy o jednotné říši.²⁵⁷ Diocletianův titul *dominus noster*²⁵⁸ zavedl pod zkratkou D N jako oficiální titul, který měl na mincích nahradit všechny dřívější císařské tituly z dob principátu. Na mincích císaře Constantina I. je zatím tento titul pouze na reversní straně (*obr. 64*). Jeho nástupci ho však již mají natrvalo na aversu před svým jménem. Na aversu ho také používal jeho spolucísař na východě Licinius. Po porážce uzurpátora Maxentia získal ještě císař Constantinus I. od římského senátu čestný titul *Maximus Augustus*²⁵⁹, který také hojně na svých mincích využíval a dával tak tím najevo svou formální nadřazenost oproti zbývajícím Augustům (*obr. 65*).²⁶⁰ Poslední Diocletianův výdobytek, který se projevil na portrétech constantinovské dynastie, bylo zavedení diadému.²⁶¹ Císař Diocletianus ho používal při oficiálních událostech, ale na mincovním portrétu byl ještě věrný starší tradici zobrazovat císaře s věncem na hlavě. Prvním, kdo začal používat diadém na mincovním portrétu byl právě Constantinus I. Na některých mincích se také císař objevuje v honosném oděvu a s žezlem v ruce.

Jako osvětlený a bohem vyvolený panovník se také potřeboval prezentovat jako ochránce, ke kterému budou jeho poddaní s úctou vzhlížet. V tomto směru navázal na augustovský klasicismus a přeměnil se z hrozivého tetrarchy na mladého a krásného císaře.²⁶² Vytvořil tím portrét, kde byla důležitější velikost osobnosti než individuální lidské rysy.²⁶³ Takto přetvořený portrét se postupně stává pouze

---

²⁵⁵ Dominus = pán.

²⁵⁶ Viz poznámka 7.

²⁵⁷ SCARRE 1995, 217.

²⁵⁸ Viz poznámka 222.

²⁵⁹ Maximus Augustus = největší (nejvýše postavený) císař.

²⁶⁰ LENSKI 2012, 339.

²⁶¹ STRONG 1976, 278; KURZ 2006, 142.

²⁶² THOMPSON 2007, 72; ZANKER 2010, 188.

²⁶³ L'ORANGE 1965, 124; EVANS 2005, 442.

symbolem panovníka, který již nereprezentuje individualitu konkrétního císaře.²⁶⁴
V tomto trendu pokračují i Constantinovi synové a přechází i na poslední dynastii antického Říma – dynastii Valentinianů a Theodosiů.

Obr. 64: redukovaný AE follis císaře Constantina I.; avers: CONSTANTINVS AVG;
revers: D N CONSTANTINI MAX AVG (věnec s nápisem VOT · XX);
322 n.l.; Aquileia; zdroj: RN E57, 1061.

Obr. 65: redukovaný AE follis císaře Constantina I.; avers: CONSTANTINVS MAX AVG;
revers: LIBERTAS PVBLICA (Victoria plující na lodi drží v obou rukou vítězné věnce);
327 n.l.; Constantinopolis; zdroj: RN E60, 1074.

---

²⁶⁴ Synesios z Kyrény si ve svém spise *O Kralování* roce 399 stěžuje císaři Arcadiovi na odosobnění postavy císaře, který se tak vzdaluje svému lidu, a na zbytečnou honosnost jeho vzhledu (Synesios, *O Kralování*, 10,11).

4. PORTRÉTY JEDNOTLIVÝCH CÍSAŘŮ

4.1 Od Maximina „Thrax“ po Galliena

Sochařské portréty tohoto období jsou ještě velmi dobře zpracovány. Císaři na nich vystupují jako výrazné osobnosti s množstvím individuálních rysů a také určitým emočním vypětím. Mincovní portréty naproti tomu podtrhují vojenskost císařů a mají i přes množství detailů tendenci se zjednodušovat.

4.1.1 Gaius Iulius Verus Maximinus „Thrax“

První z vojenských císařů vládl v letech 235 až 238. Jeho portréty se vyznačují krátkým vojenským sestřihem, krátkým plnovousem, vystupující bradou a výraznýmnosem (*obr. 66, 67*). Na mincích je císař vždy s věncem na hlavě. Císař také razil mince pro svého syna a nástupce Maxima. Gaius Iulius Verus Maximus je vyobrazen jako bezvousí mladík s krátkým sestřihem a s rysy připomínajícími jeho otce (*obr. 68*).

Obr. 66: Maximinus „Thrax“; mramorová busta; 235–238 n.l.; Kapitolské muzeum, Řím; zdroj: KLEINER 2010, 265, Fig. 18-2.

Obr. 67: AR denarius císaře Maximina; 236 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

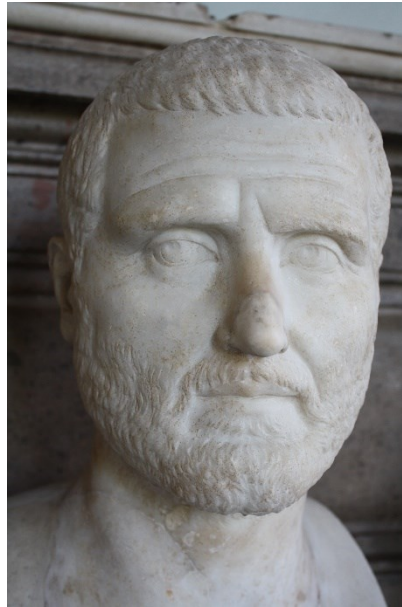
Obr. 68: AE sestertius Maxima; 237 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

4.1.2 Marcus Antonius Gordianus (I.) Sempronianus Romanus „Africanus“

Během velmi krátké Gordianovy vlády stačilo vzniknout jen omezené množství mincovních portrétů.²⁶⁵ Císař je na nich zobrazen jako starší muž s krátkými vlasy, špičatou bradou a orlím nosem (*obr. 69*). Sochařské portréty vznikaly ještě před jeho proklamací císařem (*obr. 70*).

Obr. 69: AE sestertius císaře Gordiana I.; 238 n.l.; Řím; zdroj: Inasta 80, 263.

Obr. 70: Gordianus I.; mramorová busta; 220–230 n.l.; Kapitolské muzeum, Řím; zdroj: www.ancient.eu

4.1.3 Marcus Antonius Gordianus (II.) Sempronianus Romanus

Jako spolucísař svého otce Gordiana I. vládl stejně krátce. Jeho podobizna známá pouze z mincí nese portrét mladšího muže s výrazným čelem a mírným předkusem (*obr. 71, 72*).

Obr. 71: AR denarius císaře Gordiana II.; 238 n.l.; Řím; zdroj: LEU 4, 696.

Obr. 72: AR denarius císaře Gordiana II.; 238 n.l.; Řím; zdroj: RN XVII, 782.

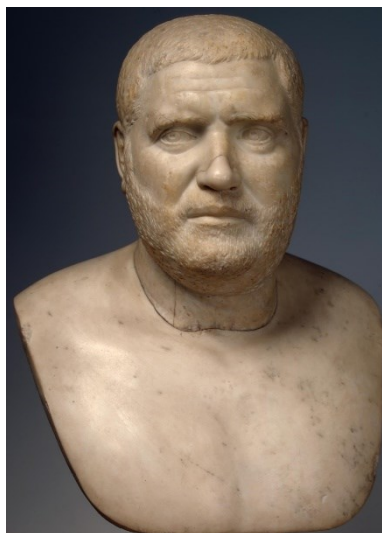
²⁶⁵ Od 22.3.238 do 12.4.238.

4.1.4 Decimus Caelius Calvinus Balbinus

Vládl pouhé tři měsíce roku 238 společně s Pupienem Maximem. Na svých portrétech je zobrazován jako starší silnější muž s krátkými vlasy a krátkým plnovousem (*obr 73, 74*).

Obr. 73: AR antoninianus císaře Balbina; 238 n.l.; Řím; zdroj CNG E445, 477.

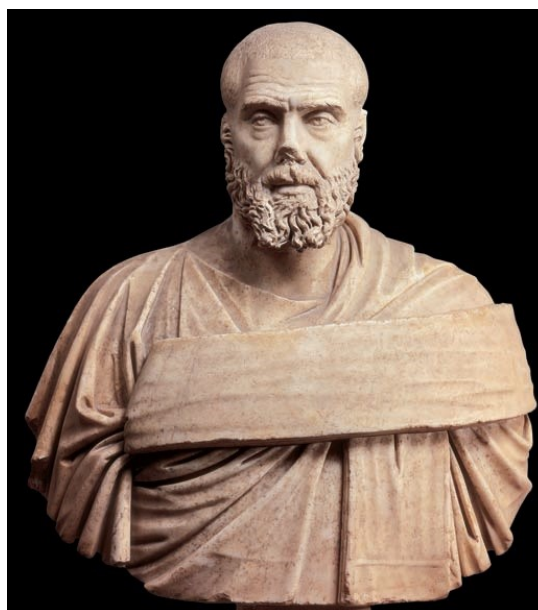
Obr. 74: Balbinus; mramorová busta; 230–240 n.l.; Ermitáž, Petrohrad; zdroj: ERM GR-3583.

4.1.5 Marcus Clodius Pupienus Maximus

Byl spoluvládce císaře Balbina. Oproti němu je na svých portrétech zobrazován jako dosti starý muž se štíhlejším obličejem a bohatším delším plnovousem (*obr. 75, 76*).

Obr. 75: AR antoninianus císaře Pupiena; 238 n.l.; Řím; zdroj: CNG 111, 774.

Obr. 76: Pupienus; mramorová busta; 230–240 n.l.; Vatikánská muzea, Řím; zdroj: KLEINER 2010, 265, Fig. 18-3.

4.1.6 Marcus Antonius Pius Gordianus (III.)

Vládl v letech 238 až 244. První tři měsíce byl pouze nástupce císařů Balbina a Pupiena s titulem Caesar. Po jejich zavraždění pretoriánskou gardou již vládl sám s titulem Augustus. V době svého zvolení mu bylo pouhých 13 let, a proto je na svých mincích zobrazován jako bezvousý mladík se špičatým nosem (*obr. 77, 78*). Všechny jeho mincovní portréty jsou velmi zdařilé a císař je tak vždy dobře poznatelný. Ovšem některé jeho mramorové portréty, ač velmi dobře zpracované, vypadají nerealisticky. Je to kvůli disproporci, která vznikala při nasazování jeho malé chlapecké hlavy na veliké mužské tělo (*obr. 79*).

Obr. 77: AR antoninianus císaře Gordiana III.; 240–243 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 78: AE sestertius císaře Gordiana III.; 238–244 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 79: Gordianus III; mramorová busta; císař je vyobrazen ve zbroji a vojenském plášti, jeho k nosu stažené obočí se snaží o tvrdost výrazu a doplňuje císařovu roli vojevůdce, chlapecká hlava ovšem příliš kontrastuje s mohutným tělem; asi 243 n.l.; Muzeum Louvre, Paříž; zdroj: KLEINER 2010, 266, Fig. 18-5.

4.1.7 Marcus Iulius Philippus „Arabs“

Vládl v letech 244 až 249. Na svých portrétech je zobrazován jako zralý muž s krátkými vlasy a vousy. Na svých mincích mívá zvýrazněné k nosu stažené obočí (*obr. 80*). Na své jediné dochované bustě je císař zobrazen v tóze.²⁶⁶ Na tomto velmi realistickém portrétu má krátké vlasy a vousy, k nosu stažené obočí a upřený pohled s přísným výrazem ve tváři (*obr. 81*). Císař také razil mince pro svého syna a nástupce Philippa. V letech 244 až 246 jsou s titulem Caesara a od roku 247 s titulem Augusta. Marcus Iulius Severus Philippus (II.) je na portrétech zobrazen jako bezvousý mladík s rysy svého otce (*obr. 82*).

Obr. 80: AR antoninianus císaře Philippa „Araba“; 247 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 82: AR antoninianus Philippa (II.); 244–246 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

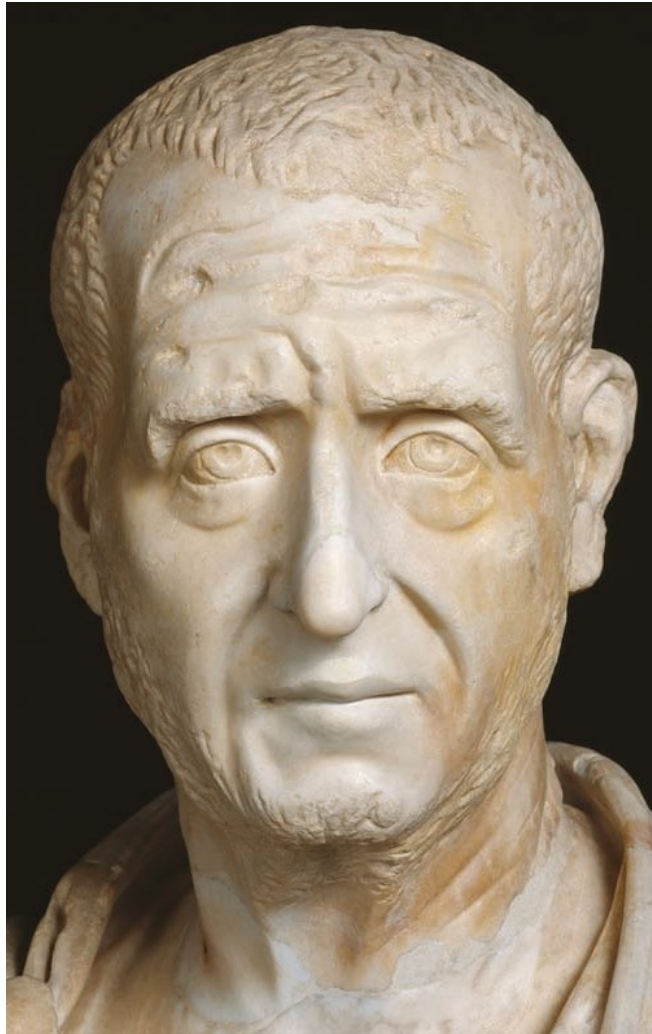
Obr. 81: Philippus „Arabs“; mramorová busta; 244–249 n.l.; Vatikánská muzea, Řím; zdroj: KLEINER 2010, 267, Fig. 18-6.

²⁶⁶ KLEINER 2010, 267.

4.1.8 Gaius Messius Quintus Traianus Decius

Vládl v letech 249 až 251 a byl prvním císařem, který padl v boji proti cizímu nepříteli. Tuto událost a nepříliš lichotivou dobu, ve které císař žil, dávají mnozí do souvislosti s jeho výrazem tváře na dochované bustě (*obr. 83*).²⁶⁷ Císař na ní budí dojem sklíčenosti. Je zde ale mnoho ukazatelů, které mluví proti tomu. Tento dojem vytvářejí pouze tři císaři jdoucí ihned po sobě – Philippus „Arabs“, Decius a Trebonianus Gallus. U Philippa není tento výraz tváře tak znatelný a u Treboniana Galla přechází spíše do obvyklé přísnosti. Během jejich panování také nedosáhla krize ještě takových rozměrů. Ta nastupuje v plné síle až za Treboniana Galla, kdy se říše vzpamatovávala z Deciovy porážky, útočily nové armády barbarů a zemi zachvátil mor. Přesto u něj zasmušilost výrazu tváře mizí a za císaře Galliena, kdy se dokonce říše rozpadá na tři části, vznikají jedny z nejlepších portrétů 3. století. Nejlepším vysvětlením je nešťastná kombinace Deciových osobních rysů s atributy vojenského císaře. Decius je zobrazován velmi realisticky jako dosti starý muž s propadlými tvářemi, váčky pod očima, vrásčitým krkem a krátkými vlasy a vousy. Proto spojením staré vyhublé tváře plné hlubokých vrásek a snahy o vtisknutí této tváři tvrdý vojenský ráz, společně s nedotažením obočí až k nosu, vznikl takovýto smutný pohled.

Obr. 83: Traianus Decius; mramorová busta; 249–251 n.l.; Kapitolské muzeum, Řím; zdroj: KLEINER 2010, 267, Fig. 18-7.

²⁶⁷ STRONG 1976, 253; KLEINER 1992, 369; KLEINER 2010, 267.

Naproti tomu Deciovy mince začínají být na detaily chudší a začínají mít sklon ke schematismu. Císař je na nich vyobrazen jako zralý muž s krátkými vlasy a lehce naznačeným plnovousem (*obr. 84*). Decius razil mince i pro své dva syny – staršího Herennia Etrusca a mladšího Hostiliana. Quintus Herennius Etruscus Messius Decius je na nich zobrazován jako bezvousý mladík s rysy svého otce (*obr. 85*). Gaius Valens Hostilianus Messius Quintus je na nich vyobrazen jako bezvousý mladík s výraznější bradou a větším zdviženým nosem (*obr. 86*).

Obr. 84: AR antoninianus císaře Decia;
249–250 n.l.; Řím;
zdroj: vlastní fotografie.

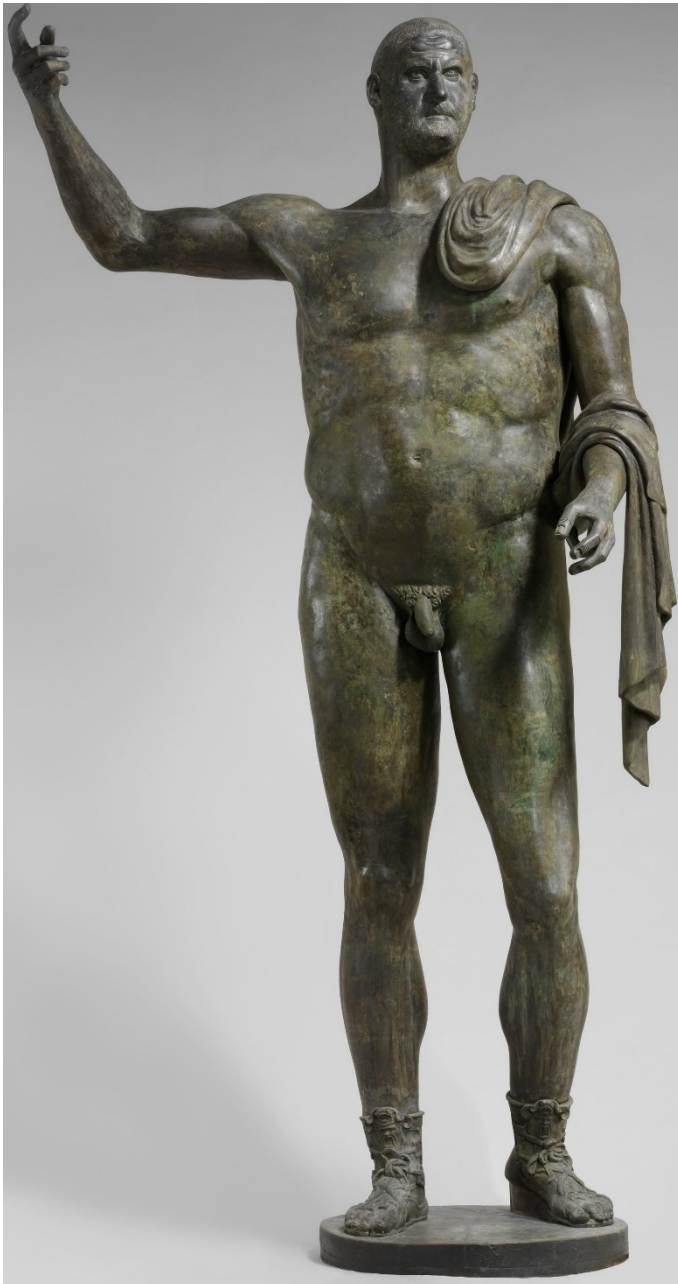
Obr. 85: AR antoninianus Herennia
Etrusca; 250 n.l.; Řím;
zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 86: AR antoninianus Hostiliana;
250–251 n.l.; Řím;
zdroj: LEU W8, 1341.

4.1.9 Gaius Vibius Trebonianus Gallus

Vládl v letech 251 až 253. Jeho portréty se vyznačují nápadnou tvrdostí výrazu. Je to dobře patrné na jeho bronzové soše představující císaře v heroické nahotě (*obr. 87*). Mincovní portréty se vyznačují přísnějším výrazem tváře, krátkými vlasy, plnovousem a nápadně špičatým nosem (*obr. 88*). Císař razil i pro svého syna Volusiana. Claudius Vibius Afinus Gallus Vendumnianus Volusianus je na některých mincích od svého otce již téměř k nerozeznání (*obr. 89*). Vypadá jen o trochu mladší a má méně vousů.

Obr. 87: Trebonianus Gallus, bronzová socha v lehce nadživotní velikosti; 251–253 n.l.; Metropolitní muzeum, New York; zdroj: MET 05.30.

Obr. 88: AR antoninianus císaře Treboniana Galla; 251–253 n.l.; Antiochia; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 89: AR antoninianus Volusiana; 251–253 n.l.; Antiochia; zdroj: Savoca OA33, 321.

4.1.10 Marcus Iulius Aemilius Aemilianus

Vládl pouhé tři měsíce v roce 253. Na svých mincích je zobrazován jako starší muž s krátkými vlasy i vousy a bez výraznějších charakteristických znaků (*obr. 90*).

Obr. 90: AR antoninianus císaře Aemiliana; 253 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

4.1.11 Gaius Publius Licinius Valerianus

Vládl v letech 253 až 260. Jeho vyobrazení již postrádají větší množství detailů a stávají se spíše typem vojenského císaře s pár individuálními rysy. Na svých portrétech je zobrazován jako starší muž s kulatou hlavou a krátkým vojenským sestřihem (*obr. 91*).

Obr. 91: AR antoninianus císaře Valeriana; 254–255 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

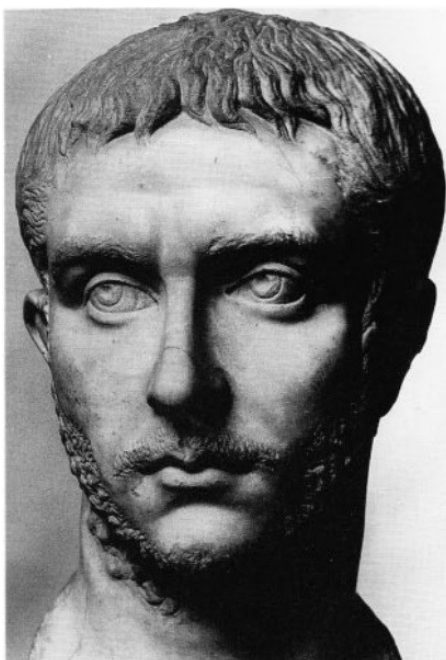
4.1.12 Publius Licinius Egnatius Gallienus

Vládl v letech 253 až 268. Od roku 253 do roku 260 společně s otcem Valerianem a poté samostatně. Již od počátku byl plnoprávným spoluvládce s titulem Augusta. Císař Gallienus tvoří mezi vojenskými císaři výjimku. Jako intelektuálně založený panovník a obdivovatel řecké kultury se na svých portrétech navrácí ke klasicizujícímu stylu a odpoutává se od římského realismu svých předchůdců. Tento návrat je nazýván Gallienovou renesancí.²⁶⁸ Obzvláště patrné je to na jeho sochařských portrétech. Ty se dají rozdělit do tří skupin.²⁶⁹ V první skupině, která vznikla ještě v období spoluvlády s otcem, je Gallienus podobný Gordianovi III. Je zobrazen jako mladý muž se srdčitými rty, rovně česaným knírem a kudrnatým vousem jdoucím až na krk. Typ účesu navazuje na císaře Augusta (*obr. 92*). Ve druhé skupině je portrét z počátku jeho samostatné vlády. Ten navazuje na antoninovskou tradici a stylem účesu na Alexandra III. Makedonského. Individuální rysy jako srdčité rty a styl vousů zůstávají. Je zde i nápadný horní ret, který jde mírně přes spodní (*obr. 93*). Do této druhé skupiny spadá i většina mincovních portrétů. Ve třetí skupině dochází k největší idealizaci panovníka, který svým vzhledem připomíná císaře Hadriána (*obr. 94*). Třetí skupina spadá do konce jeho vlády. Gallienovy mincovní portréty jsou již dosti schematické a dají se rozdělit do dvou skupin. První skupina navazuje na jeho otce císaře Valeriana, co do vzhledu portrétu i kvality mincí. Císař je na nich zobrazen jako mladší muž s přísným výrazem ve tváři, krátkými vlasy a krátkým kudrnatým plnovousem (*obr. 95*). Druhá skupina, která zřejmě vznikla v průběhu Gallienovy mincovní reformy, císařův portrét ještě více zjednodušuje, ale více zdůrazňuje jeho individuální rysy. Císař je na nich zobrazen jako mladý muž s rovným obličejem, krátkým rovným nosem, o něco delšími vlnitými vlasy a krátkým kudrnatým plnovousem jdoucím až na krk (*obr. 96*). Na dobře dochovaných mincích lze pozorovat i jeho mírně nadsazený horní ret. Tato druhá skupina mincovních portrétů se stala vzorem pro další vojenské císaře a končí až s nástupem císaře Diocletiana. Císař Gallienus razil mince i pro své dva syny – staršího Valeriana (II.) a mladšího Salonina. Oba jsou na svých portrétech zobrazováni jako mladí chlapci bez výraznějších individuálních rysů (*obr. 97, 98*).

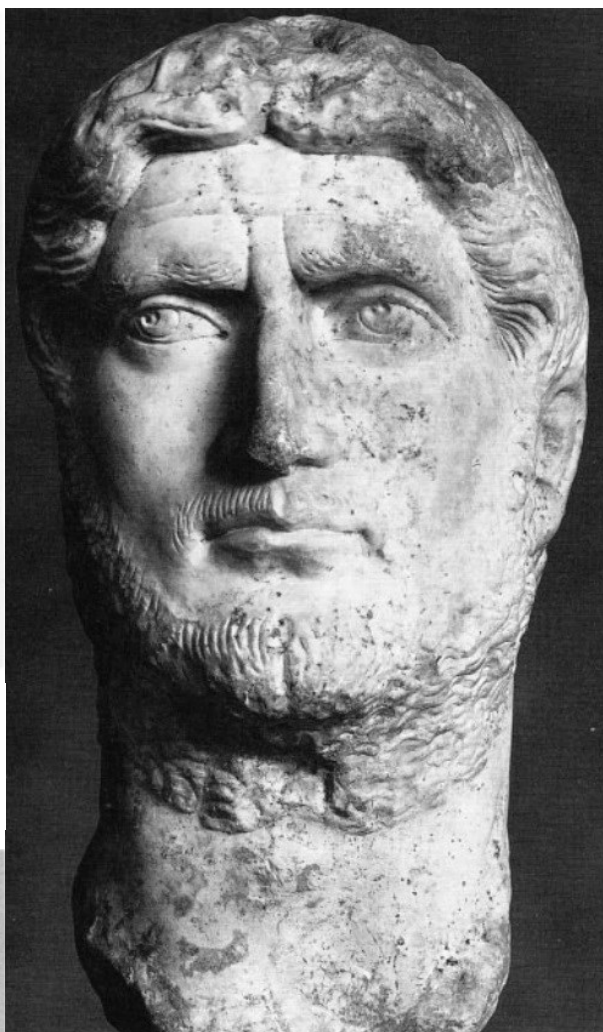
---

²⁶⁸ STRONG 1976, 253; HANNESTAD 1988, 293; PRUSAC 2010, 52.

²⁶⁹ KLEINER 1992, 373–375.

Obr. 92: Gallienus; mramorová busta, typ 1; 253 n.l.; Staatliche Museen zu Berlin, Berlín; zdroj: KLEINER 1992, 374, Fig. 338.

Obr. 94: Gallienus; hlava z kolosální sochy, typ 3; 267 n.l.; NY Carlsberg Glyptotek, Kodaň; zdroj: KLEINER 1992, 374, Fig. 340.

Obr. 93: Gallienus; mramorová busta, typ 2; 260–265 n.l.; Museo Nazionale delle Terme, Řím; zdroj: KLEINER 1992, 374, Fig. 339.

Obr. 95: AR antoninianus císaře Galliena; 255–256 n.l.; Samosata; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 96: AE antoninianus
císaře Galliena;
260–268 n.l.; Řím;
zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 97: AR antoninianus
Valeriana II.; 258 n.l.;
Colonia Agrippina;
zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 98: AR antoninianus
Salonina; 258–260 n.l.;
Colonia Agrippina;
zdroj: vlastní fotografie.

4.2 Odtržená území a významní uzurpátoři 3. století

Portréty uzurpátorů téměř vždy kopírují styl legitimních císařů. Jednak je to dáno spontánností jejich proklamace a většinou také krátkou dobou jejich vlády. Výjimkou 3. století jsou císaři Galsko-římského císařství. Jejich mincovní portréty jsou zpracovány o něco lépe než u jejich oficiálních kolegů a odlišují se delšími vlnitými vlasy a dlouhým plnovousem.

4.2.1 Marcus Cassianius Latinius Postumus

Vládl odtrženému Galsko-římskému císařství v letech 260 až 268. Způsobem, jakým se nechával zobrazovat, připomínal spíše dobu posledních antoninů než vládu vojenských císařů. Oproti antoninovské době je však jeho portrét velmi zjednodušen (*obr. 99, 100*). Císař má na mincích podobu staršího muže s vlnitými vlasy, dlouhým plnovousem a špičatým zvednutým nosem. Jeho způsob portrétování poté využívají i další císaři Galsko-římského císařství.

Obr. 99: AR antoninianus
císaře Postuma; 260–265 n.l.;
Lugdunum; zdroj:
vlastní fotografie.

Obr. 100: AE antoninianus
císaře Postuma; 265–268 n.l.;
Colonia Agrippina; zdroj:
vlastní fotografie.

4.2.2 Ulpus Cornelius Laelianus

Vládl v Galsko-římském císařství jen několik měsíců na přelomu let 268 a 269. Jeho mincovní portrét je oproti Postumovu výrazně stylizovanější a hůře provedený, což se projevuje obzvláště na zobrazení plnovousu. Na svých mincích vypadá i o něco mladší než jeho předchůdce.

Obr. 101: AE antoninianus císaře Laeliana; 269 n.l.; Colonia Agrippina; zdroj: RN E61, 916.

4.2.3 Marcus Aurelius Marius

Vládl velice krátce někdy v průběhu roku 269. Jako jediný z Galsko-římských císařů má portrét více podobný legitimním vojenským císařům. Císař má krátký vojenský sestřih, krátký kudrnatý plnovous a malý bambulovitý nos (*obr. 102*).

Obr. 102: AE antoninianus císaře Maria; 269 n.l.; Colonia Agrippina; zdroj: vlastní fotografie.

4.2.4 Marcus Piavonius Victorinus

Vládl Galsko-římskému císařství v letech 269 až 270. Jeho portréty ukazují muže středního věku s mohutným orlím nosem a typickým plnovousem (*obr. 103*).

Obr. 103: AE antoninianus císaře Victorina; 269–270 n.l.; Colonia Agrippina; zdroj: vlastní fotografie.

4.2.5 Gaius Pius Esuvius Tetricus

Poslední z Galsko-římských císařů vládl v letech 270 až 274. Tetricovy portréty se odlišují pouze malým rovnýmnosem (*obr. 104*). Císař také razil pro svého syna a nástupce Tetrica (II.). Ten je na mincích vyobrazen jako malý hoch (*obr. 105*).

Obr. 104: AE antoninianus císaře Tetrica;
270–274; Vienna;
zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 105: AE antoninianus Tetrica II.;
270–274; Vienna;
zdroj: vlastní fotografie.

4.2.6 Titus Fulvius Iunius Macrianus

Vládl společně s bratrem Quietem na přelomu let 260 a 261 ve východních provinciích říše. Jeho mincovní obraz je nápadný zmenšenou a velmi úzkou hlavou (*obr. 106*).

Obr. 106: AE antoninianus císaře Macriana;
260–261 n.l.; Samosata;
zdroj: CNG E442, 553.

4.2.7 Titus Fulvius Iunius Quietus

Vládl společně s bratrem Macrianem na východě říše. U moci se udržel jen o několik měsíců déle, než byl také poražen. Jeho mincovní obraz je prakticky shodný s bratrovým, jen hlava je o něco širší (*obr. 107*).

Obr. 107: AE antoninianus císaře Quieta;
260–261 n.l.; Antiochia;
zdroj: vlastní fotografie.

4.2.8 Lucius Iulius Aurelius Septimius Vabalathus Athenodorus

Byl vládcem Palmýry v letech 267 až 272, i když fakticky za něj vládla jeho matka Zenobia. S jeho mincovním portrétem se objevují pouze měděné antonininany, kde je zobrazen společně s aktuálně vládnoucím císařem Aurelianem. Aurelianus je na aversu s paprskovou korunu a Vabalathus na reversu s věncem (*obr. 108*). Portréty jsou natolik stylizované, že na nich nelze spatřovat žádné individuální rysy.

Obr. 108: AE antoninianus Vabalatha (na rubové straně s věncem na hlavě); 271–272 n.l.; Antiochia; zdroj: vlastní fotografie.

4.2.9 Marcus Aurelius Carausius

Byl vzdorocísařem v Británii v letech 286 až 293. Jeho mincovní portrét zobrazuje muže středního věku s velikou kulatou hlavou a kratším plnovousem (*obr. 109*).

Obr. 109: AE antoninianus císaře Carausia; 286–287 n.l.; Londinium; zdroj: vlastní fotografie.

4.2.10 Allectus

Byl nástupcem vzdorocísaře Carausia v letech 293 až 296. Na svých mincích je zobrazen jako mladší muž s úzkou hlavou a krátkým plnovousem (*obr. 110*).

Obr. 110: redukovaný AE antoninianus císaře Allecta; 293–296 n.l.; Camulodunum/Claesentum; zdroj: vlastní fotografie.

4.3 Od Claudia „Gothica“ po Carina

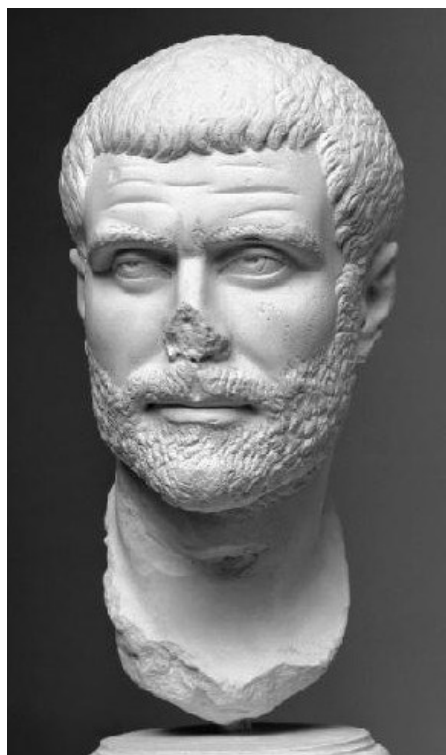
Z tohoto období se již dochovalo malé množství sochařských portrétů. Začíná se u nich projevovat odklon od zobrazování individuálních rysů a převažovat snaha o stylizaci. Ta se nejvíce projevuje na portrétu císaře Proba. Také způsob zpracování již neodpovídá kvalitě předchozího období. Mincovní portréty pokračují v trendu, který nastavil císař Gallienus. Jsou již velice stylizované a ponechávají si nanejvýš jeden charakteristický znak portrétovaného. Vojenskost císařů je čím dál tím více propagována a císaři se tak na svých mincích již objevují i v plné zbroji.

4.3.1 Marcus Aurelius Valerius Claudius „Gothicus“

Vládl v letech 268 až 270. Jeho portréty jsou již značně stylizované. Na mincovním portrétu je však císař dobře rozeznatelný díky typickým znakům. Císař má poměrně hranatou hlavu, což je zdůrazněno ostře profilovanou spodní čelistí, špičatou bradou a špičatým nosem (*obr. 111*). Na jeho sochařských portrétech jsou však tyto znaky zjemněny a navazují na císaře Galliena (*obr. 112*).²⁷⁰ Claudius je na mincích vždy zobrazován jako zralý muž s krátkým vojenským účesem a krátkým plnovousem.

Obr. 111: AE antoninianus císaře Claudia „Gothica“; 268–270 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 112: Claudius „Gothicus“; mramorová busta; 268–270 n.l.; Worcester Art Museum, Worcester; zdroj: viamus.uni-goettingen.de

²⁷⁰ KLEINER 1992, 375.

4.3.2 Marcus Aurelis Claudius Quintillus

Bratr císaře Cladia „Gothica“ vládl krátce po jeho smrti v roce 270. Na svých portrétech je velmi podobný bratrovi jen má místo vlnitých vlasů kudrnaté (*obr. 113*).

Obr. 113: AE antoninianus císaře Quintilla; 270 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

4.3.3 Lucius Domitius Aurelianus

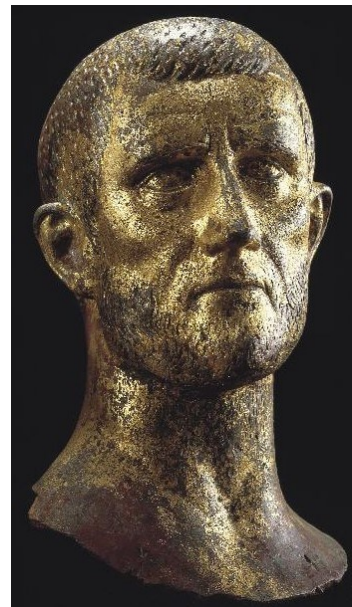
Vládl v letech 270 až 275. Jeho portréty pokračují v postupné stylizaci. Jeho mincovní portrét z počátku navazuje na Cladia „Gothica“, zřejmě v důsledku použití jeho razidel (*obr. 114*). Po většinu vlády Aureliana je však císařův portrét zcela odlišný. Veškeré individuální rysy mizí a jsou nahrazeny pouze určitými charakteristickými znaky. Císař je zobrazován jako muž středního věku s dlouhým krkem a menší kulatou hlavou (*obr. 115*). Tomuto způsobu zobrazení odpovídá i bronzová busta, která je císaři Aurelianovi některými připisována (*obr. 116*).²⁷¹

Obr. 114: AE antoninianus císaře Aureliana; 270–272 n.l.; Siscia; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 115: AE antoninianus císaře Aureliana; 274–275 n.l.; Serdica; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 116: Aurelianus (?); bronzová busta; 270–275 n.l.; Museo di Santa Giulia, Brescia; zdroj: www.ilgiornaledellarte.com

²⁷¹ KLEINER 1992, 375.

4.3.4 Marcus Claudius Tacitus

Vládl v letech 275 až 276. Jeho portréty jsou typické svou úpravou vousů. Císař postrádá knír podnosem a zbylé vousy mu jdou v uhlazených pramenech až na krk (*obr. 117*). Na mincovním portrétu toto ještě doplňuje kulatý tvar hlavy s plnějšími tvářemi (*obr. 118*).

Obr. 118: AE antoninianus císaře Tacita, 275–276 n.l.; Cyzicus; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 117: Tacitus; mramorová busta; 275–276 n.l.; Museum Louvre, Paříž; zdroj: SCARRE 1995, 188.

4.3.5 Marcus Annianus Florianus

Nevlastní bratr císaře Tacita vládl krátce po jeho smrti v roce 276. Na svých mincích je zobrazen jako mladší muž s krátkým kudrnatým plnovousem (*obr. 119*).

Obr. 119: AE antoninianus císaře Florianana; 276 n.l.; Řím; zdroj: vlastní fotografie.

4.3.6 Marcus Aurelius Equitius Probus

Vládl v letech 276 až 282. Probus je prototypem vojenského císaře. Jeho vojenská se projevuje především v mincovním portrétu, ve kterém navazuje na císaře Aureliana.²⁷² Jeho stylizovaný mincovní portrét ukazuje energického muže s dlouhým krkem, nápadně malou úzkou hlavou, krátkým sestřihem a krátkým plnovousem. Oproti ostatním vojenským císařům jeho podobizna na mincích hledí vlevo i vpravo.²⁷³ Za císaře Proba dochází také ke zvýšení kultu císařské osobnosti. Na mincích se to projevuje velkým množstvím portrétních typů. Císař je jako voják zobrazován ve vojenském plášti, ve zbroji, nebo v plné zbroji s kopím, štítem a přilbicí (*obr. 120*). Jeho císařský majestát je vyobrazen pomocí honosného oděvu a žezla (*obr. 121*). Celé to doplňují dedikační nápisy DEO ET DOMINO PROBO AVG²⁷⁴, který se v takovéto podobě objevuje vůbec poprvé, a stane se vzorem císaři Diocletianovi (*obr. 122*). Také je propagována císařova neporazitelnost (PROBVS INVICTVS AVG, *obr. 123*) a jeho *virtus*²⁷⁵ (VIRTVS PROBI AVG). Ke změně dochází i u sochařských portrétů. Jeho nejlépe dochovaná busta je zhotovena velmi schematicky a až s geometrickými prvky. Císař na ní má dosti hranatou hlavu s rovným krátkým vojenským sestřihem, rovným a k nosu staženým obočím, rovným nosem, rovnými staženými rty a velkýma upřeně hledícíma očima (*obr. 124*). Celý tento vzhled předznamenává styl vlastní pozdějším tetrarchům.²⁷⁶ Jediným detailem je pak pouze lepší modelace císařových vousů.

Obr. 120: AE antoninanus císaře Proba; avers: IMP C M AVR PROBVS P F AVG (císař hledí vlevo, je v plné zbroji se štítem, kopím a přilbicí); revers: VIRTVS PROBI AVG (císařova statečnost demonstrována výjevem z bitvy, kde císař na koni probodává kopím nepřítele); 278–282 n.l.; Serdica; zdroj: vlastní fotografie.

²⁷² KLEINER 1992, 376.

²⁷³ Většina císařů hledí pouze vpravo (PETRÁŇ-FRIDRICHOVSKÝ 2008, 243). Pohled doleva byl běžnější v počátcích principátu za julsko-claudijské a flavijovské dynastie.

²⁷⁴ Deo et domino Probo Augusto = (našemu) bohu a pánu, císaři Probovi.

²⁷⁵ Viz poznámka 231.

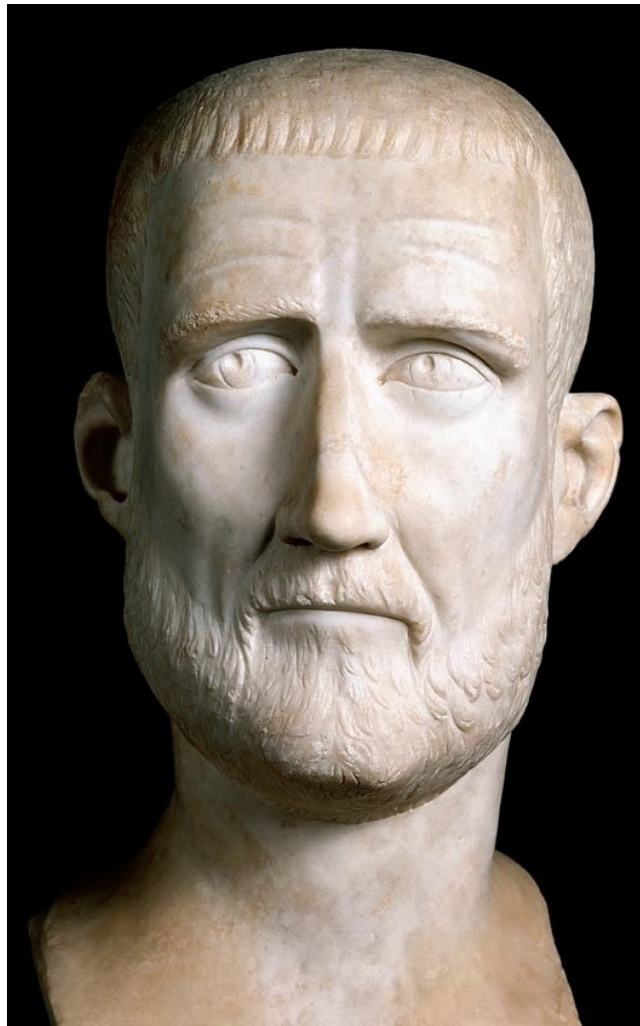
²⁷⁶ KLEINER 1992, 376; KLEINER 2010, 269.

Obr. 121: AE antoninianus císaře Proba; avers: IMP C PROBVS AVG (císař v honosném císařském oděvu se žezlem v ruce); 276–282 n.l.; Ticinum; zdroj: RN E61, 928.

Obr. 122: AE antoninianus císaře Proba; avers: IMP DEO ET DOMINO PROBO AVG (císař ve vojenském plášti hledí vpravo); 276–282 n.l.; Serdica; zdroj: Savoca OA31, 553.

Obr. 124: Probus; mramorová busta; 276–282 n.l.; Kapitolské muzeum, Řím; zdroj: KLEINER 2010, 269, Fig. 18-10.

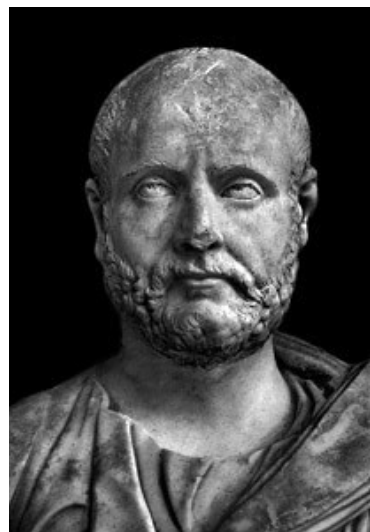
Obr. 123: bronzový medailon císaře Proba; avers: IMP PROBVS INVICTVS AVG (císař ve zbroji a vojenském plášti drží štít a kopí, za ním stojí bůh Sol s paprskovou korunou); revers: IMP PROBVS COS II (dva vojáci vedou kvadrigu, na které jede císař společně s bohyní Victorií); 278 n.l.; Siscia; zdroj: www.wildwinds.com.

4.3.7 Marcus Aurelius Carus

Vládl v letech 282 až 283. Císařovy mincovní portréty jsou již natolik stylizované, že jsou při horší zachovalosti těžko rozpoznatelné. Na dobře zachovaných mincích je však císař dobře poznatelný díky svému vysokému čelu. Císař je zobrazován jako starší muž s menší hlavou, krátkým vojenským sestřihem, drobným plnovousem a již zmiňovaným vysokým čelem (*obr. 125*). Existuje i několik mramorových hlav, které jsou jako císař Carus identifikovány (*obr. 126*). Jejich určení je však nejisté.²⁷⁷

Obr. 125: AE antoninianus císaře Cara; 282–283 n.l.; Ticinum, zdroj: Savoca OA32, 570.

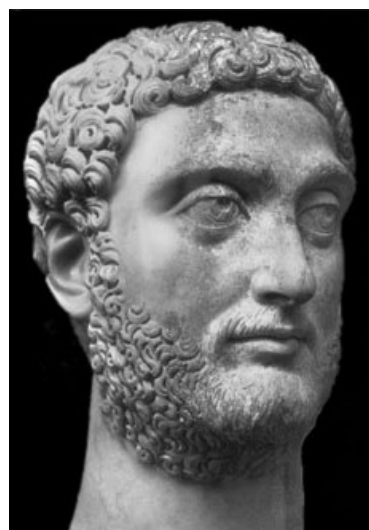
Obr. 126: Carus (?); Ostia Antica Museum; zdroj: www.rome101.com.

4.3.8 Marcus Aurelius Numerius Numerianus

Mladší syn císaře Cara vládl v letech 282 až 284. Na svých mincích je zobrazován jako mladší muž bez výraznějších charakteristických znaků. Některé mincovní portréty se však vyznačují bohatším účesem (*obr. 127*). Jako Numerianus je také identifikována jedna mramorová busta (*obr. 128*). Má však kudrnaté vlasy a vousy připomínající spíše jeho bratra Carina.

Obr. 127: AE antoninianus císaře Numeriana; 283 n.l.; Ticinum; zdroj: RN E61, 941.

Obr. 128: Numerianus (?); Museum of Fine Arts, Boston; zdroj: www.rome101.com.

²⁷⁷ KLEINER 1992, 376.

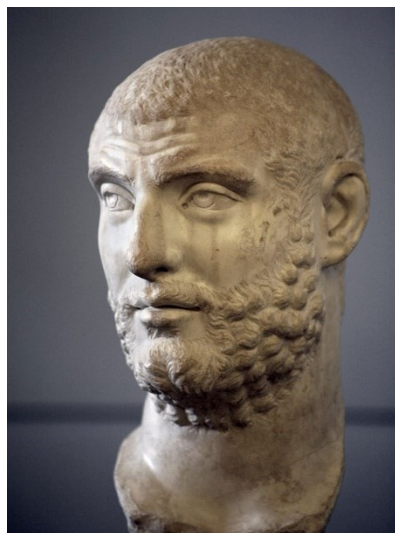

4.3.9 Marcus Aurelius Carinus

Starší syn císaře Cara vládl v letech 282 až 285. Jeho stylizované portréty ukazují mladého muže s krátkým vojenským sestřihem a krátkým kudrnatým plnovousem (*obr. 129*). Na základě srovnání s mincovním portrétem se dají identifikovat i některé busty z té doby (*obr. 130*).

Obr. 129: AV aureus císaře Carina; 282 n.l.; Siscia; zdroj: CNG 111, 791.

Obr. 130: Carinus (?); Kapitolské muzeum, Řím; zdroj: www.rome101.com.

4.4 Tetrarchie

Zakladatel tetrarchie císař Diocletianus vytvořil portrétní vzor tetrarchického vládce, který byl nadřazen individuální osobnosti každého ze členů císařského kolegia. Princip tetrarchie totiž spočíval v tom, aby císaři spolupracovali ve vzájemné shodě a vystupovali jako jeden muž. V sochařství i na mincích se to projevilo ztrátou veškerých individuálních rysů.²⁷⁸ Císařům zůstávají pouze určité charakteristické znaky, které se však pro identifikaci konkrétního císaře hodí jen v případě skulptury, a to jen u soch vzniklých v počátcích tetrarchie, a ještě na západě impéria. Na mincích jsou i tyto znaky, pokud jsou vůbec patrné, nepoužitelné kvůli substituci mincovního portrétu.²⁷⁹ Ovšem to, co mincovní obrazy ztrácejí na detailu tváře, to dohánějí na jeho velikosti. Portréty se snaží vyplňovat celý volný prostor mince. I celkové vzezření císaře je silně naddimenzováno. Císaři mají velmi silný krk, velikou hlavu, mohutnou spodní čelist, široký pruh vousů a veliké oči. Celková mohutnost císařovy hlavy je také

²⁷⁸ KEŠNER 2016, 35.

²⁷⁹ GÜNTHER 1938,25; L'ORANGE 1984, 4.

dána tím, od jakého místa na těle mincovní portrét začíná. Samotná hlava s krkem je největší, hlava s krkem a vršky ramen (polobusta) je již o něco menší, a hlava s poprsím (busta) je nejmenší. Hlava císaře se ještě může zmenšit v případě, že nese nějakou pokrývku hlavy, např. přilbici. I tak je ale mnohem větší, než bylo zvykem u vojenských císařů (*obr. 131*).

Obr. 131: tři AE follisy císaře Diocletiana;
zleva: pouze hlava s krkem, císař hledí vpravo, vavřínový věnec, hlava vyplňuje celý prostor;
polobusta, císař hledí vpravo, vavřínový věnec, hlava se zmenšuje v závislosti na celkové délce;
hlava s poprsím, císař hledí vlevo, ve zbroji, se štítem a kopím přes rameno, přilbice,
hlava výrazně menší; zdtoj: KEŠNER 2016, 54, Obr. 37.

4.4.1 Gaius Valerius Diocletianus

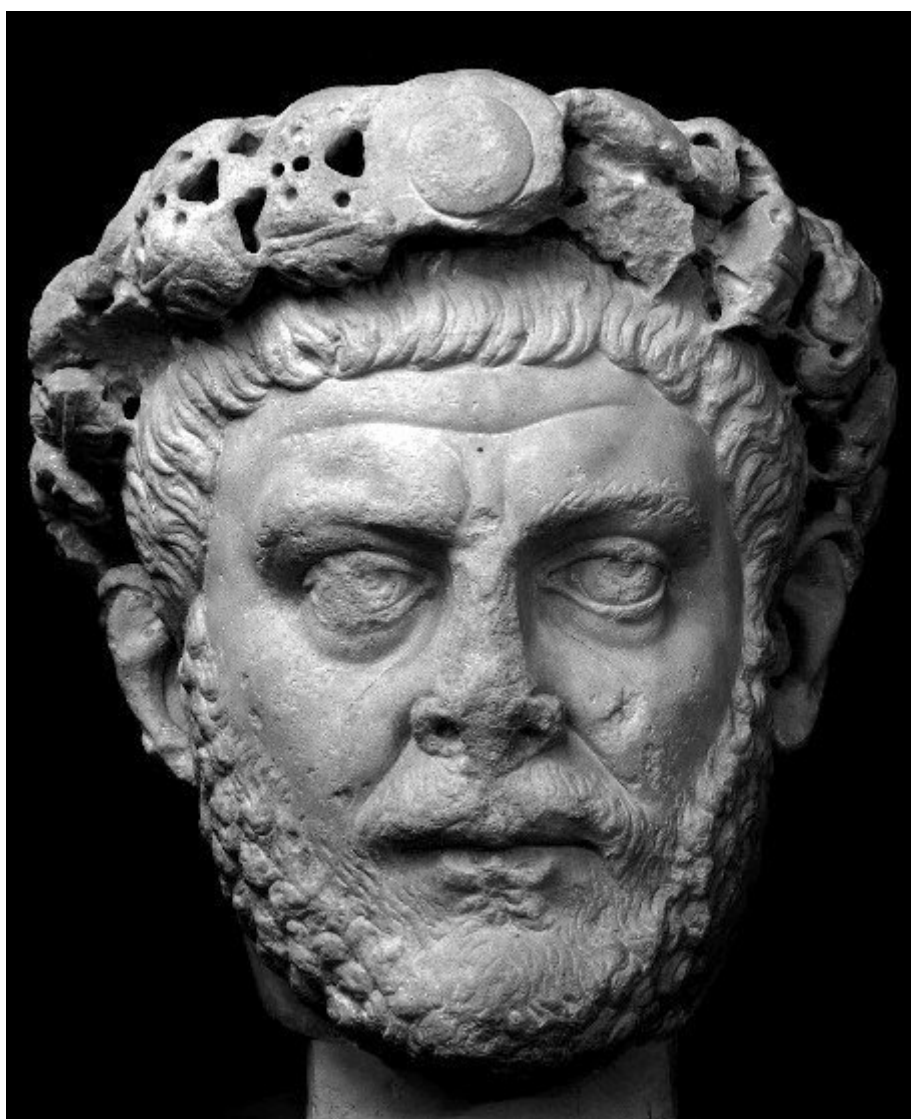
Vládl v letech 284 až 305. Diocletianus zprvu navázal na způsoby portrétování svých předchůdců. Po ustanovení tetrarchie od tohoto způsobu upouští a vytváří styl nový. Ten přejímá některé prvky předchozích období, ale s naprostou odlišným výsledkem. Zatímco dříve císaři prezentovali výhradně vlastní osobu, nyní je císařský portrét prezentací celé tetrarchie. To se projevuje úplnou ztrátou individuálních rysů a naprostou stylizací a idealizací portrétu. Diocletianus má na mincovních portrétech vzhled muže středního věku s krátkým vojenským účesem, krátkým plnovousem a přísným upřeným pohledem (*obr. 132*). Jediný detail, který je císaři připisován a na mincích se občas objevuje, je vrásčité čelo.²⁸⁰ Ze sochařských portrétů, které jsou Diocletianovi připisovány, je zřejmě nejznámější busta z Nicomedie²⁸¹ (*obr. 133*).

²⁸⁰ LUŽICKÝ 2015, 93.

²⁸¹ Viz poznámka 136.

Obr. 132: AE follis císaře Diocletiana; 300 n.l.; Aquileia; zdroj: Rauch 108, 350.

Obr. 133: Diocletianus (?); mramorová busta z období tetrarchie vzniklá přerytím staršího portrétu; před rokem 300 n.l.; Archeologické muzeum, Istanbul; zdroj: PRUSAC 2010, 271, Pl. 44, Fig. 48a.

4.4.2 Marcus Aurelius Maximianus

Vládl společně s Diocletianem od roku 285 do roku 305. Pro jeho mincovní portréty platí to samé, co pro Diocletiana. Rozdíl je jen v tom, že na některých mincích má císař trochu prohnutý a zdvižený bambulovitý nos (*obr. 134*).²⁸² Po přijetí svého božského přízviska Herculus, nechal razit zlaté mince, na kterých je jako Herkules se lví kůží přes hlavu (*obr. 135*).

Obr. 134: AE follis císaře Maximiana; 297–298 n.l.; Heraclea; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 135: AV aureus císaře Maximiana; 286–287 n.l.; Řím; zdroj: NAC 24, 241.

4.4.3 Gaius Galerius Valerius Maximianus

Vládl v letech 293 až 305 jako nástupce s titulem Caesara a v letech 305 až 311 již s titulem Augusta. Jeho mincovní portréty jsou shodné s ostatními tetrarchy (*obr. 136, 137*). Je mu také přisuzována porfyrová busta, která nejlépe reprezentuje východní tetrarchický styl (*obr. 138*).

Obr. 136: AE follis císaře Galeria s titulem Caesara; 294 n.l.; Heraclea; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 137: AE follis císaře Galeria s titulem Augusta; 308–309 n.l.; Cyzicus; zdroj: vlastní fotografie.

²⁸² LUŽICKÝ 2015, 93; KEŠNER 2016, 56.

Obr. 138: Galerius (?) z Atribis v dolním Egyptě;
okolo 300 n. l.; porfyr, výška cca 75 cm;
Egypské muzeum, Káhira;
zdroj: KLEINER 2010, 281, Fig. 19-4.

4.4.4 Flavius Iulius Valerius Constantius „Chlorus“

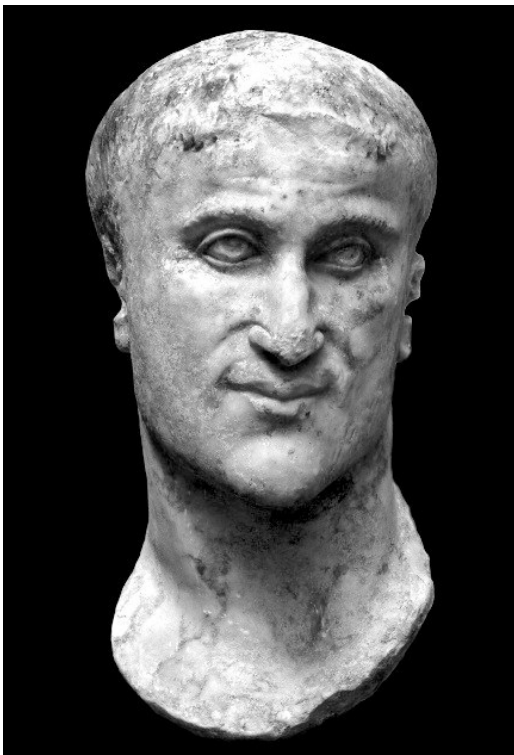
Vládl v letech 293 jako nástupce s titulem Caesara a v letech 305 až 306 s titulem Augusta. Jeho tetrarchický portrét se na mincích občas vyznačuje velkým orlím nosem a na některých zlatých mincích i kudrnatým plnovousem (*obr. 139, 140*). Na dvou císařových bustách je krásně vidět postupná stylizace portrétu. Starší je ještě zhotovena detailněji a více dodržuje lidskou fyziognomii (*obr. 141*). Mladší je již více stylizována (*obr. 142*).

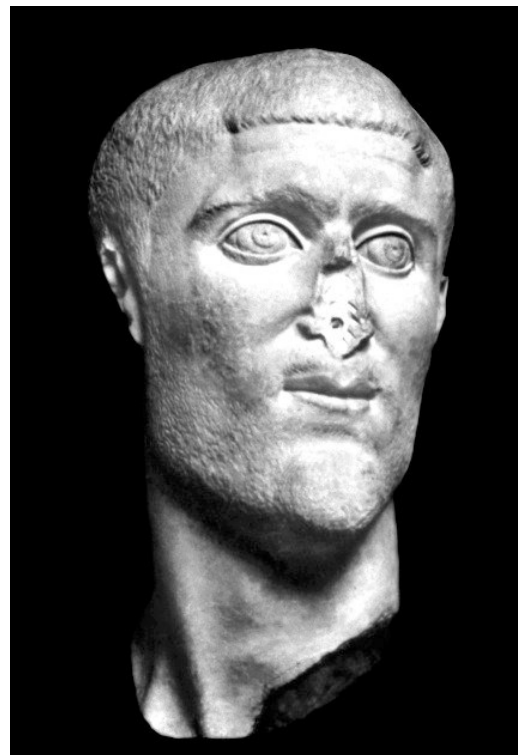
Obr. 139: AE follis císaře Constantia „Chlora“; avers: IMP C CONSTANTIVS P F AVG (císař s velkým orlím nosem); 306 n.l.; Ticinum; zdroj: Rauch 108, 363.

Obr. 140: AV aureus císaře Constantia „Chlora“; avers: CONSTANTIVS NOB CAES (císař s kudrnatým plnovousem); 300 n.l.; Antiochia; zdroj: GWLB 92, 62.

Obr. 141: Constantius „Chlorus“; Ny Carlsberg Glyptotek, Kodaň; zdroj: PRUSAC 2010, 266, Pl. 39, Fig. 40a.

Obr. 142: Constantius „Chlorus“; Staatliche Museen zu Berlin, Berlín; zdroj: PRUSAC 2010, 266, Pl. 39, Fig. 41a.

4.4.5 Flavius Valerius Severus (II.)

Vládl v letech 305 až 306 s titulem Caesara a 306 až 307 s titulem Augusta. Císař již nemá zvláštní charakteristické rysy (*obr. 143*). Jeho mincovní portréty jsou substitucemi císařů Diocletiana a Galeria.²⁸³

Obr. 143: AR argenteus císaře Severa s titulem Caesara; 305 n.l.; Serdica; zdroj: Rauch 108, 364).

4.4.6 Galerius Valerius Maximinus (II.) „Daia“

Vládl v letech 305 až 310 s titulem Caesara a 310 až 313 s titulem Augusta. Císař již také nemá žádné zvláštní charakteristické rysy (*obr. 144*).

Obr. 144: AE follis císaře Maximina s titulem Caesara; 305–307 n.l.; Lugdunum; zdroj: vlastní fotografie.

4.4.7 Marcus Valerius Maxentius

Syn císaře Maximiana vládl jako vzdorocísař v Itálii a severní Africe v letech 306 až 312. Jeho portréty se od oficiálních tetrarchů liší v úpravě vlasů. Maxentius nemá svůj krátký vojenský účes nad čelem zastřižen rovně, ale přechází mu v jednotlivé

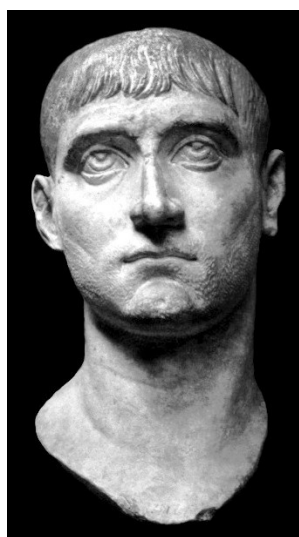
---

²⁸³ L'ORANGE 1984, 33.

pramínky. Je to vidět jak na mincovním (*obr. 145*) tak i na sochařském portrétu (*obr. 146*).²⁸⁴

Obr. 145: AE follis císaře Maxentia;
307 n.l.; Aquileia;
zdroj: Rauch 108, 372.

Obr. 146: Maxentius; Staatliche
Kunstsammlungen, Drážďany;
zdroj: PRUSAC 2010, 277, Pl. 50, Fig. 53a.

4.4.8 Gaius Valerius Licinianus Licinius

Vládl v letech 308 až 324. Přestože vládnul dost dlouho i po rozpadu tetrarchie, zůstal věrný tetrarchickému portrétnímu stylu. Jeho portréty jsou kopiemi ostatních tetrarchů a císař tak na nich nemá žádné své individuální rysy ani typické znaky (*obr. 147*). Císař nechal razit i mince pro svého syna a nástupce Licinia (II.) s titulem Caesara (*obr. 148*).

Obr. 147: redukovaný AE follis
císaře Licinia; 311–313 n.l.; Siscia;
zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 148: redukovaný AE follis
Licinia (II.); 317–324 n.l.; Heraclea;
zdroj: vlastní fotografie.

²⁸⁴ L'ORANGE 1984, 35; KLEINER 1992, 407.

4.5 Constantinovci

Císař Constantinus I., který zbyl jako jediný z původních tetrarchů, začal na základech tetrarchie utvářet svůj nový portrétní styl. Ten se v průběhu jeho dlouhé vlády sice měnil, ale základní prvky si ponechával stejné. Císař omládl, zbavil se krátkého vojenského účesu a oholil si tvář. Této tradici pak zůstali věrni téměř všichni oficiální panovníci constantinovské dynastie. Císařský portrét se více a více stával pouze typem ideálního vladaře, který se postupně vzdaloval i správným proporcím lidské tváře. Na mincích je to do jisté míry zapříčiněno neustále se redukcí střížkem, kdy se na zmenšující se obraz nedá dostat patřičné množství detailů. V sochařství byl kladen spíše důraz na abstrakci a monumentalitu než na snahu zobrazit císaře jako obyčejnou lidskou bytost.

4.5.1 Flavius Valerius Constantinus (I.) „Magnus“

Vládl v letech 306 až 307 s titulem Caesara a v letech 307 až 337 s titulem Augusta. Na některých mincích se lze ještě setkat s tituly *Filius Augusti* nebo *Augustorum*²⁸⁵ (FIL AVG, AVGG) a *Maximus Augustus* (MAX AVG)²⁸⁶. Jeho mincovní portrét by se dal rozdělit do čtyř vývojových etap. V první fázi je zobrazován jako jeden z tetrarchů (*obr. 149*). Ve druhé fázi již začíná zjemňovat své rysy. Hlava se zmenšuje, ale stále je dost masivní, zachovává si přísný vojenský výraz tváře a ztrácí plnovous (*obr. 150*). Ve třetí fázi, jež je posledním klasicismem římského portrétního umění, navazuje na císaře Augusta. Císař se stane mladým a krásným, definitivně přichází o plnovous a jeho účes se změní podle vzoru císaře Traiana (*obr. 151*). Ve čtvrté fázi nastupuje větší míra abstrakce, kdy se císař mění na neosobní veličenstvo. Stále zůstává mladý, krásný a bez vousů, ale účes se prodlužuje až na krk (*obr. 152*). Tento Constantinův portrét, kde si vzal za vzor dva nejúspěšnější římské císaře, se stává posledním císařským portrétním typem,²⁸⁷ na který navazují již všichni další císaři. Po roce 326 se také na císařově hlavě objevuje diadém.²⁸⁸ V sochařství reprezentují císařovy portrétní snahy nejlépe dvě

---

²⁸⁵ Sám tento titul nepoužíval. Byl mu udělen Galeriem po roce 308 místo titulu Augustus. Všechny tyto ražby pak pocházejí z mincoven pod správou císaře Galeria.

²⁸⁶ Maximus Augustus = nejvýše postavený císař. Tento titul mu udělil v roce 312 římský senát za porážku Maxentia. Na mincích se objevuje, ale až po roce 315 (KURZ 2006, 140).

²⁸⁷ HANNESTAD 1988, 327.

²⁸⁸ STRONG 1976, 278; Někdy uváděn rok 325 (KURZ 2006, 143).

monumentální hlavy. U první, z Maxentiovy baziliky v Římě, je ještě vidět vliv tetrarchického stylu. Ten je nejlépe patrný na císařových velikých očích a upřeném strnulém pohledu. Celkový obraz je ale zjemněn uhlazeností císařovy mladé oholené tváře (*obr. 153*). U druhé se však již naplno prosadily císařovy snahy o vytvoření nového císařského portrétního. Constantinus je na ní zobrazen jako mladý a krásný, s uhlazeným účesem, pootevřenými ústy a pohledem směřujícím vzhůru (*obr. 154, 155*).

Obr. 149: AE follis císaře Constantina I.; 307 n.l.; Řím; zdroj: CNG 375, 714.

Obr. 150: AV solidus císaře Constantina I.; 310 n.l.; Augusta Treverorum; zdroj: CNG 112, 660.

Obr. 151: AE follis císaře Constantina I.; 327 n.l.; Constantinopolis; zdroj: RM E60, 1074.

Obr. 152: AV solidus císaře Constantina I.; 335 n.l.; Nicomedia; zdroj: CNG 112, 661.

Obr. 153: Constantinus I.; mramorová hlava z monumentální akrolitické sochy; (313) 315–324 (330) n.l.; Museo del Palazzo dei Conservatori, Řím; zdroj: cdn.history.com.

Obr. 154: Constantinus I.; hlava z monumentální mramorové sochy;
325–337 (370) n.l.; Metropolitní muzeum, New York; zdroj: MET 26.229.

Obr. 155: Constantinus I.; hlava z monumentální mramorové sochy;
325–337 (370) n.l.; Metropolitní muzeum, New York; zdroj: MET 26.229.

4.5.2 Flavius Iulius Crispus

Nejstarší syn císaře Constantina I. se na vládě podílel společně s otcem v letech 317 až 326. Jeho mincovní portrét vznikl v době, kdy jeho otec již preferoval návaznost na císaře Augusta a Traiana. Zpočátku je na mincích zobrazován jako mladík (*obr. 156*) a později jako mladý muž bez jakýchkoliv charakteristických znaků (*obr. 157*).

Obr. 156: redukovaný AE follis Crispa; 321 n.l.; Arelate; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 157: redukovaný AE follis Crispa; 321–324 n.l.; Siscia; zdroj: vlastní fotografie.

4.5.3 Flavius Iulius Dalmatius a Flavius Claudius Hanniballianus

Synovci císaře Constantina I., kteří se od roku 335 podíleli na vládě společně se svým strýcem. Starší Dalmatius²⁸⁹ v pozici Caesara a mladší Hanniballianus s titulem pontského krále. Jejich portréty odpovídají poslední vývojové fázi Constantinova portrétu. Oba jsou zobrazováni jako mladíci bez individuálních rysů. Jediný rozdíl mezi nimi je pouze v tom, že zatímco starší Dalmatius má na hlavě věnec (*obr. 158*) nebo jednoduchý diadém, tak Hanniballianus je vždy prostovlasý (*obr. 159*).

Obr. 158: redukovaný AE follis Dalmatia; 336–337 n.l.; Constantinopolis; zdroj: LEU W8, 1531.

Obr. 159: redukovaný AE follis Hanniballiana; 336–337 n.l.; Constantinopolis; zdroj: FRK 318, 1924.

²⁸⁹ Na mincích se též objevuje pod jménem Delmatius.

4.5.4 Flavius Claudius Iulius Constantinus (II.)

Druhý nejstarší syn císaře Constantina I. se podílel na vládě s otcem od roku 317 v pozici Caesara. V letech 337 až 340 vládl společně se dvěma mladšími bratry v pozici Augusta. Jeho starší mincovní portréty jsou shodné s bratrem Crispem (*obr. 160, 161*). Mladší portréty poté navazují na poslední císařský typ Constantina I. (*obr. 162*).

Obr. 160: redukovaný
AE follis Constantina II.;
320–321 n.l.; Siscia;
zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 161: redukovaný
AE follis Constantina II.;
326–327 n.l.; Siscia;
zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 162: AV solidus císaře
Constantina II. 337–340
n.l.; Constantinopolis;
zdroj: Rauch 108, 379.

4.5.5 Flavius Iulius Constans

Nejmladší syn císaře Constantina I. se stal nástupcem v roce 333 a společně s bratry vládl v letech 337 až 350. Jeho portrét navazuje na poslední císařský typ Constantina I. (*obr. 163*). V roce 346 zavádí společně s bratrem novou větší měděnou minci *maiorinu*²⁹⁰ (*obr. 164*).

Obr. 163: AE centenionalis císaře
Constanta; 337–340 n.l.; Siscia;
zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 164: AE maiorina císaře Constanta;
348–350 n.l.; Siscia; zdroj: vlastní fotografie.

²⁹⁰ Pecunia maiorina = větší peníz (PETRÁŇ–FRIDRICHOVSKÝ 2008, 45).

4.5.6 Flavius Iulius Constantius (II.)

Třetí syn císaře Constantina I. se stal nástupcem v roce 324 a společně s bratry vládl v letech 337 až 361. Jeho portrét navazuje na poslední císařský typ Constantina I. a císař na něm nemá žádné individuální rysy (*obr. 165*). Jako Constantius II. je také identifikována monumentální bronzová hlava umístěná v Římě (*obr. 166*).²⁹¹

Obr. 165: AE centenionalis císaře Constantia II.; 337–341 n.l.; Antiochia; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 166: kolosální bronzová hlava císaře Constantia II.; po roce 337 n.l.; Museo del Palazzo dei Conservatori; zdroj: TUCK 2015, 337, 12.2.

²⁹¹ SCARRE 1995, 224; Někdy také připisována Constantinovi I. (KLEINER 1992, 441; TUCK 2015, 337).

4.5.7 Flavius Magnus Magnentius a Flavius Magnus Decentius

V letech 350 až 353 ovládali tito dva vzdorocísaři západní polovinu říše. Starší z bratrů Magnentius byl v pozici Augusta a mladší Decentius v pozici Caesara. Jejich mincovní portréty se od oficiálních nápadně liší. Císaři mají mnohem mohutnější hlavu, špičatou bradu a někdy až přehnaně veliké oko. Magnentius je zobrazován prostovlasý nebo s čelenkou (*obr. 167*) a Decentius je vždy prostovlasý (*obr. 168*).

Obr. 167: AE maiorina císaře Magnentia; 350–353 n.l.; Arelate; zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 168: AE maiorina císaře Decentia; 351–353 n.l.; Aquileia; zdroj: vlastní fotografie.

4.5.8 Flavius Vetricianus

Ovládal v roce 350 část území mezi západní a východní částí říše – nejspíše většinu balkánského poloostrova. Jeho mincovní portrét je pojat jednodušeji a od oficiálního se odlišuje tím, že je na něm císař zobrazen vždy s plnovousem (*obr. 169*).

Obr. 169: AE centenionalis císaře Vetriciana; 350 n.l.; Siscia; zdroj: RN E55, 1171.

4.5.9 Flavius Iulius Popilius Nepotianus Constantinus

Vnuk Constantina I., který v roce 350 ovládl Řím a nejbližší okolí. Po zhruba měsíční vládě byl Magnentiem poražen a zabit. Jeho mincovní portrét je na tuto dobu velmi dobře proveden. Císař má vlnitý a někdy i kudrnatý účes a krátký plnovous (*obr. 170*).

Obr. 170: AE maiorina císaře Nepotiana;
350 n.l.; Řím; zdroj: FRK 318, 1970.

4.5.10 Flavius Claudius Constantius Gallus

Vnuk Constantia „Chlora“, který byl svým bratrancem Constantiem II. jmenován v roce 351 Caesarem. V této pozici zůstal až do roku 354, kdy byl na císařův příkaz popraven. Jeho mincovní portrét je typický mladistvým vzhledem, úzkou hlavou a uhlazeným účesem bez věnce či diadému (*obr. 171*). Díky tomu je Gallus poznatelný i na dosti otřelých mincích (*obr. 172*).

Obr. 171: AV solidus Constantia Galla;
351–354 n.l.; Antiochia;
zdroj: NAC 75, 342.

Obr. 172: AE maiorina Constantia Galla;
351–354 n.l.; Alexandria;
zdroj: vlastní fotografie.

4.5.11 Flavius Claudius Julianus (II.) „Apostata“

Mladší bratr Constantia Galla, který byl svým bratrancem císařem Constantiem II. jmenován v roce 355 Caesarem. V letech 360 až 363 již vládl s titulem Augusta. Jeho mincovní portrét v období nástupnictví ukazuje bezvousého mladíka s úzkou hlavou, nápadně se podobající svému bratrovi Constantiu Gallovi (*obr. 173*). V období samostatné vlády se císař nechával zobrazovat s nápadně bohatým plnovousem. Zajímavé je, že tento plnovous nabývá nejrůznějších velikostí a tvarů (*obr. 174, 175, 176, 177, 178*).

Obr. 173: AR siliqua
Juliana II.;
355–360 n.l.; Arelate;
zdroj: FRK 318, 1961.

Obr. 174: AE centenionalis
císaře Juliana II.;
361–363 n.l.; Antiochia;
zdroj: HAE 58, 3216.

Obr. 175: AE centenionalis
císaře Juliana II.;
361–363 n.l.; Sirmium;
zdroj: vlastní fotografie.

Obr. 176: AV solidus
císaře Juliana II.;
361–363 n.l.; Antiochia;
zdroj: FRK 318, 1975.

Obr. 177: AE 2-maiorina
císaře Juliana II.;
361–363 n.l.; Thessalonica;
zdroj: GHN 352, 3211.

Obr. 178: AR siliqua
císaře Juliana II.;
361–363 n.l.; Antiochia;
zdroj: FRK 318, 1976.

4.5.12 Flavius Jovianus

Vládl v letech 363 až 364. Jeho mincovní portrét se navrácí k bezvousému stylu Julianových předchůdců. Má jen o něco širší hlavu. Císař již postrádá jakékoli individuální rysy (*obr. 179, 180*).

Obr. 179: AE centenionalis císaře Joviana; 363–364 n.l.; Sirmium; zdroj: NAC 114, 918.

Obr. 180: AV solidus císaře Joviana; 363–364 n.l.; Sirmium; zdroj: CNG 111, 815.

5. ZÁVĚR

Cílem této práce bylo ukázat způsoby zobrazování císařů v průběhu 3. a 4. století a pokusit se vysvětlit důvody, které k němu vedly. Jak se ukázalo, zkoumané období je příliš dlouhé a bylo nutné si ho rozdělit na kratší úseky. V nich se pak daly, za pomoci historických událostí doby, určit vlivy, které ovlivňovaly císařův vzhled nejvíce. V úvodním stručném přehledu vývoje předchozích staletí bylo vidět, že za změnami v portrétech stálo hlavně císařovo smýšlení a také prostředí ze kterého vzešel. Proto také na aristokratických základech budovaný Augustův principát zobrazoval císaře úplně jinak než principát takového muže z lidu, jakým byl císař Vespasianus. Nejinak tomu bylo i s nástupem vojenských císařů v 1. polovině 3. století. Jejich první představitel Maximinus „Thrax“ byl drsný nevzdělaný voják a podle toho se také nechával zobrazovat. Zřejmě ho ani nenapadlo prezentovat se nějak jinak, neboť muž, který je stvořen armádou, nezmění svou osobní image ani ve chvíli, kdy se stane císařem. Vojensky upravený styl pak přechází i na jeho nástupce. Na těchto ještě zcela realistických portrétech se vedle vojenskosti také objevuje určitá melancholie ve výrazu tváře. Někteří v ní spatřují odraz nelehké doby a jejích těžkostí, které na císaře doléhají. Za vzor tomuto tvrzení je dávana mramorová busta císaře Decia. Avšak spatřovat ve výrazu tváře odraz čehokoliv je jen subjektivní pocit pozorovatele a nebude mít nic společného se skutečností. Císař v jakékoliv době chce být vnímán jako ten, kdo má vše pevně v rukou a nehroučí se pod tíhou svých povinností. Výraz tváře císaře Decia je jen nešťastnou kombinací císařova pokročilého věku, jeho vzhledu a snahou vtisknout mu atributy vojenského císaře. Za Deciova nástupce Treboniana Galla se již tento výraz tváře neobjevuje.

K prvnímu zlomu v portrétování dochází již za císaře Galliena. Císař jakožto vzdělaný filhelén si nechává své portréty záměrně idealizovat. Na mincovním portrétu také dochází k výraznému zjednodušení císařova obrazu. Tato jednoduchost se při zpětném pohledu jeví jako naprosto vyhovující potřebám doby. Přesto si císař Gallienus ponechává i dostatečný prostor pro zvýraznění některých svých individuálních rysů. V tomto trendu pak pokračují i další vojenští císaři až do nástupu císaře Diocletiana. Vzhledem ke stavu dochování sochařských děl je to nejvíce patrné na mincích, kde neustálé zjednodušování a idealizace portrétu

vytvářejí z císaře spíše typ vojenského diktátora než prvního občana. K prohloubení tohoto stavu dochází především za císařů Aureliana a Proba. Ti využívají všech prostředků k posílení kultu císařské osobnosti a jako první se nechávají titulovat Pán a Bůh. Zatímco u Aureliana je to jen opatrný pokus na pár mincích z mincovny v Serdice, tak u Proba se s tím setkáváme již běžně. Císař Aurelianus zavádí kult Neporazitelného Slunce, se kterým se ztotožňuje, a tak deklaruje svou neporazitelnost v boji. Císař Probus ve slunečním kultu pokračuje a svou vojenskost ještě podtrhuje vydáváním mincovního portrétu, kde je vyobrazen v plné zbroji. Tento mincovní typ se stal velmi oblíbeným i za tetrarchie a dynastie Constantinovců.

Způsob portrétování císařů v odtržených částech říše se ukázal jen jako slepou odbočkou, která nemá žádný vliv na oficiální portrét. Je to jistě způsobeno krátkým trváním těchto státních útvarů a jejich zpátečnickým konceptem. V Galsko-římském císařství se císaři nechávali zobrazovat s dlouhým plnovousem, který se v říši již 50 let běžně nepoužíval a Palmýra pro své mince přejala oficiální císařský portrét. Ostatní vzdorocísaři pak ani neměli čas do vývoje jakkoli zasáhnout.

Dalším zlomovým bodem v portrétování císařů je nástup císaře Diocletiana a vytvoření vládního systému tetrarchie. V počáteční fázi je Diocletianus jen dalším vojenským císařem a jeho portrét tomu odpovídá. I ostatní členové císařského kolegia se nechávají portrétovat v tomto duchu. Rozdíl proti dřívějším vojenským císařům je ale v tom, že jsou setřeny všechny individuální rysy. Samotná tetrarchie stojí na čtyřech základních idejích, které vlastně znemožňují zobrazovat rozdíly mezi císařskými kolegy. Složitý systém pojetí císařského majestátu, svornosti císařského kolegia, božské podstaty císaře a vzájemné podobnosti císařů, vytváří portrétní typ nadosobních a tělesně identických císařů. To se týká především mincí a sousoší tetrarchů. Drobné rozdíly sice existují, jsou ale spíše uměleckou licencí než záměrem některého z tetrarchů. Krásnou ukázkou je benátská porfyrová skupina, kde jsou císaři naprosto stejní až na jeden malý detail. Všichni mají svá zvrásněná čela naznačena dvěma rýhami až na jednoho z Augustů. Ten má rýhu pouze jednu. Pokud bychom to srovnali s mramorovou hlavou s Nicomedie, kde je také jen jedna rýha na císařově čele, tak by se mohlo jednat o snahu odlišit

samotného Diocletiana od ostatních členů tetrarchie.²⁹² Přesto bychom měli vnímat sousoší tetrarchů jako symbol tetrarchie, a nikoliv jako portrét jich samotných. Na mincích se také objevují určité rozdíly, které se dají připisovat jednotlivým císařům jako jejich individuální rysy či pouze charakteristické znaky, ale vzhledem k substitucím hlav císařů, jsou tyto znaky pro určení konkrétní osoby nepoužitelné. U samostatných sochařských portrétů tetrarchů se situace odvíjí od místa jejich vzniku. Zatímco na východě vznikají naprosto neosobní sochy, jako např. Galeriova busta z Athribis, tak na západě se objevují portréty v mnohem lepším provedení a s více detaily. Ty se pak identifikovat dají, i když i zde je možnost omylu. Výjimku tvoří pouze vzdorocísař Maxentius. Jeho portrétní styl je sice ryze tetrarchický, ale císař si na něm nechává jeden typický rys – rozdělení vlasů nad čelem v jednotlivé prameny. Jelikož nespolupracoval s ostatními tetrarchy a jeho portrét tudíž není substitucí někoho jiného, tak se vždy jedná o něj. V souhrnu můžeme tetrarchický portrétní styl definovat jako neosobní způsob zobrazování císařů, který se hodí spíše pro potřeby vládní propagandy než k sebe prezentaci jednotlivce. To je zřejmě i důvod, proč ho Constantinus I. velice brzy opouští.

Další zlomový bod vývoje císařského portréту tedy přichází s Constantinem I. Ten pojal myšlenku absolutní jednoty říše, které podřizoval téměř vše. Jedna říše, jeden císař a jeden Bůh se stalo ideou, pro kterou potřeboval vytvořit představu ideálního panovníka. Postupně přicházel s různými portrétními typy, které se tomuto ideálu přibližovali. Objevila se tedy nová vlna idealizace portréту, ale zatímco za Galliena to byla jen manýra, díky jeho vzdělání a zájmu o řeckou kulturu, tak u Diocletiana a Constantina I. šlo ryze o pragmatickou potřebu spojenou se způsoby jejich vládnutí. Jeho přístup byl ale ještě novátorský v tom, že se nesnažil vytvořit něco zcela nového, ale zkombinoval vše, co se zkombinovat dalo. Jako jeden z tetrarchů si ponechal idealizovaný nadosobní styl v podobě božského vzezření císaře. Z tetrarchického portrétního stylu mu zůstala i akcentace oka. Jako „pán a bůh“ navázal na císaře Aureliana, Proba a Diocletiana. Z vojenských císařů pak ještě převzal atributy jejich vojenskosti – zobrazení v plné zbroji. A nakonec sáhl ještě více do minulosti a převzal Augustův mladiství vzhled a Traianovu uhlazenost a účes. Těmito vhodnými kombinacemi a tím, že navázal

---

²⁹² KEŠNER 2016, 47.

na dva neúspěšnější římské císaře, vytvořil portrétní typ, který již neměl nikdo potřebu měnit nebo nahrazovat. Nejlepší ukázkou jeho snah je nejspíše kolosální mramorová hlava umístěná v Metropolitním muzeu v New Yorku.

Další císaři constantinovské dynastie se již nechávali portrétovat ve stylu, který vytvořil Constantinus I. Constantinovi synové jsou od sebe prakticky nerozlišitelní a oproti otci jsou jejich portrétní hlavy na některých mincích pouze výrazně zúženy. Snaha, nějakým způsobem se odlišit, tak zůstává na straně vzdorocísařů. Ti sice portrétní styl nemění, ale přidávají si k němu nějaký charakteristický znak. Magnentius s Decentiem zdůrazňují svou tloušťku a Nepotianus svůj bohatý účes a plnovous. Jediný člen Constantinovy rodiny, kterého můžeme bezpečně rozpoznat, je císař Julianus „Apostata“. U něj, stejně jako u císaře Galliena, převážila jeho záliba v řecké kultuře, a císař se nechává zobrazovat s výrazným plnovousem. Constantinovský portrétní styl však i zde zůstává stejný, jen je na něj přidán již zmíněný plnovous. Císař Jovianus, který již není členem constantinovské dynastie, jen dokazuje, že Constantinem I. vytvořený koncept bez problémů přechází i do dalšího období.

Při zjednodušeném a zkráceném pohledu lze říci, že celkový vývoj císařského portrétního typu byl pozvolný. Objevilo se jen několik zlomových okamžiků, a to u císařů, kteří byli dostatečně vzdělaní nebo byli natolik silnými osobnostmi, že byli schopni nastartovat nový směr. Císařský portrét se tak vyvíjel od krásného ztvárnění císaře jako individuality, přes strohost posledních vojenských císařů s malým množstvím osobních detailů, dále přes majestátní až božské vzezření tetrarchů, až po téměř karikaturní uhlazenost Constantinovců. Pokud bychom měli shrnout i nejdůležitější vlivy na císařský portrét 3. a 4. století, tak je to jednoznačně vojenská císařská ideologie. Představa se jako schopný neporazitelný vojevůdce byl hlavní aspekt zasahující do všech sledovaných období. Ostatní vlivy pak už jen dokreslovaly celkový obraz. Za vojenských císařů to byly faktory doby, za Diocletiana čtyři hlavní ideály, na kterých stála celá tetrarchie, a za Constantina jeho osobní preference, které převážily nad vším ostatním. Společně s tím se také mění možnost rozeznat konkrétního císaře. Za vlády vojenských císařů to až na výjimky možné je, a to jak v sochařství, tak i na mincích. Za tetrarchie je to zcela vyloučeno na mincích

a sousoších tetrarchů, a na samostatných sochách to lze jen s výhradami. Za vlády Constantinů je možné rozeznat jen některé panovníky, a to jen v případě, že si k oficiálnímu portrétnímu typu přidali nějaký charakteristický znak. V obecné rovině lze říct, že možnost rozeznat konkrétního císaře se vytrácí společně s tím, jak se císaři postupně vzdalovali obyčejným lidem.

Proměna císařského portrétního typu ve 3. a 4. století je tedy vlastně přeměnou lidské individuality císaře v nadosobní typ božského panovníka. Největší zásluhu na této přeměně mají císaři Diocletianus a Constantinus, kteří jsou vlastně i završiteli vývoje císařského portrétního typu, který se již do konce antického Říma nezmění.

ANTICKÉ PRAMENY

Amm. Marc. = Ammianus Marcellinus: *Soumrak Římské říše*. Překl. J. Češka. Živá díla minulosti 74. Praha 1975.

Anonymus: *Chvalořeč na císaře Konstantina*. Překl. J. Burian, B. Mouchová. In: *Synové slávy – oběti iluzí. Z pozdních římských panegyriků*. Antická knihovna 38. Praha 1977.

Anonymus Valesiův: *O původu císaře Konstantina*. Překl. J. Burian, B. Mouchová. In: *Synové slávy – oběti iluzí. Z pozdních římských panegyriků*. Antická knihovna 38. Praha 1977.

Aurel. Vic. = Sextus Aurelius Viktor: *Knih o císařích*. Překl. J. Burian, B. Mouchová. In: Héródianos: *Řím po Marku Aureliovi*. Antická knihovna 30. Praha 1975.

Cassius Dio: 267, 272. Překl. J. Nováková. In: *Antika v dokumentech II*. Praha 1961.

Eutropius: *Římské dějiny*. Překl. B. Mouchová. In: Eutropius a Festus: *Stručné dějiny Říma*. Antická knihovna 77. Praha 2008.

Héródianos: *Řím po Marku Aureliovi*. Překl. J. Burian, B. Mouchová. Antická knihovna 30. Praha 1975.

Historia Augusta. Překl. J. Burian, B. Mouchová. In: *Portréty světovládců I*. Antická knihovna 47. Praha 1982.

Historia Augusta. Překl. J. Burian, B. Mouchová. In: *Portréty světovládců II*. Antická knihovna 49. Praha 1982.

Jordanes: *Romana*. Překl. S. Doležal. In: *Gótské dějiny / Římské dějiny*. Memoria medii aevi 16. Praha 2012.

Kodex Gregoriův = Codex Gregorianus: *Diokleciánův edikt proti manichejským*. Překl. J. Nováková. In: *Antika v dokumentech II*. Praha 1961.

Lactantius: *O koncích pronásledovatelů*. Překl. J. Nováková. In: *Antika v dokumentech II*. Praha 1961.

Mamertinus: *Oslava zrození císaře Maximiana*. Překl. J. Burian, B. Mouchová. In: *Synové slávy – oběti iluzí. Z pozdních římských panegeryků*. Antická knihovna 38. Praha 1977.

Nazarius: *Chvalořeč na císaře Konstantina*. Překl. J. Burian, B. Mouchová. In: *Synové slávy – oběti iluzí. Z pozdních římských panegeryků*. Antická knihovna 38. Praha 1977.

Papyrus 273. Překl. J. Nováková. In: *Antika v dokumentech II*. Praha 1961.

Papyrus z Karanis. Překl. J. Nováková. In: *Antika v dokumentech II*. Praha 1961.

Řehoř z Toursu: *O boji králů a údělu spravedlivých*. Překl. J. Kincl. Živá díla minulosti 103. Praha 1986.

Suetonius = Gaius Suetonius Tranquillus: *Životopisy dvanácti císařů*. Překl. B. Ryba. Antická knihovna 24. Praha 1974.

Synesios: *O Kralování*. Překl. J. Nováková. In: *Antika v dokumentech II*. Praha 1961.

Zosimos: *Nová historie*. Překl. A. Hartmann. In: *Stesky posledního Římana*. Praha 1983.

LITERATURA

- BARNES, T. 2011: *Constantine. Dynasty, Religion and Power in the Later Roman Empire*. Chichester.
- BARTOŠEK, M. 1994: *Encyklopedie římského práva*. Praha.
- BENNETT, J. 2005: *Trajan optimus princeps*.² London.
- BORG, B. E. ed. 2015: *A Companion to Roman Art*. Oxford.
- BOUZEK, J. 2009: *Umění a myšlení*. Praha.
- BRUUN, P. M. 1966: *Roman Imperial Coinage. Volume VII: Constantine and Licinius, AD 313–337*. London.
- BURIAN, J. 1994: *Římské impérium. Vrchol a proměny antické civilizace*. Praha.
- CORCORAN, S. 2012: Diocletianus. In: Barrett, A. A. (ed.): *Životy císařů*. Praha, 293–328 (originál Oxford 2008; překlad M. Bauerová, I. Prchlík).
- DODDS, E. R. 1997: *Pohané a křesťané ve věku úzkosti*. Praha (originál Cambridge 1994; překlad M. Pokorný).
- ELSNER, J. 1998: *Imperial Rome and Christian Triumph. The Art of the Roman Empire, AD 100–450*. Oxford.
- EVANS, J. A. ed. 2005: *Arts and Humanities Through the Eras*. Detroit.
- GÜNTHER, K. 1938: Studien über die Münzporträts der Tetrarchischen und der Constantinischen Kaiser. In: Bernhart, M. – Dworschak, F. – Gebhart, H. – Liegle, J. – Suhle, A. (eds.): *Deutsches Jahrbuch für Numismatik 1*, 23–38.
- HANNESTED, N. 1988: *Roman art and imperial policy*. Aarhus.
- HARRIES, J. 2012: *Imperial Rome AD 284 to 363 – The New Empire*. Edinburgh.
- KENT, J. P. C. 1981: *Roman Imperial Coinage. Volume VIII: The Family of Constantine I., AD 337–364*. London.
- KEŠNER, M. 2016: *Císařská ikonografie za tetrarchie*. Praha.

- KING, C. E. – SEAR, D. R. 1987: *Roman Silver Coins V: Carausius to Romulus Augustus, AD 286–476*. London.
- KLAWANS, Z. H. 1959: *Roman Imperial Coins. Reading and dating*. Racine.
- KLEINER, D. E. E. 1992: *Roman Sculpture*. New Haven.
- KLEINER, F. S. 2010: *A History of Roman Art*. Boston.
- KURZ, K. 2006: *Mince starověkého Řecka a Říma. Antická numismatika*. Praha.
- LEADBETTER, B. 2009: *Galerius and the Will of Diocletian*. New York.
- LENSKI, N. 2012: Constantinus. In: Barrett, A. A. (ed.): *Životy císařů*. Praha, 293–328 (originál Oxford 2008; překlad M. Bauerová, I. Prchlík).
- L'ORANGE, H. P. 1965: *Art Forms and Civic Life in the Late Roman Empire*. New Jersey.
- L'ORANGE, H. P. – UNGER, R. 1984: *Das römische Herrscherbild III.4. Das spätantike Herrscherbild von Diokletian bis zu den Konstantin-söhnen 284–361 n. Chr.* Berlin.
- LUŽICKÝ, D. 2015: *Mincovníctví období římské tetrarchie 284–312 n. l.: organizace, nominály, ikonografie*. Praha.
- MACCORMACK, S. G. 1981: *Art and Ceremony in Late Antiquity*. Los Angeles.
- MAREK, V. – OLIVA, P. – CHARVÁT, P. 2008: *Encyklopedie dějin starověku*. Praha.
- MATTINGLY, H. – SYDENHAM, E. A. – SUTHERLAND, C. H. V. 1938: *Roman Imperial Coinage. Volume IV.II: From Macrinus to Pupienus*. London.
- MATTINGLY, H. – SYDENHAM, E. A. – SUTHERLAND, C. H. V. 1949: *Roman Imperial Coinage. Volume IV.III: From Gordian III to Uranius Antoninus*. London.
- MINAROVIČOVÁ, E. 1979: *Portrét na starovekých minciach*. Bratislava.
- MOUSOURAKIS, G. 2007: *A Legal History of Rome*. New York.
- MRÁZKOVÁ, E. 2013: *Císařský portrét od Augusta po Traiana*. Praha.
- NEŠKUDLA, B. 2004: *Encyklopedie bohů a mýtů starověkého Říma a Apeninského poloostrova*. Praha.

- PETRÁŇ, Z. – FRIDRICHOVSKÝ, J. 2008: *Encyklopedie římských císařů a císařoven z pohledu jejich mincí*. Praha.
- POTTER, D. S. 2004: *The Roman Empire at Bay AD 180–395*. London.
- PRUSAC, M. 2011: *From Face to Face: Recarving of Roman Portraits and the Late-Antique portrait Arts*. Monumenta Graeca et Romana 18. Leiden.
- SCARRE, C. 1995: *Chronicle of the Roman Emperors. The Reign-by-reign Record of the Rulers of Imperial Rome*. London.
- SEABY, H. A. – SEAR, D. R. 1982: *Roman Silver Coins III: Pertinax to Balbinus and Pupienus,² AD 193–238*. London.
- SEABY, H. A. – SEAR, D. R. 1982: *Roman Silver Coins IV: Gordian III to Postumus,² AD 238–268*. London.
- STRONG, D. 1976: *Roman Art*. London.
- SUTHERLAND, C. H. V. 1967: *Roman Imperial Coinage. Volume VI: From Diocletian's reform to the death of Maximinus, AD 294–313*. London.
- THOMPSON, N. L. 2007: *Roman Art. A Resource for Educators*. New York.
- TUCK, S. L. 2015: *A History of Roman Art*. Chichester.
- TURCAN, R. 2004: *Mithra a mithraismus*. Praha (originál Paříž 2000; překlad V. Sysalová).
- VARNER, E. R. 2004: *Mutilation and Transformation. Damnatio Memoriae and Roman Imperial Portraiture*. Boston.
- WEBB, P. H. 1929: The Pre-Reform Coinage of Diocletian and his Colleagues. *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society Fifth Series* 9,35/36, 191–217.
- WEBB, P. H. 1962: *Roman Imperial Coinage. Volume V.I: From Valerian to Florian, AD 276–294*. London.
- WEBB, P. H. 1962: *Roman Imperial Coinage. Volume V.II: From Probus to the Diocletian's reform, AD 276–294*. London.
- ZANKER, P. 2010: *Roman Art*. Los Angeles.

ZDROJE OBRÁZKŮ

Mincovní archivy:

<http://www.acsearch.info/home.html>

<http://www.cgbfr.com/archive.html>

<http://www.engcoins.com/>

<http://www.coinarchives.com/>

<http://www.forumancientcoins.com/>

<http://www.wildwinds.com/coins/ric/>

Muzejní a numismatické sbírky:

American Numismatic Society Collection:

<http://numismatics.org/search/>

The State Hermitage Museum:

<https://www.hermitagemuseum.org>

The Metropolitan Museum of Art Collection:

<http://www.metmuseum.org/art/collection/>

Jednotlivé odkazy pro obrázky z dalších zdrojů:

Obr. 1: Pompeius:

<https://www.ancient.eu/image/3349/pompey-marble-bust/>

Obr. 2: Crassus:

<https://www.ancient.eu/image/2930/marcus-licinius-crassus-louvre/>

Obr. 3: Caesar:

<http://arthistoryreference.com/t145/4126b.htm>

Obr. 12: Claudius:

<https://www.romanemperors.com/images/claudius/emperor-claudius.jpg>

Obr. 22: Vespasianus:

<https://www.ancient.eu/image/2524/roman-emperor-vespasian-ny-carlsberg-glyptotek/>

Obr. 70: Gordianus:

<https://www.ancient.eu/image/1448/gordian-i/>

Obr. 112: Claudius Gothicus:

<http://viamus.uni-goettingen.de/pages/imageView?Object.Id:record:int=3289>

Obr. 116: Aurelianus:

<https://www.ilgiornaledellarte.com/articoli/2015/2/123007.html>

Obr. 123: Probus:

http://www.wildwinds.com/coins/ric/probus/Gnecchi_47.jpg

Obr. 126: Carus:

<http://www.rome101.com/Portraiture/Carus/>

Obr. 128: Numerianus:

<http://www.rome101.com/Portraiture/Numerian/>

Obr. 130: Carinus:

http://www.rome101.com/Portraiture/Carinus/pages/0608_8058WS.htm

Obr. 153: Constantinus I.:

<http://cdn.history.com/sites/2/2014/01/constantine.jpg>

Vlastní fotografie:

Obr. 9, 10, 13, 14, 15, 17, 18, 25, 27, 31, 38, 39, 45, 56, 67, 68, 77, 78, 80, 82, 84, 85, 88, 90, 91, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 118, 119, 120, 136, 137, 144, 147, 148, 156, 157, 160, 161, 163, 164, 165, 167, 168, 172, 175.

(mince pocházejí ze soukromé sbírky)

KATALOG MINCÍ

Pro tento katalog bylo využito 95 kusů mincí ze soukromé sbírky. Jedná se o stříbrné, bronzové a měděné mince v rozmezí let 235 až 364.

Vysvětlivky:

- / za lomítkem pokračují nápisy, které jsou mimo standardní opis
- // nápisy v dolní úseči (mincovní značky)
- | rozdělovník mezi levou a pravou polovinou mince
- [ ] v hranatých závorkách je ohraničena část opisu, která je na minci nečitelná
- AE měď / bronz
- AR stříbro
- g gram
- mm milimetr
- 0° vzájemná poloha lící a rubové strany ve stupních
- RIC The Roman Imperial Coinage
- RSC The Roman Silver Coins

MAXIMINUS „THRAX“
(235 – 238)

Denarius

- avers:* IMP MAXIMINVS PIVS AVG (císař s věncem, hledí vpravo)
revers: P M TR P II COS P P (císař stojí mezi dvěma legionářskými standardami)
mincovna: Řím; 236 n.l.
katalog: RIC IV.II 3; RSC 55

1. AR; 2,81 g; 18 – 19 mm; 0°

MAXIMUS
(235 – 238)

Sestertius

- avers:* C IVL VERVS MAXIMVS CAES (císař prostovlasý, hledí vpravo)
revers: PRINCIPI IVVENTVTIS; S | C (stojící Maximus drží velitelskou hůl a oštěp, v pozadí dvě legionářské standardy)
mincovna: Řím; 236 – 238 n.l.
katalog: RIC IV.II 9

2. AV; 24,26 g; 28 – 30 mm; 0°

GORDIANUS (III.)
(238 – 244)

Sestertius

- avers:* IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG (císař s věncem, hledí vpravo)
- revers:* PAX AVGVSTI; S | C (stojící Pax drží větévku a dlouhé žezlo)
- mincovna:* Řím; 238 – 244 n.l.
- katalog:* RIC IV.III 256a

3. AV; 17,23 g; 27 – 29 mm; 0°

Antoninianus

- avers:* IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* P M TR P II COS P P (stojící Providentia drží globus a dlouhé žezlo)
- mincovna:* Řím; 238 n.l.
- katalog:* RIC IV.III 18; RSC 196

4. AR; 4,10 g; 21 – 23 mm; 315°

Antoninianus

avers: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: AETERNITATI AVG (stojící Sol zdvihá pravou ruku a v levé drží globus)

mincovna: Řím; 240 – 243 n.l.

katalog: RIC IV.III 83; RSC 41

5. AR; 3,65 g; 21 – 22 mm; 0°

Antoninianus

avers: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: IOVI STATORI (stojící Jupiter drží v pravé ruce dlouhé žezlo a v levé blesky)

mincovna: Řím; 241 – 243 n.l.

katalog: RIC IV.III 84; RSC 109

6. AR; 4,22 g; 21 – 23 mm; 180°

PHILIPPUS „ARABS“
(244 – 249)

Antoninianus

- avers:* IMP C M IVL PHILIPPVS P F AVG P M (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* VIRTVS EXERCITVS (stojící Virtus drží oštěp a opírá se o štít)
- mincovna:* Antiochia; 244 n.l.
- katalog:* RIC IV.III 71; RSC 243

7. AR; 3,15 g; 22 – 24 mm; 0°

Antoninianus

- avers:* IMP C M IVL PHILIPPVS AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* AEQVITAS AVGG (stojící Aequitas drží roh hojnosti a váhy)
- mincovna:* Řím; 247 n.l.
- katalog:* RIC IV.III 27b; RSC 9

8. AR; 4,38 g; 22 – 23,5 mm; 45°

PHILIPPUS (II.)“
(244 – 249)

Antoninianus

avers: M IVL PHILIPPVS CAES (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: PRINCIPI IVVENT (stojící Philippus drží oštěp hrotem dolu a globus)

mincovna: Řím; 246 n.l.

katalog: RIC IV.III 218d; RSC 48

9. AR; 3,61 g; 21 – 24 mm; 180°

TRAIANUS DECIUS
(249 – 251)

Antoninianus

avers: IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: ADVENTVS AVG (Decius jede na koni se zdviženou pravicí, v levé ruce drží žezlo)

mincovna: Řím; 249 – 250 n.l.

katalog: RIC IV.III 11b; RSC 4

10. AR; 4,33 g; 20 – 22 mm; 45°

HERENNIUS ETRUSCUS
(250 – 251)

Antoninianus

- avers:* Q HER ETR MES DECIVS NOB C (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* PIETAS AVGVSTO[RVM] (bič, simpulum, džbán, patera a lituus)
- mincovna:* Řím; 250 n.l.
- katalog:* RIC IV.III 143; RSC 14

11. AR; 2,57 g; 21 mm; 180°

TREBONIANUS GALLUS
(251 – 253)

Antoninianus

- avers:* IMP C C VIB TREB GALLVS P F AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo, pod sebou má dvě tečky)
- revers:* VBERITAS [AVG] (stojící Uberitas drží roh hojnosti a plný měsíc, pod sebou má dvě tečky = 2. mincovní dílna)
- mincovna:* Antiochia; 251 – 253 n.l.
- katalog:* RIC IV.III 92; RSC 125a

12. AR; 4,02 g; 22 – 23 mm; 180°

VOLUSIANUS
(251 – 253)

Antoninianus

- avers:* IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* P M TR P IIII COS II (stojící císař obětuje nad trojnohým oltářem, v pravé ruce drží pateru a levou přidržuje u boku žezlo)
- mincovna:* Řím; 253 n.l.
- katalog:* RIC IV.III 141; RSC 94

13. AR; 3,83 g; 20 – 22 mm; 0°

Antoninianus

- avers:* IMP CAE C VIB VOLVS[IANO] AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* [P]IE[TA]S AVGG (stojící Pietas pozvedá obě ruce, nalevo od ní stojí oltář)
- mincovna:* Antiochia; 251 – 253 n.l.
- katalog:* RIC IV.III 182; RSC 88

14. AR; 1,91 g; 18 – 19 mm; 180°

AEMILIANUS
(253)

Antoninianus

- avers:* IMP AEMILIANVS PIVS FEL AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* VICTORIA AVG (kráčející Victoria drží věnec a palmový list)
- mincovna:* Řím; 253 n.l.
- katalog:* RIC IV.III 11; RSC 53

15. AR; 3,13 g; 21 – 23 mm; 180°

VALERIANUS
(253 – 260)

Antoninianus

- avers:* IMP C P LIC VALERIANVS AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* VICTORIA AVGG (stojící Victoria drží věnec a palmový list)
- mincovna:* Řím; 254 – 255 n.l.
- katalog:* RIC V.I 125; RSC 230

16. AR; 2,75 g; 20 – 22 mm; 180°

GALLIENUS
(253 – 268)

Antoninianus

avers: IMP C P LIC GALLIENVS P F AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: PIETAS AVGG (Valerianus a Gallienus stojí proti sobě a společně obětuji nad oltářem)

mincovna: Samosata; 255 – 256 n.l.

katalog: RIC V.I 447; RSC 792b

17. AR; 3,10 g; 19 – 20 mm; 180°

Antoninianus

avers: GALLIENVS AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: [AB]VNDANTIA AVG; B | (stojící Abundantia vysypává roh hojnosti; nalevo písmeno B)

mincovna: Řím; 265 – 267 n.l.

katalog: RIC V.I 157; RSC 5a

18. AE; 2,84 g; 19 – 20 mm; 180°

Antoninianus

avers: GALLIENVS [AVG] (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: [I]OVI CONSERVAT; | N (stojící Jupiter drží blesky a dlouhé žezlo; napravo písmeno N)

mincovna: Řím; 260 – 268 n.l.

katalog: RIC V.I 210; RSC 361

19. AE; 3,15 g; 21 – 24 mm; 180°

VALERIANUS (II.)
(255 – 258)

Antoninianus

avers: [DIV]O VALERIANO CAES (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: CON[SACRA]TIO (orel vynáší mladého Caesara na nebesa)

mincovna: Colonia Agrippina; 258 n.l.

katalog: RIC V.I 9; RSC 5

20. AR; 2,95 g; 18 – 22 mm; 270°

SALONINUS
(256 – 260)

Antoninianus

- avers:* SALON VALERIANVS [C]AES (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* SPES PVBLI[C]A (kráčeující Spes drží v pravé ruce květinu)
- mincovna:* Lugdunum; 258 n.l.
- katalog:* RIC V.I 13; RSC 93

21. AR; 3,92 g; 21 – 22 mm; 180°

MACRIANUS
(260 – 261)

Antoninianus

- avers:* IMP C FVL MACRIANVS P F AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* AEQVTAS AVGG (stojící Aequitas drží v pravé ruce váhy a v levé ruce roh hojnosti, nad pravou rukou je hvězda)
- mincovna:* Samosata; 260 – 261 n.l.
- katalog:* RIC V.I 5; RSC 1

22. AR; 3,39 g; 20 – 22 mm; 180°

QUIETUS
(260 – 261)

Antoninianus

avers: IMP C FVL QVIETVS P F AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: SOL INVICTO (stojící Sol pozvedá pravou ruku a v levé drží globus, pod pravou rukou je hvězda)

mincovna: Antiochia; 260 – 261 n.l.

katalog: RIC V.I 10; RSC 12

23. AR; 3,58 g; 19 – 20 mm; 180°

POSTUMUS
(260 – 268)

Antoninianus

avers: IMP C POSTVMVS P F AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: HERC PACIFERO (stojící Hercules drží v pravé ruce olivovou ratolest a v levé ruce drží kyj, přes levou ruku mu visí lví kůže)

mincovna: Lugdunum; 260 – 265 n.l.

katalog: RIC V.II 67; RSC 101

24. AR; 2,57 g; 21 – 23 mm; 0°

Antoninianus

avers: IMP C POSTVMVS P F AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: VICTORIA AVG (kráčející Victoria se zajatcem u nohou drží v pravé ruce věnec a v levé palmovou větev)

mincovna: Lugdunum; 260 – 268 n.l.

katalog: RIC V.II 89; RSC 377

25. AE; 2,95 g; 22 – 23 mm; 180°

MARIUS
(269)

Antoninianus

avers: IMP C M AVR MARIVS [AVG] (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: VICTORIA AVG (kráčející Victoria drží v pravé ruce věnec a v levé palmovou větev)

mincovna: Colonia Agrippina / Augusta Treverorum; 269 n.l.

katalog: RIC V.II 17

26. AE; 3,22 g; 19 – 20 mm; 180°

VICTORINUS (269 – 270)

Antoninianus

- avers:* IMP C VICTORINVS P F AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* [INV]I[CTVS] (kráčeující Sol pozvedá pravou ruku a v levé ruce drží bič)
- mincovna:* Colonia Agrippina; 269 – 270 n.l.
- katalog:* RIC V.II 114; RSC 49

27. AE; 3,49 g; 18 – 21 mm; 0°

Antoninianus

- avers:* IMP C VICTORINVS P [F A]VG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* SALVS AVG (stojící Salus krmí hada vylézajícího z oltáře a v levé ruce drží dlouhé žezlo)
- mincovna:* „jižní mincovna“; 269 – 270 n.l.
- katalog:* RIC V.II 71; RSC 118

28. AE; 3,96 g; 18 – 21 mm; 180°

TETRICUS (270 – 274)

Antoninianus

- avers:* [IMP TE]TRICVS P F AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* HI[LARIT]AS AVGG (stojící Hilaritas drží v pravé ruce dlouhou větev a v levé ruce roh hojnosti)
- mincovna:* Vienna; 273 – 274 n.l.
- katalog:* RIC V.II 80

29. AE; 2,58 g; 17 – 18 mm; 180°

Antoninianus

- avers:* IMP TETRICVS P F AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* HILARITAS AVGG (stojící Hilaritas drží v pravé ruce dlouhou větev a v levé ruce roh hojnosti)
- mincovna:* Vienna; 273 – 274 n.l.
- katalog:* RIC V.II 80

30. AE; 2,84 g; 19 – 21 mm; 180°

TETRICUS (II.) (271 – 274)

Antoninianus

avers: [C PIV] ESV TETRICVS CAES (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: [P]RINC I[V]VENT (stojící Tetricus drží v pravé ruce větévku a v levé ruce dlouhé žezlo)

mincovna: Vienna; 271 – 273 n.l.

katalog: RIC V.II 260

31. AE; 2,47 g; 18 – 21 mm; 0°

Antoninianus

avers: C PIV ESV TETRICVS CAES (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: SP[ES A]VGG (krácející Spes si přidržuje róbu a v pravé ruce drží květinu)

mincovna: Vienna; 271 – 273 n.l.

katalog: RIC V.II 270

32. AE; 2,99 g; 19 – 20 mm; 180°

CLAUDIUS (II.) „GOTHICUS“
(268 – 270)

Antoninianus

avers: [IMP C CLA]VDIVS AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: IOVI [VI]CTO[R]I (stojící Jupiter drží v pravé ruce blesky a v levé ruce dlouhé žezlo)

mincovna: Řím; 268 – 270 n.l.

katalog: RIC V.I 54

33. AE; 3,04 g; 18 – 20 mm; 180°

Antoninianus

avers: IMP C CLAVDIVS AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: SALVS [AVG] (stojící Salus krmí hada z patery a v levé ruce drží dlouhé žezlo)

mincovna: Řím; 268 – 270 n.l.

katalog: RIC V.I 98

34. AE; 3,15 g; 19 – 21 mm; 180°

QUINTILLUS
(270)

Antoninianus

avers: IMP C M AVR QVINTILLVS AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: LIBERI[TA]S A[VG]; | S (stojící Libertas drží v pravé ruce pileus a v levé ruce roh hojnosti, napravo od ní písmeno S)

mincovna: Siscia; 270 n.l.

katalog: RIC V.I 65

35. AE; 2,55 g; 18 – 21 mm; 180°

AURELIANUS
(270 – 275)

Antoninianus

avers: [IMP C A]VRELIANVS AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: CONCORDIA M[ILIT]; | T (stojící Concordia drží dvě vojenské standardy, napravo od ní písmeno T)

mincovna: Siscia; 270 – 272 n.l.

katalog: RIC V.I 192

36. AE; 3,71 g; 21 – 22 mm; 0°

Antoninianus

- avers:* AVRELIANVS AVG (císař ve zbroji a s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* RESTITVT ORBIS // KAB (stojící ženská postava podává císaři věnec, mezi nimi je hvězda)
- mincovna:* Serdica; 274 – 275 n.l.
- katalog:* RIC V.I 290

37. AE; 5,12 g; 22 – 24 mm; 0°

Antoninianus

- avers:* IMP C AVRELIANVS AVG (císař ve zbroji a s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* CONCORDIA MILITVM // XXIQ (vlevo stojící císař si podává ruku s Concordií, mezi nimi je hvězda)
- mincovna:* Siscia; 274 – 275 n.l.
- katalog:* RIC V.I 244

38. AE; 3,85 g; 21 – 22 mm; 0°

VABALATHUS
(271 – 272)

Antoninianus

- avers:* IMP C AVRELIANVS AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* VABALATHVS VCRIM DR (Vabalathus s věncem)
- mincovna:* Antiochia; 271 – 272 n.l.
- katalog:* RIC V.I 381

39. AE; 2,63 g; 20 – 21 mm; 180°

TACITUS
(275 – 276)

Antoninianus

- avers:* IMP C M CL TACITVS P F AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* TEMPORVM FELICITAS; A | A (stojící Felicitas drží v pravé ruce caduceus a v levé ruce roh hojnosti, po obou stranách je písmeno A)
- mincovna:* Lugdunum; 275 – 276 n.l.
- katalog:* RIC V.I 63v

40. AE; 3,46 g; 21 – 24 mm; 180°

Antoninianus

avers: IMP C M CL TACITVS AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: SPES PVBLICA // P (stojící Victoria drží palmovou větev a podává věnec císaři, který drží dlouhé žezlo)

mincovna: Cyzicus; 275 – 276 n.l.

katalog: RIC V.I 207p

41. AE; 3,24 g; 21 – 23 mm; 0°

FLORIANUS
(276)

Antoninianus

avers: IMP C FLORIANVS AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: FIDES MILIT // XXIϞ (stojící Fides drží v pravé ruce dlouhé žezlo a v levé ruce vojenskou standardu)

mincovna: Řím; 276 n.l.

katalog: RIC V.I 30

42. AE; 3,20 g; 20 – 21 mm; 180°

PROBUS
(276 – 282)

Antoninianus

- avers:* IMP PROBVS P F AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* CONCORDIA MILIT; P // XXI (stojící Concordia si podává ruku s císařem, mezi nimi je písmeno P)
- mincovna:* Siscia; 279 – 280 n.l.
- katalog:* RIC V.II 666P

43. AE; 3,33 g; 20 – 22 mm; 0°

Antoninianus

- avers:* IMP PROBVS P F AVG (císař ve zbroji a s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* PAX AVGVSTI; | P // XXI (stojící Pax drží v pravé ruce olivovou ratolest a v levé ruce dlouhé žezlo, napravo od ní je písmeno P)
- mincovna:* Siscia; 280 n.l.
- katalog:* RIC V.II 713P

44. AE; 3,38 g; 20 – 23 mm; 180°

Antoninianus

avers: IMP C M AVR PROBVS P F AVG (císař v plné zbroji, v přilbici s paprskovou korunou, štítem a kopím přes rameno, hledí vlevo)

revers: VIRTVS PROBI AVG // KA·Γ (císař jede na koni a kopím probodává nepřítele)

mincovna: Serdica; 278 – 282 n.l.

katalog: RIC V.II 877G

45. AE; 3,19 g; 21 – 23 mm; 180°

Antoninianus

avers: IMP PROBVS AVG (císař ve zbroji a s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: ADVENTVS AVG // R*Δ (císař přijíždí na koni, pozvedá pravici a v levé ruce drží dlouhé žezlo, pod koněm sedí zajatec)

mincovna: Řím; 279 n.l.

katalog: RIC V.II 157

46. AE; 3,58 g; 21 – 24 mm; 180°

CARUS
(282 – 283)

Antoninianus

avers: IMP C M AVR CARVS P F AVG (císař ve zbroji a s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: IOVI VICTORI // AKA (stojící Jupiter drží v pravé ruce malou bohyni Victorii a v levé ruce dlouhé žezlo)

mincovna: Řím; 282 – 283 n.l.

katalog: RIC V.II 38

47. AE; 2,75 g; 20 – 22 mm; 0°

CARINUS
(282 – 285)

Antoninianus

avers: IM[P] C [M] AVR CARINVS AV[G] (císař ve zbroji a s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: [FID]ES [MI]LITVM // KAΕ (stojící Fides drží dvě vojenské standardy)

mincovna: Řím; 284 – 285 n.l.

katalog: RIC V.II 252

48. AE; 3,31 g; 20 – 21 mm; 180°

Antoninianus

avers: IMP CARINVS AVG (císař ve zbroji a s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: AEQVITAS AVGG // KAZ (stojící Aequitas drží váhy a roh hojnosti)

mincovna: Řím; 283 – 284 n.l.

katalog: RIC V.II 239

49. AE; 3,43 g; 21 – 23 mm; 180°

NUMERIANUS
(282 – 284)

Antoninianus

avers: IMP NVMERIANVS AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)

revers: VNDQVE VICTORES (císař stojí mezi dvěma sedícími zajatci a drží v pravé ruce globus a v levé žezlo)

mincovna: Řím; 283 – 284 n.l.

katalog: RIC V.II 423

50. AE; 3,49 g; 21 – 23 mm; 180°

CARAUSIUS
(286 – 293)

Antoninianus

- avers:* IMP CARAVSIVS P F AVG (císař ve zbroji a s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* [PA]X AVG (stojící Pax drží v pravé ruce větévku a v levé dlouhé žezlo)
- mincovna:* Londinium; 286 – 287 n.l.
- katalog:* RIC V.II 880

51. AE; 4,58 g; 22 – 24 mm; 180°

ALLECTUS
(293 – 296)

Antoninianus / Quinarius

- avers:* IMP C ALLECTVS P F AVG (císař ve zbroji a s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* VIR[T]V[S A]VG // Q[C] (doleva plující galéra)
- mincovna:* Camulodunum / Clausentum; 293 – 296 n.l.
- katalog:* RIC V.II 128

52. AE; 2,23 g; 17 – 18 mm; 180°

DIOCLETIANUS
(284 – 305)

Antoninianus

- avers:* IMP DIOCLETIANVS AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* IOVI CONSERVAT AVG // XXIB (stojící Jupiter drží v pravé ruce blesky a v levé dlouhé žezlo)
- mincovna:* Řím; 285 – 286 n.l.
- katalog:* RIC V.II 161

53. AE; 3,99 g; 20 – 22 mm; 0°

Antoninianus

- avers:* IMP C C VAL DIOCLETIANVS P F AVG (císař ve zbroji a s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* CONSERVATOR AVGG; | B // XXIO (Diocletianus a Jupiter společně obětují nad oltářem, oba drží dlouhá žezla, napravo od nich je písmeno B)
- mincovna:* Siscia; 289 – 290 n.l.
- katalog:* RIC V.II 264

54. AE; 3,92 g; 23 – 24 mm; 180°

Poreformní radiatus

- avers:* IMP C C VAL DIOCLETIANVS P F AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* CONCORDIA MILITVM; H | B (vpravo stojící Jupiter předává Diocletianovi globus s malou bohyní Victorií, mezi nimi jsou písmena H B)
- mincovna:* Heraclea; 296 – 299 n.l.
- katalog:* RIC VI 13B

55. AE; 2,87 g; 20 – 21 mm; 0°

Follis / Nummus

- avers:* IMP C C VAL DIOCLETIANVS P F AVG (císař s věncem, hledí vpravo)
- revers:* GENIO POPVLI ROMANI // SMN (stojící Genius drží v pravé ruce pateru a v levé roh hojnosti)
- mincovna:* Nicomedia; 294 – 295 n.l.
- katalog:* RIC VI 27a

56. AE; 9,62 g; 27 – 28 mm; 0°

MAXIMIANUS
(285 – 305, 307 – 308, 310)

Antoninianus

- avers:* IMP C M A VAL MAXIMIANVS P F AVG (císař ve zbroji a s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* CONSERVATOR AVGG; | A // XXIHP (Maximianus držící žezlo a Hercules opírající se o kyj obětuji společně nad oltářem, napravo od nich je písmeno A, které zasahuje až do opisu)
- mincovna:* Siscia; 288 – 290 n.l.
- katalog:* RIC V.II 582

57. AE; 4,03 g; 21 – 23 mm; 180°

Poreformní radiatus

- avers:* IMP C M A MAXIMIANVS P F AVG (císař s paprskovou korunou, hledí vpravo)
- revers:* CONCORDIA [MILIT]VM; H | B (vpravo stojící Jupiter předává Maximianovi globus s malou bohyní Victorií, mezi nimi jsou písmena H B)
- mincovna:* Heraclea; 295 – 296 n.l.
- katalog:* RIC VI 14

58. AE; 3,25 g; 19 – 21 mm; 180°

Follis / Nummus

- avers:* IMP C MAXIMIANVS P F AVG (císař s věncem, hledí vpravo)
revers: SACRA MONETA AVGG ET CAESS NOSTR (stojící Moneta drží v pravé ruce váhy a v levé roh hojnosti)
mincovna: Ticinum; 300 – 303 n.l.
katalog: RIC VI 43b

59. AE; 8,12 g; 26 – 28 mm; 0°

Follis / Nummus

- avers:* IMP C M A MAXIMIANVS P F AVG (císař s věncem, hledí vpravo)
revers: GENIO POPVLI ROMANI // HTB (stojící Genius drží v pravé ruce pateru a v levé roh hojnosti)
mincovna: Heraclea; 296 – 297 n.l.
katalog: RIC VI 17b

60. AE; 9,87 g; 27 – 28 mm; 0°

GALERIUS
(293 – 311)

Follis / Nummus

- avers:* MAXIMIANVS NOB CAES (císař s věncem, hledí vpravo)
- revers:* SACRA MONETA AVGG ET CAESS NOSTR; | B // SIS (stojící Moneta drží v pravé ruce nad půlměsícem váhy a v levé ruce roh hojnosti, napravo od ní je písmeno B)
- mincovna:* Siscia; 300 n.l.
- katalog:* RIC VI 133b

61. AE; 11,64 g; 27 – 29 mm; 0°

Follis / Nummus

- avers:* CAL VAL MAXIMIANVS NOB CAES (císař s věncem, hledí vpravo)
- revers:* GENIO POPVLI ROMANI // HTA (stojící Genius drží v pravé ruce pateru, ze které vytéká tekutina, a v levé ruce roh hojnosti)
- mincovna:* Heraclea; 294 n.l.
- katalog:* RIC VI 18b

62. AE; 9,55 g; 26 – 29 mm; 0°

Follis / Nummus

- avers:* MAXIMIANVS NOB CAES (císař s věncem, hledí vpravo)
revers: SALVIS AVGG ET CAESS FEL KART // Δ (stojící Kartágo drží v obou rukách ovoce)
mincovna: Kartágo; 298 – 299 n.l.
katalog: RIC VI 30b

63. AE; 10,61 g; 26 – 27 mm; 180°

Follis / Nummus

- avers:* CAL MAXIMIANVS P F AVG (císař s věncem, hledí vpravo)
revers: VIRTVTI EXERCITVS; B | // MKV (kráčející Mars drží v pravé ruce oštěp a přes rameno má položené tropaion, nalevo od něj je písmeno B)
mincovna: Cyzicus; 308 – 310 n.l.
katalog: RIC VI 47

64. AE; 6,19 g; 25 – 26 mm; 0°

CONSTANTIUS „CHLORUS“
(293 – 306)

Follis / Nummus

- avers:* FL VAL CONSTANTIVS NOB CAES (císař s věncem, hledí vpravo)
- revers:* GENIO AVGG ET CAESARVM N N // K B (stojící Genius drží v pravé ruce pateru, ze které vytéká tekutina, a v levé ruce roh hojnosti)
- mincovna:* Cyzicus; 297 – 299 n.l.
- katalog:* RIC VI 11a

65. AE; 7,55 g; 25 – 26 mm; 180°

Follis / Nummus

- avers:* IMP C CONSTANTIVS P F AVG (císař s věncem, hledí vpravo)
- revers:* [S]AC MON [VRB] AVGG ET [CAE]SS N N // R P (stojící Moneta drží v pravé ruce váhy a v levé ruce roh hojnosti)
- mincovna:* Řím; 305 n.l.
- katalog:* RIC VI 120a

66. AE; 8,49 g; 27 – 30 mm; 0°

SEVERUS (II.)
(305 – 307)

(1/4) Follis / Nummus

- avers:* FL VAL SEVERVS NOB C (císař s věncem, hledí vpravo)
revers: GENIO POPVLI ROMANI // SIS (stojící Genius drží v pravé ruce pateru a v levé ruce roh hojnosti)
mincovna: Siscia; 305 – 306 n.l.
katalog: RIC VI 170a

67. AE; 2,33 g; 18 – 19 mm; 0°

MAXIMINUS (II.) „DAIA“
(305 – 313)

Follis / Nummus

- avers:* MAXIMINVS NOB C (císař s věncem, hledí vpravo)
revers: GENIO POPVLI ROMAN[I]; | * // [PLG] (stojící Genius drží v pravé ruce nad oltářem pateru a v levé ruce roh hojnosti, napravo od něj je hvězda)
mincovna: Lugdunum; 305 – 307 n.l.
katalog: RIC VI 199b

68. AE; 10,25 g; 27 – 28 mm; 0°

(1/2) Follis / Nummus

avers: MAXIMINVS P F AVG (císař s věncem, hledí vpravo)

revers: IOVI CONSERVATORI; | ε // ·SM·TS· (stojící Jupiter drží v pravé ruce malou bohyni Victorii a v levé ruce dlouhé žezlo, nalevo od něj je věnec, napravo od něj je písmeno epsilon)

mincovna: Thessalonica; 312 n.l.

katalog: RIC VI 50a

69. AE; 4,52 g; 22 – 24 mm; 180°

MAXENTIUS
(306 – 312)

Follis / Nummus

avers: IMP MAXENTIVS P F AVG (císař s věncem, hledí vpravo)

revers: CONSERV VRB SVAE // S T (chrám se čtyřmi sloupy, uvnitř stojící Victoria korunuje sedící Romu, která drží globus a dlouhé žezlo, mezi nimi klečí zajatec)

mincovna: Ticinum; 308 – 310 n.l.

katalog: RIC VI 106s

70. AE; 6,97 g; 24 – 25 mm; 180°

LICINIUS
(308 – 324)

Follis / Nummus

- avers:* IMP LIC LICINIVS P F AVG (císař s věncem, hledí vpravo)
revers: [IOVI CON]SERVATORI; | Δ H // [SIS] (stojící Jupiter drží v pravé ruce malou bohyni Victorii a v levé ruce dlouhé žezlo, nalevo je orel, napravo značky Δ H)
mincovna: Siscia; 311 n.l.
katalog: RIC VI 225a

71. AE; 6,32 g; 24 – 25 mm; 0°

(1/2) Follis / Nummus

- avers:* IMP LIC LICINIVS P F AVG (císař s věncem, hledí vpravo)
revers: IOVI CONSERVATORI; | Δ // ·SIS· (stojící Jupiter drží v pravé ruce malou bohyni Victorii a v levé ruce dlouhé žezlo, nalevo je orel, napravo řecké písmeno delta)
mincovna: Siscia; 311 – 313 n.l.
katalog: RIC VI 230a

72. AE; 3,06 g; 20 – 21 mm; 180°

LICINIUS (II.)
(317 – 324)

Follis / Nummus (redukovaný)

avers: D N VAL LICIN LICINIVS NOB C (císař v plné zbroji, v přilbici, se štítem a kopím přes rameno, hledí vlevo)

revers: IOVI CONSERVATORI; | X IIIΓ // SMHA (stojící Jupiter drží v pravé ruce malou bohyni Victorii a v levé ruce dlouhé žezlo, nalevo je orel, napravo klečí zajatec a nad ním jsou značky X IIIΓ)

mincovna: Heraclea; 317 – 324 n.l.

katalog: RIC VII 54

73. AE; 3,81 g; 20 – 21 mm; 0°

CONSTANTINUS (I.) „MAGNUS“
(306 – 337)

AE3

avers: IMP CONSTANTINVS P F AVG (císař ve zbroji, s věncem, hledí vpravo)

revers: SOL INVICTO COMITI; * | // ΕSIS (stojící Sol se zdviženou pravou rukou, v levé ruce drží globus, nalevo od něj hvězda)

mincovna: Siscia; 317 n.l.

katalog: RIC VII 31e

74. AE; 2,42 g; 19 – 20 mm; 180°

AE3

avers: CONSTANTINVS AVG (císař s věncem, hledí vpravo)

revers: D N CONSTANTINI MAX AVG / VOT XX // TSEVI (vavřínový věnec)

mincovna: Thessalonica; 324 n.l.

katalog: RIC VII 123e

75. AE; 2,96 g; 18 – 19 mm; 180°

AE3/4

avers: CONSTANTINVS MAX AVG (císař s diadémem, hledí vpravo)

revers: GLORIA EXERCITVS // ASIS* (vojenská standarda mezi dvěma vojáky, kteří se opírají o štíty a zabodnutá kopí)

mincovna: Siscia; 335 – 336 n.l.

katalog: RIC VII 261

76. AE; 1,42 g; 15 – 17 mm; 180°

CRISPUS
(317 – 326)

AE3

avers: CRISPVS NOB CAES (císař s věncem, hledí vpravo)

revers: CAESARVM NOSTRORVM / VOT·V // TJA (vavřínový věnec)

mincovna: Arelate; 321 n.l.

katalog: RIC VII 235

77. AE; 2,84 g; 18 – 19 mm; 180°

AE3

avers: IVL CRISPVS NOB C (císař s věncem, hledí vpravo)

revers: CAESARVM NOSTRORVM / VOT·X // ESIS (vavřínový věnec, za mincovní značkou je symbol vycházejícího slunce)

mincovna: Siscia; 321 – 324 n.l.

katalog: RIC VII 181e

78. AE; 2,72 g; 18 – 19 mm; 0°

DALMATIUS
(335 – 337)

AE3/4

avers: FL DELMATIVS NOB CAES (císař s věncem, hledí vpravo)

revers: GLORIA EX[ERC]ITVS // CO[NSI] (vojenská standarda mezi dvěma vojáky, kteří se opírají o štíty a zabodnutá kopí)

mincovna: Constantinopolis; 336 – 337 n.l.

katalog: RIC VII 142

79. AE; 1,41 g; 16 – 18 mm; 0°

CONSTANTINUS (II.)
(317 – 340)

AE3

avers: CONSTANTINVS IVN NOB C (císař s věncem, hledí vpravo)

revers: CAESARVM NOSTRORVM / VOT·X // ASIS (vavřínový věnec, za mincovní značkou je symbol Jovova blesku)

mincovna: Siscia; 321 – 324 n.l.

katalog: RIC VII 173a

80. AE; 3,62 g; 18,5 – 19 mm; 0°

AE3

avers: CONSTANTINVS IVN NOB C (císař s věncem, hledí vpravo)

revers: PROVIDENTIAE CAESS // ·ESIS· (táborová brána se dvěma věžemi, nad bránou je hvězda)

mincovna: Siscia; 326 – 327 n.l.

katalog: RIC VII 202

81. AE; 3,05 g; 17 – 19 mm; 0°

AE3/4

avers: CONSTANTINVS IVN NOB C (císař ve zbroji a s věncem, hledí vpravo)

revers: GLORIA EXERCITVS // ·SMHA (dvě vojenské standardy mezi dvěma vojáky, kteří se opírají o štíty a zabodnutá kopí)

mincovna: Heraclea; 330 – 335 n.l.

katalog: RIC VII 112

82. AE; 2,96 g; 16 – 17 mm; 180°

CONSTANS
(333 – 350)

AE3/4 Centenionalis

- avers:* CONSTANS P F AVG (císař s diadémem, hledí vpravo)
revers: VICTORIAE DD AVGG Q NN; H | R // ASIS (dvě Victorie stojí proti sobě se zdviženými pravicemi s vavřínovými věnci, mezi nimi písmena H R)
mincovna: Siscia; 347 – 348 n.l.
katalog: RIC VIII 192

83. AE; 1,33 g; 15 – 16 mm; 0°

AE3 Centenionalis

- avers:* CONSTANS P F AVG (císař s diadémem, hledí vpravo)
revers: GLORIA EXERCITVS // ESIS (vojenská standarda mezi dvěma vojáky, kteří se opírají o štíty a zabodnutá kopí, na standardě christogram)
mincovna: Siscia; 337 – 340 n.l.
katalog: RIC VIII 94

84. AE; 1,78 g; 16 – 17 mm; 0°

AE3 Centenionalis

- avers:* D N CONSTANS P F AVG (císař s diadémem, hledí vpravo)
revers: FEL TEMP REPARATIO // ASIS· (Constans stojí na galéře, v pravé ruce drží Fénixe a v levé vojenský prapor s christogramem, za ním na zádi sedí Victoria, která plující loď řídí)
mincovna: Siscia; 348 – 350 n.l.
katalog: RIC VIII 198

85. AE; 2,73 g; 17 – 19 mm; 0°

AE2 Maiorina

- avers:* D N CONSTANS P F AVG; A | (císař s perlovým diadémem, hledí vpravo, nalevo od něj je písmeno A)
revers: FEL TEMP REPARATIO; A | * // ·ASIS· (Constans stojí na galéře, v pravé ruce drží Fénixe a v levé vojenský prapor s christogramem, za ním na zádi sedí Victoria, která plující loď řídí, nalevo od císaře je písmeno A, napravo od něj je hvězda)
mincovna: Siscia; 348 – 350 n.l.
katalog: RIC VIII 256a

86. AE; 5,06 g; 23 – 24 mm; 0°

CONSTANTIUS (II.)
(324 – 361)

AE3/4 Centenionalis

- avers:* CONSTANTIVS AVG (císař s perlovým diadémem, hledí vpravo)
revers: GLORIA EXER[CITVS] // SMANAI (vojenská standarda mezi dvěma vojáky, kteří se opírají o štíty a zabodnutá kopí)
mincovna: Antiochia; 337 – 341 n.l.
katalog: RIC VIII 54

87. AE; 1,44 g; 14 – 15 mm; 180°

AE2 Maiorina

- avers:* CONSTANTIVS P F AVG (císař s perlovým diadémem, hledí vlevo, v pravé ruce drží globus)
revers: [FEL TE]MP REPARATIO // AQT· (voják v brnění, přilbici a s dlouhým kopím odvádí nepřátelského zajatce z jeho chýše, nad kterou se naklání veliký strom)
mincovna: Aquileia; 348 – 350 n.l.
katalog: RIC VIII 104

88. AE; 3,95 g; 20 – 23 mm; 0°

MAGNENTIUS
(350 – 353)

AE2 Maiorina

- avers:* D N MAGNE[NTIVS P F AVG] (císař s rozetovým diadémem, hledí vpravo)
- revers:* [FELICITA]S R[EIPVBLICE] // [SAR] (stojící císař ve vojenském oděvu, drží v pravé ruce malou bohyni Victorii a v levé ruce vojenskou standardu)
- mincovna:* Arelate; 350 – 353 n.l.
- katalog:* RIC VIII 137

89. AE; 5,76 g; 22 – 23 mm; 180°

DECENTIUS
(351 – 353)

AE2 Maiorina

- avers:* D N DECENTIVS FORT CAES; A | (císař je prostovlasý, hledí vpravo, nalevo od něj je písmeno A)
- revers:* [VI]CTORIAE D[D NN AVG ET CAES] // [AQP] (dvě stojící Victorie mezi sebou drží věnec s nápisem VOT V MVLT X)
- mincovna:* Aquileia; 351 – 353 n.l.
- katalog:* RIC VIII 171

90. AE; 4,06 g; 21 – 22 mm; 0°

VETRANIO
(350)

AE2 Maiorina

- avers:* D N VETRANIO P F AVG (císař s věncem, hledí vpravo)
revers: VIRTVS [EXER]CITVM // TSA (stojící císař se opírá o štít a v pravé ruce drží vojenskou standardu s christogramem)
mincovna: Thessalonica; 350 n.l.
katalog: RIC VIII 126

91. AE; 4,34 g; 22 – 24 mm; 180°

CONSTANTIUS GALLUS
(351 – 354)

AE2 Maiorina

- avers:* [D N] CONSTAN[TIV]S NOB CAES (císař je prostovlasý, hledí vpravo)
revers: [FEL TEMP REPARATIO]; S | // [ALEB] (stojící voják s helmicí a štítem probodává spadlého jezdce; mezi nimi písmeno S)
mincovna: Alexandria; 351 – 354 n.l.
katalog: RIC VIII 79

92. AE; 4,82 g; 20 – 21 mm; 180°

JULIANUS (II.) „APOSTATA“
(355 – 363)

AE3 Centenionalis

- avers:* D N FL CL IVLIANVS P F AVG (císař v plné zbroji, v přilbici, se štítem a kopím, na přilbici má perlový diadém, hledí vlevo)
- revers:* // BSIRM (vavříinový věnec s nápisem VOT X MVLT XX)
- mincovna:* Sirmium; 361 – 363 n.l.
- katalog:* RIC VIII 108

93. AE; 2,81 g; 19,5 – 20 mm; 180°

AE1 2-Maiorina

- avers:* D [N FL CL IVLI]ANVS P F AVG (císař s perlovým diádemem, hledí vpravo)
- revers:* SECVRITAS REIPVB // TEST (stojící posvátný býk, nad ním dvě hvězdy)
- mincovna:* Thessalonica; 361 – 363 n.l.
- katalog:* RIC VIII 223

94. AE; 8,56 g; 27 – 28 mm; 315°

JOVIANUS“
(363 – 364)

AE3 Centenionalis

avers: D N IOVIANVS P F AVG (císař s perlovým diadémem, hledí vpravo)

revers: // BSIRM (vavříinový věnec s nápisem VOT V MVLT X)

mincovna: Sirmium; 363 n.l.

katalog: RIC VIII 118b

95. AE; 3,35 g; 19 – 20 mm; 180°